

**Betur má ef duga skal
Frjáls félagasamtök í þróunarsamvinnu
og samfélagsábyrgð fyrirtækja**

Þórunn Stefánsdóttir

Lokaverkefni til MA-gráðu í alþjóðasamskiptum

Félagsvísindasvið

HÁSKÓLI ÍSLANDS

Betur má ef duga skal

Frjáls félagasamtök í þróunarsamvinnu og samfélagsábyrgð fyrirtækja

Þórunn Stefánsdóttir

Lokaverkefni til MA-gráðu í alþjóðasamskiptum

Leiðbeinandi: Silja Bára Ómarsdóttir

Stjórnmálafræðideild

Félagsvísindasvið Háskóla Íslands

Október 2011

Ritgerð þessi er lokaverkefni til MA-gráðu í alþjóðasamskiptum og er óheimilt að afrita ritgerðina á nokkurn hátt nema með leyfi rétthafa.

© Þórunn Stefánsdóttir 2011

Kópavogur, Ísland 2011

Útdráttur

Rannsókn þessi miðar að því að varpa ljósi á hvernig leiðir frjálsra félagasamtaka í þróunaraðstoð og samfélagsábyrgð fyrirtækja á Íslandi liggja saman og hvernig fyrirtæki geta hugsanlega samræmt arðsemissjónarmið sín markmiðum um samfélagsábyrgð í gegnum þróunaraðstoð. Fyrst er umfang og eðli frjálsra félagasamtaka og sjóða í þróunarsamvinnu á Íslandi greint og metið þar sem ekki voru til fyrirliggjandi upplýsingar um slíkt. Farið er yfir sögu þróunarsamvinnu á Íslandi, núverandi staða skoðuð og hún borin saman við þær leiðir sem farnar eru í nágrannaríkjum okkar. Sá samanburður gefur til kynna að Íslendingar eru eftirbátar nágrannaríkjanna í þróunarsamvinnu. Aðkoma fyrirtækja í gegnum samfélagsábyrgð er mjög skammt á veg komin hérlendis og hefur einskorðast við peningagjafir. Samstarf einkageirans og frjálsra félagasamtaka í þróunarsamvinnu er hinsvegar stór hluti af þróunarstarfi Norðurlandanna. Farið er yfir hvaða leiðir hafa verið farnar þar og mögulegar leiðir Íslands til aukinnar þáttöku í þróunarsamvinnu skoðaðar. Komist er að þeirri niðurstöðu að fyrirtæki og frjáls félagasamtök í þróunaraðstoð geti raunverulega haft hag af samstarfi í þágu baráttunnar gegn fátækt og unnið sameiginlega að þúsaldarmarkmiðum Sameinuðu þjóðanna. Slík er raunin í nágrannaríkjum okkar og engin ástæða til annars en að ætla að Ísland geti farið sömu leið.

Abstract

The aim of this study is to show in what ways NGOs in developmental aid and corporate social responsibility in Iceland are connected and how companies can potentially coordinate their profitability goals along with their views on the objectives of social responsibility through developmental aid. First, the scope and nature of NGOs and funds in the developmental sector in Iceland are identified and assessed due to lack of available data. An overview of the history of developmental aid in Iceland is brought to light and the current status examined and compared to the approaches taken in neighbouring countries. Comparison does suggest that Iceland has lagged behind neighbouring countries in developmental cooperation. The involvement of business through corporate social responsibility has not come very far in Iceland and is almost only available in the form of corporate financial donations. Cooperation between the private sector and NGOs in developmental aid, however, is a big part of the developmental aid strategy in the Nordic countries. An overview of the approaches that have been used in our neighbouring countries is made and possible ways to increase Iceland's participation in developmental aid are examined. Finally a conclusion is made that the private sector and NGOs in developmental aid can actually benefit from a partnership and together fight poverty and work to reach the UN Millennium Development Goal. Such is the case in Iceland's neighbouring countries and there is no reason to believe that Iceland may not head into the same direction.

Formáli

Ritgerð þessi er 30 ECTS lokaverkefni í meistaranámi í alþjóðasamskiptum við félagsvísindadeild Háskóla Íslands og byggir á heimildavinnu sem var að mestu unnin á haustdögum 2010. Leiðbeinandi er Silja Bára Ómarsdóttir alþjóðasamskiptafræðingur og aðjúnt í stjórnmálafræði við Háskóla Íslands. Kann ég henni bestu þakki fyrir góða leiðsögn, þarfar ábendingar en ekki síst fyrir mikla og góða hvatningu til verka.

Verkefni sem þetta hefði ekki verið hægt að vinna nema með stuðningi og samvinnu annarra. Því vil ég þakka viðmælendum mínum fyrir skemmtileg og fræðandi samtöl sem veittu gott og mikilvægt innlegg í umræðuna. Enn fremur vil ég þakka fjölskyldu minni fyrir ómetanlegan stuðning, hvatningu, og ekki síst þá þolinmæði sem þau sýndu mér bæði við skrif ritgerðarinnar og á námstímanum. Yfirmönnum mínum og góðu samstarfsfólki hjá Viðskiptaráði Íslands þakka ég sérstaklega fyrir umburðarlyndi og skilning sem gerði mér kleift að sinna náminu og skrifum samhliða starfi. Foreldrar mínr, Nína Leósdóttir og Stefán Yngvason, fá sérstakar þakki fyrir allan þann ómetanlega stuðning og hvatningu sem þau veittu mér við skrifin og ekki síst fyrir að taka að sér prófarkalestur.

Efnisyfirlit

Útdráttur	4
Abstract.....	5
Formáli.....	6
Efnisyfirlit.....	7
Skammstafanir.....	9
1. Inngangur.....	10
2. Kenningar.....	11
2.1. Frjálslyndisstefna	11
2.2. Hugsjónastefna og hnattvæðing	12
2.3. Hið borgaralega samfélag (e. Civil Society).....	13
2.4. Pólítísk hugsjónastefna og nýir tímar	14
2.5. Fullveldi og mannréttindi	16
2.6. Siðferði í þróunaraðstoð - kenningar og nálganir.....	17
2.7. Siðferði í þróunaraðstoð – yfirlit og rannsóknaraðferðir	19
3. Aðferð	24
3.1 Frumgagnaöflun – frjáls félagasamtök í þróunaraðstoð á Íslandi	24
3.1.1. Fjármál frjálsra félagasamtaka	25
3.1.2. Rekstrarform frjálsra félagasamtaka – Ísat flokkun	26
3.1.3. Samfélagsleg ábyrgð fyrirtækja - gagnaöflun	26
4. Söguleg samantekt	29
4.1. Upphof aðstoðar – tímabilið fyrir 1949	29
4.2. 1950-1979	30
4.3. 1970-1990	32
4.4. Frá árinu 1990 til dagsins í dag	34
4.5. Ólík hlutverk Íslands – þá og nú.....	37
5. Norrænt samstarf í þróunarsamvinnu	42
5.1. Danmörk og þróunaraðstoð	43
5.2. Noregur og þróunaraðstoð.....	44
5.3. Svíþjóð og þróunaraðstoð.....	46
5.4. Finnland og þróunaraðstoð	48
6. Frjáls félagasamtök	51
6.1. Hlutverk óháðra frjálsra félagasamtaka í alþjóðlegri þróunarsamvinnu	51
6.2. Siðferðislegar skyldur (e. moral obligations)	55
6.3. Óháð hjálparsamtök á Íslandi	59
7. Samfélagsábyrgð fyrirtækja	64

7.1. Reglugerðaumgjörð	65
7.2. Mikilvægi samvinnu við einkageirann	66
7.2.1. Hinn hnattræni samningur Sameinuðu þjóðanna (UN Global Compact)	67
7.2.2. Viðmið um ábyrga fjárfestingu	70
7.2.3. Nordic Business Outreach	70
7.3. Íslensk fyrirtæki og samfélagsábyrgð.....	72
7.4. Skattahagræði íslenskra fyrirtækja af samfélagsábyrgð.....	76
7.5. Annar ávinningur fyritækja af samfélagsábyrgð.....	77
8. Samanburður við önnur lönd.....	79
9. Niðurstöður	82
9.1. Frjáls félagasamtök á Íslandi – eðli og umfang	82
9.2. Framfarir í þróunarsamvinnu – sameiginleg markmið, ólíkar nálganir	84
9.3. Aðkoma íslenskra fyrirtækja í gegnum samfélagsábyrgð	86
9.4. Íslendingar eftirbátar nágrannaríkja, hvers vegna?.....	87
9.5. Samfélagsábyrgð tekin skrefinu lengra.....	88
10. Umræður.....	91
Heimildaskrá	93
Viðaukar.....	102
Viðauki 1	103
Viðauki 2	116

Skammstafanir

AAA	Accra Agenda for Action
B4D	Business for Development
DAC	The Development Assistance Committee
Danida	Danish International Development Co-operation Agency
DINGO	The Directory of International NGOs
ESB	Evrópusambandið
FAO	Food and Agriculture Organization
GATT	The General Agreement on Tarrifs and Trade
INGO	International Non Governmental Organizations
MPI	Multidimensional Poverty Index
NDF	Nordic Development Fund / Norræni þróunarsjóðurinn
NGO	Non Governmental Organization
NORAD	Norwegian Agency for Development Co-operation
PPA	Participatory Poverty Assessment
PRI	Principle for Responsible Investment
PROM	Patient Reported Outcome Measures
PSD	Private Sector Development / Þróun einkageirans
SÁF	Samfélagsábyrgð fyrirtækja
SIDA	Swedish International Development Co-operation Agency
SP	Sameinuðu þjóðirnar
UDHR	The Universal Declaration of Human Rights
UN	United Nations
UN WOMEN	United Nations Entity for Gender Equality and the Empowerment of Women
UNICEF	United Nations International Children's Emergency Fund
WHO	United Nations World Hunger Organization
WTO	World Trade Organization
ÞSSÍ	þróunarsamvinnustofnun Íslands

1. Inngangur

Með samþykki Þúsaldarmarkmiða Sameinuðu þjóðanna árið 2000, skuldbundu Íslendingar sig ásamt flestum öðrum ríkjum heims til að stefna að átta markmiðum þróunarsamvinnu sem m.a. miða að því að draga úr fátækt, bæta lífsgæði fólks, vernda náttúruna og tryggja jákvæð áhrif hnattvæðingar á íbúa heimsins fyrir árið 2015. Almennt hefur verið litið svo á að þau markmið snúi fyrst og fremst að aðildarríkjum Sþ (Sameinuðu þjóðirnar) sem slíkum en ekki að einkageira hvers ríkis fyrir sig. En fyrirtæki úti í heimi hafa á undanförnum árum í auknum mæli séð sér hag í að taka þátt í þessum markmiðum og láta gott af sér leiða um leið og þau styrkja ímynd sína með því að sýna af sér samfélagsábyrgð¹. Frjáls félagasamtök í þróunaraðstoð² hafa lagt sitt á vogarskálarnar með fjárframlögum til margvíslegra verkefna. Samfélagsábyrgð íslenskra fyrirtækja hefur hins vegar takmarkast við fjárframlög til góðgerðarmála, m.a til frjálsra félagasamtaka í þróunaraðstoð.

Í þessari rannsókn var kannað hvernig leiðir frjálsra félagasamtaka í þróunaraðstoð og samfélagsábyrgð fyrirtækja á Íslandi liggja saman og hvernig fyrirtæki geta hugsanlega samræmt arðsemissjónarmið sín markmiðum um samfélagsábyrgð í gegnum þróunaraðstoð. Geta fyrirtæki og frjáls félagasamtök í þróunaraðstoð haft hag af samstarfi í þágu baráttunnar gegn fátækt og unnið sameiginlega að Þúsaldarmarkmiðum Sameinuðu þjóðanna?

¹ Það sem við á Íslandi köllum samfélagsábyrgð fyrirtækja er vel þekkt hugtak sem á ensku nefnist *Corporate Social Responsibility* (CSR). Í því felst „viðleitni fyrirtækja til þess að axla ábyrgð á framgangi góðs siðferðis í viðskiptum og efnahagslegrí framþróun. Það gera þau með því að taka þátt í uppbyggingu samfélagsins og tryggja virðingu fyrir umhverfinu í gegnum sinn daglega rekstur“ (Ethikos.is, ed).

² Þróunaraðstoð er hér skilgreind sem alþjóðleg tilfærsla fjármagns, vöru eða þjónustu frá ríki eða alþjóðlegum samtökum til þess að þjóna hagsmunum móttakenda sem geta verið ýmist ríki eða þjóð. Aðstoð getur verið fjárhagsleg, hernaðarleg eða jafnvél í formi neyðaraðstoðar í kjölfar náttúruhamfara eða annarra stórslysa (Foreign Aid, 2010).

2. Kenningar

Innan alþjóðasamskipta eru fjölmargir kenningaskólar sem taka tillit til og deila á mikilvæga þætti sem snúa að þeim þáttum þróunarsamvinnu sem taldir eru skipta máli við framkvæmd þessarar rannsóknar. Hér er fjallað um þær kenningar sem tengjast fjölþjóðasamvinnu og tengslum milli ríkja, stofnana og félagasamtaka. Sérstök áhersla er lögð á þá kenningaskóla, rannsóknaraðferðir og þau siðferðilegu álitamál sem snúa að og varpa betur ljósi á rannsóknarsprungu ritgerðarinnar.

2.1. Frjálslyndisstefna

Frjálslyndisstefna (e. liberalism) er áhrifamikill kenningaskóli um stjórnspeki. Stjórnmálahagfræði er aðalumhugsunarefni neo-liberalista eða frjálslyndismanna og einblína þeir á svokallaða lág-pólitík, s.s. umhverfismál, mannréttindi og samvinnu á milli ríkja og stofnana. Þeir sem aðhyllast nútíma útfærslu á frjálslyndisstefnu eða neo-liberalisma hafa gjarnan leitað í smiðju þeirra John Locke (1632-1704) og Adam Smith (1723-1790). John Locke var þó fremur lærlifaðir þess sem þekkist sem frjálslyndi en Adam Smith lærlifaðir frjálshyggju og það er nálgun Locke á neo-liberalisma sem fjallað verður um hér. Frjálshyggjumenn nota ekki valdbeitingu til þess að ná árangri á sviðum eins og öryggismálum og mannréttindum. Þess í stað myndu þeir notast við viðskiptakerfið með því að setja viðskiptabann/bönn á land til þess að koma í veg fyrir mannréttindabrot viðkomandi lands. Alþjóðasamvinna og stofnanahyggja er stór hluti af sýn frjálshyggjumanna. Þeir líta á stofnanir sem milligönguaðila og verkfæri til þess að ná samvinnu í alþjóðakerfinu. Þeir telja stofnanir hvetja til fjölþjóðasamstarfs og samvinnu og að slíkt tryggi hagsmuni ríkisins og að bæði formlegar og óformlegar stofnanir hjálpi til við að hafa stjórn á samkeppnisumhverfi hins stjórnlausa alþjóðakerfis. Þannig trúá þeir því að ríki starfi saman til þess að ná fram algildum og sameiginlegum ávinningi (Lamy, 2001). Ekki er gert ráð fyrir slíku samstarfi í öðrum helstu kenningum alþjóðasamskipta á borð við raunhyggju (e. realism), en er hins vegar eitthvað sem þarf að taka tillit til í hnattvæddum heimi okkar þar sem samvinna á milli ríkja og stofnanna er raunveruleg. Gallinn við frjálslyndiskenninguna er hinsvegar sá að hún

einblínir á lág-pólitík það er að segja umhverfismál, efnahagsmál, mannréttindi og annað sem snýr að mannlegu samfélagi og tekur ekki tillit til há-pólitíkur eins og öryggismála, valds og þess að lifa af (Keohane, 1986).

2.2. Hugsjónastefna og hnattvæðing

Eftir lok fyrri heimsstyrjaldarinnar stóð heimurinn frammi fyrir breyttum tínum. Þá hölluðust menn að hugsjónastefnu (e. idealism) og vildu trúa því að skynsemi mannsins myndi koma í veg fyrir það að annað stríð gæti herjað á heiminn seinna meir. Sá hugsunarháttur breyttist í kjölfar seinni heimsstyrjaldarinnar þegar raunhyggja fór að ryðja sér til rúms með skrifum fræðimanna á borð við Morgenthau og Carr. Vissulega kom Carr fram á sjónarsviðið fyrir seinni heimsstyrjöldina en skrif hans hafa gjarnan verið skoðuð í samhengi við umfjallanir Morgenthau um raunhyggju. Enn frekari breytingar áttu sér stað í heiminum í lok Kalda stríðsins, breytingar sem hafa haft mikil áhrif á heiminn. Hnattvæðingin fór að ryðja sér til rúms og er nú orðin eðlilegur hluti af daglegu lífi. Á sama tíma hefur velmegun Vesturlanda verið á hraðri uppsiglingu á meðan fátækt og eymd þróunarríkja hefur sjaldan eða aldrei verið meiri. Bilið á milli ríkra og fátækra hefur aldrei verið breiðara í um 60 ára sögu opinberrar þróunaraðstoðar í heiminum (Thomas, 2008).

Með auknu valdi fjölmíðla og gríðarlegum tækniframförum hefur almenningur orðið meðvitaðri um þegar brot gegn mannkyninu eiga sér stað í heiminum. Sýnt er frá stríðshráðum svæðum á sjónvarpsstöðvum heims og varla líður sá dagur að ekki séu sýndar myndir af vannærðum börnum í þróunarríkjum, skotbardögum í Mið-Austurlöndum eða afleiðingum náttúruhamfara. Frjáls félagasamtök á borð við Amnesty International og samtök innan Sameinuðu þjónanna, eins og UN Women (United Nations Entity for Gender Equality and the Empowerment of Women) og UNICEF (United Nations International Children's Emergency Fund), eru allþjóðleg samtök sem orðið hafa til á tínum hnattvæðingar og hafa það að markmiði að standa vörð um hagsmuni þeirra sem minna mega sín. Slík samtök vekja fólk viðsvegar um heiminn til umhugsunar og reyna jafnvel að hafa áhrif á stjórnvöld til þess að hafa afskipti af mannréttindabrotum þegar þau eiga sér stað. Það er ekki lengur einungis á valdi stjórnvalda að taka ákvarðanir eins og áður var. Þróunarsamvinna hefur um nokkurt skeið átt sér stað í gegnum stofnanir sem sérhæfa sig í slíkum verkefnum.

Vitund almennings í velmegunarríkjum heimsins um bágar aðstæður fólks víðs vegar um heiminn er orðin mikil og eru mannréttinda- og hjálparsamtök sífellt að krefjast aðgerða af hálfa stjórnvalda til þess að taka á málum um allan heim.

Svo virðist sem að á einhverjum tímapunkti hafi vitund skapast um að við, fólkid í heiminum, eru um ekki alltaf samþykk því sem ríkin eru að gera og eru farin að leita annarra leiða til að móta heiminn í þeirri mynd sem við viljum sjá hann í. Það hefur því mikið breyst frá því að hugsjónastefna kom fyrst fram á sjónarsviðið í lok fyrri heimsstyrjaldarinnar. Hugmyndir þess efnis að stríð gætu ekki haft góða hluti í för með sér voru nú uppi á yfirborðinu ásamt því að lýðræðisríki voru talin ólíkleg til að fara í stríð hvert við annað og að almenningur um allan heim væri upp til hópa gott fólk sem vildi lifa í sátt og samlyndi (Hollis og Smith, 1990).

2.3. Hið borgaralega samfélag (e. Civil Society)

Civil Society, eða borgaralegt samfélag, er pólitískt og akademískt umdeilt hugtak sem vísar í margbreytileg tengsl og hlutverk. Hugtakið er óljóst og hefur í tímans rás öðlast margvíslegar skilgreiningar en um leið hefur það fengið ákveðna viðurkenningu sem hluti þróunargeirans í tengslum við frjáls félagasamtök (e. Non Governmental Organization, NGOs) í heiminum. Til þess að fá betri yfirsýn yfir hugtakið og hvernig það hefur verið notað eru fimm merkingar þess skoðaðar en þær birtust fyrst árið 2003 í bókinni *Global Civil Society: an answer to war* eftir fræðikonuna Mary Kaldor. Fyrstu tvær skýringarnar draga merkingu sína af eldri útgáfum á borgaralegu samfélagi, síðari þrjár eru nútímalegri útskýringar sem sýna betur sögulegt samhengi hugtaksins: Fyrsta skýringin er svo kallað *Civil society/non civil society*. Þessi merking byggir á grunni Adam Smith o.fl. sem töldu að tilkoma markaðssamfélags skapaði forsendur fyrir borgaralegt samfélag sem um leið er nokkurs konar svið „siðmenningar“ í samfélagi sem byggir á lögum og reglu og að slíkt samfélag krefst ríkisvalds. Hið borgaralega samfélag, sem hér er einskonar svið á milli ríkis og fjölskyldu, tengist tilkomu kapítalisma og þannig Marx og Hegel. Hegel leit á hið borgaralega samfélag sem ákveðið afrek nútímans á meðan Marx sá hugtakið sem einhverskonar leiksvið sögunnar. Þeirra sýn nefnist gjarnan *Bourgeois society*. Þriðja útgáfan er útgáfa aðgerðasinna (e. the activist version) en hún gerir einnig ráð fyrir tilvist ríkisins en krefst aðhalds á valdi þess og endurdreifingu valdsins. Þessi útgáfa byggir á hugmyndinni um að vera „virkur borgari“ (e.

active citizenship). Útgáfa nýfrjálshyggjunnar (e. the neoliberal version) er fjórða skýringin og gengur út frá að markaðskerfi stjórnmálamanna/samtaka sé eins konar þriðja vald sem ekki aðeins veitir ríkinu aðhald heldur sér um mörg þau verkefni sem ríkið mundi annars bera ábyrgð á. Þessi útgáfa felur í sér dæmigerða sýn á frjáls félagasamtök þar sem slík samtök sinna vissulega margbreytilegum verkefnum, svo sem þróunarsamvinnu, sem áður voru einungis á vegum ríkisins. *Postmodern* útgáfan, sem er fimmtra skýringin, fjallar um hið borgaralega samfélag sem vettvang margbreytileika og athafnasemi sem felur bæði í sér hið siðlega og hið ósiðlega. Sumir hafna hugtakinu, aðrir leggja til endurskilgreiningu þannig að það nái yfir breiðara svið og betri skilning á pólitískri menningu (Kaldor, 2003).

Útgáfa nýfrjálshyggjunnar veitir dæmigerða sýn á frjáls félagasamtök eins og segir hér að ofan. Hlutverk þeirra sem borgaralegt samfélag er að koma málum á dagskrá, stýra umræðu, beita þrýstingi á ráðamenn, veita ýmsa þjónustu, vera málsvörn og baráttuafli fyrir réttindum hópa ásamt því að vakta og veita stjórnvöldum aðhald. Af þessu má draga þá ályktun að frjáls félagasamtök eru raunverulega hluti af borgaralegu samfélagi (Kaldor, 2003).

Keck og Sikkink (1998) nota hugtakið „boomerang effect“ þegar þær lýsa því hvernig hópar innan hins borgaralega samfélags eins og frjáls félagasamtök sniðganga ríkið og ákalla þess í stað erlendar ríkisstjórnir og millibjóðleg (e. transnational) samtök og stofnanir. Þannig geta kröfur frjálsu félagasamtakanna endurkastast á þær aðstæður sem ríkja á meðal samtakanna. Með þessum hætti hafa frjáls félagasamtök lagt mikið af mörkum til hagræðingar bæði til þess pólitíska og hins lagalega alþjóðlega umhverfis. Þau léku lykilhlutverk í ferli sem varð til þess að skipulag um alþjóðlega stjórnsýslu varð til.

2.4. Pólitísk hugsjónastefna og nýir tímar

Eins og áður sagði breyttist heimurinn mikið eftir lok Kalda stríðsins. Svo virðist sem hugarfar fólks almennt, sérstaklega á Vesturlöndum, hafi breyst og almenningur sleppti takinu af þeim ótta sem svo lengi hafði verið til staðar vegna hugsanlegs kjarnorkustríðs stórveldanna. Á þessum tíma, í kringum árið 1990, verða til miklar tækninýjungar, samskipti heimshorna á milli aukast til muna, meiri hraði og ferðalög verða sífellt meira áberandi og sjálfsagður hlutur í lífi Vesturlandabúa. Fjölmíðlar verða enn sterkara tjáningarform og upplýsingaflæðið eykst með tilkomu Veraldarvefsins. Meðvitund fólks um hvað sé að gerast í nágrannaríkjum

og heiminum öllum eykst stöðugt. Á sama tíma hefur alþjóðastofnunum og frjálsum félagasamtökum fjölgað og hefur samvinna og samheldni á milli ríkja vaxið mjög með tilkomu þeirra (Friedman, 1999).

Frjáls félagasamtök vinna þó ekki einungis með ríkjum þegar um þróunarsamvinnu er að ræða heldur hafa þau í auknum mæli farið út í samvinnu við atvinnulífið, einkageirann. Í nútíma samfélagi er sívaxandi fylgi við þá skoðun að fyrirtækjum beri skylda til þess að leggja umtalsvert af mörkum til sjálfbærrar þróunar efnahagslífs og samfélagsins í heild (European Commission, 2010). Fyrirtæki hafa komið að starfsemi frjálsra félagasamtaka með því að leggja til fjárhagslega aðstoð og hafa frjáls félagasamtök þannig getað staðið betur undir þeim verkefnum sem þau hafa tekið að sér. Þetta fyrirkomulag er svo kallað „*win-win situation*“ þar sem samstarfið er allra hagur. Frjálsu félagasamtökin fá aukið framlag og geta þannig unnið að jafnvel stærri og umfangsmeiri verkefnum eða látið meira fé renna til hvers og eins verkefnis og þannig sinnt þeim betur. Fyrirtækin hafa hag af slíku samstarfi þar sem þau sýna svokallaða samfélagslega ábyrgð með því að styðja við verkefni sem hlúa að minnihlutahópum. Fyrirtækin eru þannig að gefa til baka til samfélagsins og hljóta jafnvel betri orðstýr fyrir vikið, slíkt gott umtal getur svo í framhaldinu leitt til aukinna viðskipta fyrir viðkomandi fyrirtæki hafi samstarfsverkefni þeirra við ákveðin samtök fengið umfjöllun og heppnast vel (O’Hanlon, 2010).

Við virðumst því standa enn á ný á sambærilegum tímamótum og við gerðum eftir lok fyrri heimsstyrjaldarinnar. Samkvæmt Goldsmith og Krasner (2003) er þrennt sem bendir til að farið sé að halla aftur í átt að pólitískri hugsjónastefnu, líkt og var í lok fyrri heimsstyrjaldar. Hið fyrsta er að nú tilheyrir heimurinn allur sömu lögsögu í þeim skilningi að það breytir engu hvar í heiminum afbrot á sér stað því dómstólar geta hvarvetna réttað yfir ríkisborgurum annarra ríkja. Þannig eiga mannréttindi að gilda jafnt yfir alla hvar sem er í heiminum. Í öðru lagi er stofnun hins alþjóðlega glæpadómstóls, *The International Criminal Court* (ICC), sem hefur vald til þess að dæma í málum sem snúa að glæpum gegn mannkyninu, þjóðarmorðum og stríðsglæpum og í þriðja lagi eru auknar kröfur almennings, alþjóðastofnana og nú síðast einkageirans um afskipti í mannúðarmálum.

2.5. Fullveldi og mannréttindi

Ekki er hægt að fjalla um þáttöku frjálsra félagasamtaka og fyrirtækja í þróunarsamvinnu án þess að minnast á hugtökin „fullveldi“ og „mannréttindi“. Kenningaskólar innan alþjóðasamskipta taka allir afstöðu gagnvart fullveldi í sínum kenningum og eru nálganir misjafnar rétt eins og kenningarnar sjálfar. Kenningaskólarnir nálgast hugtakið allt frá því að litið sé svo á að það sé hornsteinn alþjóðasamfélagsins í það að vera algjörlega merkingarlaust. Til að mynda ganga fræðimenn sem aðhyllast raunhyggju eða ný-raunhyggju út frá því að fullveldi ríkis sé fasti og samkvæmt þeim er megintilgangur ríkis að viðhalda fullveldi sínu með því að styrkja stöðu sína gagnvart öðrum ríkjum (Mingst, 2004). Eins og áður sagði hefur frjálsum félagasamtökum fjöldað gífurlega síðustu áratugi en nútímatækni hefur gert það að verkum að slíkir hópar eiga auðvelt með að hafa áhrif á opinberar stefnur og alþjóðalög. Eins geta aðgerðarsinnar, ef starf þeirra gengur erfiðlega heima fyrir, beitt erlendar ríkisstjórnir þrýstingi en það getur haft mikil áhrif á ákvarðanatöku í heimalandi aðgerðasinnanna. Stephen D. Krasner (2004) telur því að frjáls félagasamtök „narti“ í fullveldi ríkja með því að ógna valdi þeirra til ákvarðanatöku. Frjáls félagasamtök hafa því, ásamt fjölbjóðlegum fyrirtækjum og yfirbjóðlegum stofnunum, líkt og til að mynda ESB (Evrópusambandið), grafið undan fullveldi ríkja með hjálp hnattvæðingarinnar. Reglur varðandi valdsvið ríkja og málefni sem þeim tengjast, s.s. heilbrigðis- og umhverfismál sem og mannréttindi, hafa smám saman verið að breytast. Nú er svo komið að menn ganga jafnvel svo langt að rætt er um dauða ríkisvaldsins þar sem málefni sem einu sinni voru aðalsmerki fullvalda ríkja eru nú undir miklum áhrifum frá frjálsum félagasamtökum (Mingst, 2004). Anne Marie Slaughter telur nýja heimsmynd innan alþjóðastjórnsmála ekki þýða að fullveldi ríkja sé á undanhaldi heldur telur hún þess í stað að ný tegund samvinnu ríkja innan ákveðinna málaflokka sé raunin. Ennfremur bendir hún á að aukið vald til frjálsra félagasamtaka þurfi ekki nauðsynlega að hafa í för með sér minnkandi vald ríkis þar sem vald sé ekki einhver ákveðin heild sem getur skipts á milli manna þannig að aukið vald eins þýði minna vald annars. Þvert á móti vill hún meina að frjáls félagasamtök leiti oftar en ekki eftir stuðningi ríkisstjórna í málaflokkum sem þau beiti sér fyrir og sinni starfi sínu í skjóli valds ríkisins og nýti sér þannig ríkið sem vettvang til athafna (Slaughter, 2004).

Fullveldi og mannréttindum er oft stillt upp sem andstæðum pólum; réttindi ríkja gagnvart réttindum einstaklinga. Fullveldi veitir ríkjum þann rétt að vinna afskiptalaus að sínum innanríkismálum og manni kann að finnast að það hvernig ríki meðhöndla sína eigin þegna á sínu eigin landsvæði ætti einmitt að flokkast undir innanríkismál (Donnelly, 2004). Hins vegar brýtur mikill fjöldi alþjóðalaga, sem t.d. snerta mannréttindi, í auknum mæli í bága við fullveldi ríkja. Samvinna ríkja er almennt háð áhuga ríkjanna og velvilja þeirra til samstarfs. Það er þó hægt að finna undantekningu á þessu, því ríkjum er oft gert skylt að breyta sínum ríkislögum í samræmi við alþjóðalög um mannréttindi. Það er því ljóst að óhjákvæmilegur hluti þess að taka þátt í þróunarsamstarfi og vinna með alþjóðstofnunum á því sviði er að framselja hluta af sjálfstæði sínu og valdi til alþjóðastofnanna. Með þessu missa fullvalda ríki hluta af völdum sínum og sjálfsákvörðunarrétti á ýmsum sviðum vegna áhrifa utanaðkomandi aðila (Cohen og Kennedy, 2000).

2.6. Siðferði í þróunaraðstoð - kenningar og nálganir

Nokkrar kenningar og nálganir velta upp þeirri spurningu hvort til staðar sé siðferðileg skylda ríkja, einstaklinga og/eða jafnvel fyrirtækja til þess að veita aðstoð til þróunarhjálpar og sýna jafnvel fram á að svo sé. Nokkrar þeirra verða skoðaðar til þess að varpa ljósi á hvort til staðar sé siðferðisleg skylda til að veita aðstoð og hvers eðlis hún sé. Draga má þá ályktun að margir telji kenningar óþarfari í þessu samhengi því litið er svo á að sjálfsgagt sé að veita þeim aðstoð sem minna mega sín. En hvers vegna er verið að veita aðstoð? Er það vegna þess að það er talið vera rétt og hvers vegna er það þá rétt? Á hvaða rökum er þessi réttlætiskennd gagnvart þeim sem minna mega sín byggð? Eiga sömu rökin við um ríki, einstaklinga og fyrirtæki?

Gagnsemishygga eða nytjahyggja (e. utilitarianism) hefur fjallað nokkuð um þróunarmál. Hún hefur um langt skeið verið notuð til þess að réttlæta ráðstöfun þróunaraðstoðar og hún notuð í röksemdafærslu fyrir því hvernig og hverjum skuli veitt aðstoð hverju sinni. Kjarni þessarar kenningar snýst í grundvallaratriðum um að ná fram sem mestri mögulegri lífshamingju fyrir sem flesta á sama tíma. Þar af leiðandi má draga þá ályktun að veita skyldi slíka aðstoð til þeirra sem búa við slæm kjör vegna þess að út úr því fæst meiri hamingja fyrir fleiri einstaklinga heldur en ef aðstoðinni er sleppt. Fræðimaðurinn Peter Singer hefur á undanförnum 30 árum fært rök fyrir leið til endurdreifingar alþjóðlegs

réttlætis fyrir mannkynið og vill meina að sé hans leið farin muni það hafa töluverð áhrif á efnahagsjafnvægi heimsins. Hann fullyrðir að sé það mögulegt að koma í veg fyrir að eitthvað slæmt komi fyrir án þess neinu siðferðislega sambærilegu sé fórnarð í staðinn, sé það siðferðisleg skylda hvers og eins að framkvæma það. Singer yfirfærir þessa hugsun beint á fátækt fólk í fátækum löndum og bendir á að það breyti engu hvort verið sé að hjálpa t.d. barni nágrannans eða óþekktu barni sem býr í fátæku landi í mörg þúsund kílómetra fjarlægð. Okkur beri öllum skylda til þess að hjálpa svo framarlega sem fórnarkostnaður aðstoðarinnar sé ekki meiri en kostnaðurinn við hjálpina sjálfa, með því skilyrði að hjálpin auki heildarhamingju heimsins. Það er að segja, við megum ekki draga úr eigin hamingju eða hamingju annarra með því að hjálpa öðrum. Með þessu móti er réttlæti og hamingju dreift á hlutfallslega fleiri einstaklinga í heiminum og vill Singer meina að hægt sé að hafa töluverð áhrif á jafnvægi efnahagsástands heimsins sé þessi leið farin (Singer, 2004).

Gagnrýnendur nytjahyggjunnar staðhæfa þó að mjög erfitt sé að annarsvegar mæla magn hamingju og hinsvegar að áætla hverjar afleiðingar þróunaraðstoðar verða, bæði fyrir veitendur og þiggjendur. Enn erfiðara sé að taka afstöðu til þessa og framkvæma mælingar með tilliti til mannréttinda. Gagnrýnisraddir benda einnig á að sé nytjahyggjuleiðin farin hljóti skyldan til að veita aðstoð að falla um sig sjálfa ef í ljós kemur að aðstoðin sé ekki að skila árangri en Singer virðist ekki taka tillit til árangursmælinga. Ákvarðanir um að veita aðstoð séu teknar á grundvelli sem fellir kenninguna standist niðurstöður aðstoðarinnar ekki sett markmið. Í bók sinni *Does foreign aid really work?* fjallar Roger C. Riddell (2007) um fræðimenn á borð við John Rawls og Ronald Dworkin sem aðhyllast frjálslyndar réttlætiskenningar (e. liberal theories of justice). Rawls vill til að mynda meina að fólk beri skylda til að hjálpa öðru fólk sem býr við óhagstæð skilyrði sem koma í veg fyrir að það hafi aðgang að réttlátu stjórnarfari í landi sínu. Á þessu byggir hann svo rök þess efnis að sumum ríkjum beri skylda til þess að hjálpa öðrum ríkjum. Hann talar þó aldrei um rík og fátæk ríki heldur notar þess í stað hugtökin vel skipulögð (e. well-ordered) og íþyngd samfélög (e. burdened). Það er skoðun hans að vel skipulögðum samfélögum beri siðferðisleg skylda til þess að veita íþyngdum samfélögum aðstoð. Hann vill enn fremur meina að ekki sé til það samfélag í heiminum sem ekki geti, með aðstoð, orðið vel skipulagt (well-ordered) og náð sér upp úr því að vera íþyngt (burdenend) samfélag. Aðstoð sé því byggð á viljanum til að byggja eitthvað upp en ekki til komin vegna fátæktar og mannlegrar eymdar íþyngdra samfélaga. Dworkin hefur svipaða sýn og Rawls. Hann telur það siðferðilega skyldu manna að bera

hagsmuni allra fyrir brjósti jafnt, þar með þeirra fátæku. Sé þetta yfirfært á ríkið þýðir það að hvert og eitt ríki eigi að bera hagsmuni allra íbúa sinna jafnt fyrir brjósti. Þetta getur þó haft það í för með sér að þegar kjör þeirra sem minna mega sín eru bætt, skerðist kjör þeirra sem búa við farsælli kost. Erfitt sé fyrir ríki að bæta aðstöðu sumra án þess að það komi niður á einhverjum öðrum. Af þessu má draga þá ályktun að almennt sé litið svo á að íbúar velmegunarríkja, ríkin sjálf og jafnvel fyrirtækin eigi, og beri skylda til, að hjálpa öðrum með því að styðja við þá sem minna mega sín með einum eða öðrum hætti.

2.7. Siðferði í þróunaraðstoð – yfirlit og rannsóknaraðferðir

Flest frjáls félagasamtök í þróunaraðstoð líta svo á að þróunaraðstoð eigi að veita nánast eingöngu af hinum ýmsu siðferðilegu ástæðum. Einstaklingar, fyrirtæki og stofnanir sem vinna hjálparstarf sitt sem sjálfboðaliðastarf gera það hins vegar gjarnan vegna þess að þau líta svo á að þeim beri skylda til þess að hjálpa þeim sem minna mega sín. Ríki hafa einnig gefið það út að þróunaraðstoð sé veitt vegna siðferðilegra ástæðna. Það fer því ekki á milli mála að siðferði á heima í umræðunni um þróunaraðstoð og þeim ástæðum sem liggja aðstoðinni til grundvallar. En hvað er átt við með því þegar sagt er að þróunaraðstoð eigi að veita nánast eingöngu af siðferðilegum ástæðum? Þýðir það að ríki, samtök, fyrirtæki og einstaklingar eigi aðeins að veita aðstoð vegna gæsku sinnar og vilja til að gefa? Ætti þróunaraðstoð einungis að vera veitt í góðgerðarskyni þar sem veitandinn upplifir vellíðan og góðmennsku sína en engin skilyrði eru fyrir því að veita aðstoðina og heldur engin tenging við hvers kyns réttindi sem þiggjendur aðstoðarinnar kunna að hafa? Eða þýðir þetta að til staðar sé siðferðileg skylda þeirra sem standa vel fjárhagslega til þess að veita aðstoð til þeirra sem minna mega sín? Einnig má spyrja sig hvort ríkjum frekar en einstaklingum beri skylda til þess að veita aðstoð til fátækari ríkja, ef svo er, í hverju felst þá sú skylda? Ef ríkjum og einstaklingum ber skylda til þess að veita hjálpar – og/eða þróunaraðstoð, hversu mikil þarf aðstoðin að vera til þess að uppfylla þá skyldu? Hversu mikilvæg væri þá skylda ríkis til þess að veita fátækari ríkjum aðstoð til samanburðar við þá skyldu sem ríki þarf að gegna gagnvart eigin þegnum? Hvaða siðferðilegu skyldu bera frjáls félagasamtök og jafnvel fyrirtæki til þess að veita slíka aðstoð? Ber þeim sem veita aðstoð, hvort sem um er að ræða ríki, fyrirtæki, einstaklinga eða samtök, skylda til þess að vinna saman að einhverju marki svo séð verði fyrir því að nægileg aðstoð sé veitt til fátækari ríkja? Spurningar sem þessar eru

allar mikilvægar og sumar hverjar flóknari en aðrar. Þær hafa breikkað umræðuna um þróunaraðstoð undanfarin 20 ár og breytt viðhorfi fólks þannig að siðferði í málaflokknum er farið að skipta mjög miklu máli. Það er hins vegar ekki markmið þessarar ritgerðar að svara öllum þessum spurningum, slíkt væri efni í aðra ritgerð. Hinsvegar ber að varpa þeim fram og skoða umgjörðina í kringum siðferði í þróunaraðstoð og fá þannig nokkurs konar yfirlit yfir málefnið og betri yfirsýn yfir framkvæmd þróunaraðstoðar með sérstöku tilliti til samfélagsábyrgðar fyrirtækja (Riddell, 2007). Svo virðist sem flestar kenningar og nálganir þróunaraðstoðar gangi út frá því að hennar sé þörf og að hún sé að virka eða gagn. Samt sem áður hefur bilið á milli ríkra og fátækra aldrei verið breiðara í heiminum og folksfjöldinn sömuleiðis aldrei verið meiri (Thomas, 2008).

Ekki má gleyma því að ásetningur þeirra sem veita þróunaraðstoð er góður, hvort sem um er að ræða ríki eða þriðja aðila svo sem frjáls félagasamtök eða fyrirtæki. Farið er út í að veita aðstoðina með það markmið að láta gott af sér leiða og vinna að bættri aðstoðu fyrir þá sem búa við slæm kjör. Eitt gleymist þó gjarnan. Sjaldnast er fólk ið sjálft spurt hvort það vilji fá aðstoð eða hvers lags aðstoð fólk ið telji sig sjálft þurfa sé hennar þörf. Aðrir stýra því hvernig þeim er hjálpað og hvers vegna. Á milli veitenda og þiggjenda þyrfti að vera meira samstarf og þá er ekki átt við þiggendaríkin heldur fólk ið sjálft. Þetta hefur verið rannsakað að einhverju leyti og aðferðafræði verið sett fram til þess að auðvelda slíka samvinnu og gera hana skilvirka þannig að óskir fólksins og framlög veitenda nái að sameinast þannig að framför verði á meðal fólksins og að það verði um leið ánægðara með lífskjör sín (Melamed, 2011).

Ein þessara aðferða er hin svo kallaða *Participatory Poverty Assessments (PPAs)* aðferð þar sem leitast er eftir að skilja hvernig raunverulegt líf fátæks fólks er og veita því tækifæri til þátttöku í stefnumótun í þróunaraðstoðinni. Þetta er gert með notkun viðurkenndra eigindlegra (e. qualitative) rannsóknaraðferða sem til að mynda hafa komið til framkvæmda í Úganda til að kalla fram skoðanir og forgangsraðanir fátækra um hvernig megi útrýma fátækt. Þessi rannsóknaraðferð hefur þó ekki borið neinn sérstakan árangur þegar kemur að framkvæmd og stefnumótun þróunaraðstoðar þó hún hafi hjálpað til við að veita betri innsýn í hvernig megi skilgreina og mæla fátækt (Norton et al., 2001).

Önnur og nýlegri rannsóknaraðferð er hin megindelega (e. quantitative) nálgun þeirra Alkire og Santos frá árinu 2010 sem nefnist *Multidimensional Poverty Index (MPI)* sem þýða má sem „margvíð fátæktarvísitala“, en höfndar hennar starfa við deild innan Oxford háskóla

sem nefnist *Poverty and Human Development Initiative*. Vísitalan er óvenjuleg að því leyti að hún tekur tillit til breyta sem ekki hafa verið notaðar áður í mælingum á fátækt. Mældar eru tekjur og eignir ásamt aðgengi að vatni, möguleika til eldunar matvæla ásamt algengari breytum á sviði heilbrigðis- og menntunarmála. Nálgunin er talin komast mjög nálægt raunveruleika fátæktar frá sjónarhorni fátæks fólks og er einnig auðveld úrlestrar. Aðferðin er því talin mjög hjálpleg þeim sem standa frammi fyrir ákvarðanatöku í þróunaraðstoð (Alkire og Santos, 2010). Gagnrýni á aðferðina hefur komið fram og beinist hún sérstaklega að því að það sé eitt að gera grein fyrir ólíkum víddum fátæktar eins og aðferð þeirra Alkire og Santos gerir ráð fyrir. Annað sé hinsvegar að meta hverja breytu fyrir sig og meta þær svo hægt sé að framkvæma aðgerðir með skilvirkum hætti, sérstaklega þar sem veitendur þróunaraðstoðar hafa gjarnan mjög takmarkað bolmagn til framkvæmda (Ravallion, 2010). Þó svo að lítil reynsla sé komin á rannsóknaraðferð Alkire og Santos þá verður gagnrýnin að teljast nokkuð réttmæt. Við fyrstu skoðun virðist þó sem eftir standi hvernig raunverulega sé best að endurspeglar sýn fólksins á eigin fátækt og veita sannfærandi leiðbeiningar um hvernig sé best og auðveldast að taka framkvæmanlegar ákvarðanir byggðar á mælingunum. Melamed (2011) telur að möguleg leið sé að líta til annarra málaflokka heldur en þróunaraðstoðar og læra af þeim. Hún tekur dæmi úr breska heilbrigðisgeiranum máli sínu til stuðnings og bendir á ýmsar aðferðir sem notaðar hafa verið til þess að mæla ánægju og mat sjúklinga á eigin líðan. Lagt er til að ákveðin aðferðafræði sem nefnist *Patient Reported Outcome Measures (PROMs)* verði skoðuð nánar og útfærð með þeim hætti að hægt sé að heimfæra hana á þróunaraðstoð og þannig mæla sýn fólksins á eigin fátækt. Aðferðin byggir á að sjúklingarnir dæmi sjálfir um eigin líðan, til þess eru notaðar ýmsar breytur og ákveðin aðferðafræði þar sem niðurstaðan er í kjölfarið mæld og notuð til þess að auka gæði og skilvirkni heilbrigðisþjónustu gagnvart sjúklingum. Aðferðin verður prófuð á næstu árum undir leiðsögn Melamed hjá *Overseas Development Institute* í London þar sem hún starfar sem yfirmaður deildar sem nefnist *the Growth and Equity Programme*. Hvort þessi leið skilar árangri verður tíminn að leiða í ljós.

Burtséð frá því hvernig eigi að vega og meta fátækt er staðreyndin sú að gríðarlegur fjöldi fólks um allan heim býr við óviðunandi aðstæður og mikla fátækt. Tölfræðin sýnir fram á það að einn af hverjum fimm í heiminum lifir á því sem samsvarar einum bandaríkjadollar, 1 USD, eða minna á dag. Jafnframt lifir um helmingur jarðarbúa eða um 2,7 milljarðar manna, á upphæð sem samsvarar tveimur bandaríkjadollurum, 2 USD, á dag eða minna.

Meira en 80% fátæks fólks býr að sama skapi í fátækustu löndunum en um helmingur íbúa Afríku lifir á minna en einum bandaríkjadollar á dag, það sama á við um 30% íbúa Suður-Asíu. Við þetta má bæta að þeim mun alvarlegra sem fátæktarástandið er þeim mun berskjálðri eru íbúarnir fyrir sjúkdómum og almennum veikindum. Ástandið má meðal annars rekja til vatns- og matarskorts, lélegrar hreinlætisaðstöðu ásamt skorti á húsaskjóli og grunnheilbrigðisþjónustu. Fátæktin snýr því ekki aðeins að lágum tekjum, fátæktin á þessum svæðum hefur svo miklu breiðari merkingu en þá að afla lítilla tekna. Fólkid þarf jafnvel að ganga gríðarlegar vegalengdir bara til þess eins að nálgast drykkjarvatn og eldivið og þar sem skortur er á helstu nauðsynjum deyr fólkid úr sjúkdómum sem var útrýmt á Vesturlöndum fyrir mörgum öldum. Samkvæmt tölum frá *UN Millennium Project* (2011) deyja meira en ellefu milljónir barna árlega, flest yngri en fimm ára úr sjúkdómum sem auðveldlega hefði verið hægt að lækna, svo sem malaríu, niðurgangi og lungnabólgu. Séu fullorðnir taldir með fer talan hækkandi. Séu gögn frá stofnunum SP (WHO, FAO, UNICEF) borin saman kemur í ljós að tæplega 20 milljónir manna deyja árlega af orsökum sem rekja má beint til hungursneyðar og fátæktar. Tölurnar eru vissulega nokkuð á reiki þar sem mjög erfitt er að halda utan um tölu látinna í fátækum ríkjum og eru þær ekki uppfærðar árlega. Neyðin er hinsvegar sannarlega til staðar hjá meirihluta jarðarbúa og til samanburðar má nefna að áætlað er að um 230.000 manns hafi láttist eftir náttúruhamfarirnar í Asíu í desember árið 2004. Að minnsta kosti jafnmargir deyja á fimm daga fresti af orsökum sem rekja má til hungurs eða fátæktar í heiminum (Riddell, 2007).

Í hvaða mæli er þörf fyrir þróunaraðstoð? Ekki var sérstaklega leitast eftir að svara þessari spurningu fyrr en í kringum aldamótin. Fram að því hafði verið ljóst að þörfin væri til staðar án þess að verið væri að meta raunverulega hversu mikil hún væri. Árið 2002 var haldin heimsráðstefna um fjármögnun þróunaraðstoðar á vegum SP. Fyrir fundinn var settur saman ráðgjafahópur sérhæfður í fjármálum til þess að meta núverandi og framtíðar þörf fyrir þróunaraðstoð. Nefndin átti erfitt með að komast að niðurstöðu en sendi þó frá sér þá yfirlýsingu að til þess að fækka fjölda fátækra í heiminum um allt að helming þyrfti að auka opinber fjárfamlög til þróunaraðstoðar um að minnsta kosti helming (United Nations, 2001). Þessar tölur miðuðu einungis við að draga úr fjölda fátækra um helming og var áætlunin gerð fyrir 10 árum síðan. Sé vilji fyrir hendi um að útrýma fátækt líkt og gert er ráð fyrir í þúsaldarmarkmiðum SP má áætla að núverandi fjárfamlög til þróunaraðstoðar dugi skammt og að þau þurfi að auka meira en umtalsvert til þess að settum markmiðum verði náð.

Nú styttist verulega í árið 2015 en fyrir þann tíma átti að vera búið að ná þúsaldarmarkmiðum Sþ. Líkurnar á því að markmiðunum verði ekki náð fyrir tilsettan tíma eru töluverðar. En þegar að því kemur að þeim verði sannarlega náð er samt sem áður mikið verk óunnið. Stór hluti jarðarbúa mun þá enn búa við gríðarlega fátækt og hungursneyð. Ungbarnadauði, há dánartíðni vegna læknanlegra sjúkdóma, og áframhaldandi barátta um að halda börnum í skóla og sjá til þess að þau njóti viðunandi menntunar verða ennþá staðreyndir. Þetta fólk býr ekki einvörðungu við fátækt og hungsneyð heldur býr það einnig í stórum stíl á stríðshrzjáðum svæðum. Fjármunir einir og sér gera því lítið gagn fyrir þetta fólk. Undirrót vandans liggar í pólitík sem reynst getur erfitt að eiga við, mun erfiðara heldur en að safna fjármunum en í eðli pólitíkur liggja ólíkar skoðanir, gildi og siðferðisleg viðhorf. Það skiptir því mikilu máli að farið sé að huga að því hvernig áframhaldandi vinnu gegn fátækt verður háttað eftir árið 2015 (Solheim, 2011).

3. Aðferð

Ritgerðin er heimildaritgerð þar sem stuðst er við viðtöl og frumgagnavinnslu úr ýmsum gagnasöfnum. Þar sem rannsóknir um efni tengt frjálsum félagasamtökum í þróunaraðstoð og samfélagslegri ábyrgð fyrirtækja hafa ekki verið framkvæmdar hérlandis áður voru innlend fyrirliggjandi gögn almennt mjög takmörkuð. Því fólst heimildaöflun að miklu leyti í að afla frumgagna með því að afla upplýsinga í gegnum aðila tengda frjálsum félagasamtökum í þróunarsamvinnu og samfélagslegri ábyrgð fyrirtækja. Að auki var mikið stuðst við upplýsingar sem hægt var að finna á heimasíðum frjálsra félagasamtaka í þróunarsamvinnu auk þess sem leitarvélin Google kom að gagni við upplýsingaöflun um tilvist frjálsra félagasamtaka í þróunarsamvinnu hérlandis. Viðtöl voru tekin við aðila sem tengjast ýmist þróunarsamvinnu og frjálsum félagsamtökum í þeim geira á Íslandi eða samfélagslegri ábyrgð fyrirtækja hérlandis. Rætt var við Þórdísi Sigurðardóttur, skrifstofustjóra ÞSSÍ (Þróunarsamvinnustofnun Íslands) en hún hefur einnig kennt í þróunarfræðum við Háskóla Íslands. Að auki var rætt við Pál Ásgeir Davíðsson framkvæmdastjóra Ebíkos, þekkingarseturs um samfélagslega ábyrgð fyrirtækja. Þar sem þessir aðilar eru sérfróðir á sínu sviði ætti inlegg þeirra í umræðuna að vera gagnleg viðbót við aðra heimildaöflun.

3.1 Frumgagnaöflun – frjáls félagasamtök í þróunaraðstoð á Íslandi

Til þess að afla frumgagna varðandi annars vegar íslensk frjáls félagasamtök í þróunaraðstoð og fyrirtæki sem sinna samfélagslegri ábyrgð, með því að styðja við starfsemi frjálsra félagasamtaka í þróunaraðstoð, þurfti að leita ýmissa leiða. Í upphafi var fengin til samanburðar greinargóð samantekt um íslensk frjáls félagasamtök í þróunaraðstoð frá alþjóðaskrifstofu Utanríkisráðuneytisins sem gerð var í mars 2005. Gengið var út frá því að sú samantekt hafi breyst nokkuð frá útgáfu hennar og að sum félögin starfi ekki lengur en einnig að ný hafi komið fram á sjónarsviðið. Byrjað var á því að nota leitarvélina Google á Veraldarvefnum. Þar voru slegin inn leitarorðin *styrktarfélag*, *styrktarsjóður*, *góðgerðarsjóður*, *velgerðarsjóður* og *hjálparstarf* hvert í sínu lagi. Með því fundust nokkur

félög og sjóðir sem ekki voru í fyrrgreindri samantekt frá árinu 2005. Að auki var leitað eftir heitum þeirra hjálparstofnana (frjálsra félagasamtaka í þróunaraðstoð) sem voru í samantektinni frá 2005 með leitarvélinni Google, kom þá í ljós að sum þeirra starfa ekki lengur þar sem ekkert var um þau að finna. Til þess að ganga úr skugga um að ekkert væri til um þessi félög var enn fremur farið í Fyrirtækjaskrá og inn á www.ja.is, íslensku símaskrána á Veraldarvefnum. Þar var leitað eftir nöfnum félaganna og ef ekkert kom upp var gengið út frá því endanlega að ekki væri nein starfsemi um viðkomandi félag lengur.

Önnur leið var svo farin við að reyna að finna upplýsingar um hugsanlega sjóði og félög sem sinna þróunaraðstoð að einhverju eða öllu leyti. Farið var í leit í gegnum íslenska fjölmíðla og leitað eftir umfjöllun um slíka aðstoð af hendi sjóða eða félaga. Leitarorðin sem notast var við í gagnagrunnsleitinni voru, *ísl/** (*merkir að upp kemur allt sem byrjar á ísl), *styrktarsjóður, hjálparstarf, *aðstoð* (*merkt til að fá þróunaraðstoð, neyðaraðstoð, erlend aðstoð, fjárhagsaðstoð o.s.frv.) og *sjóður*. Þessi niðurstaða skilaði umfjöllun um nokkur félög og sjóði sem ekki hafði áður tekist að finna upplýsingar um.

3.1.1. Fjármál frjálsra félagasamtaka

Gagnaöflun hvað varðar fjármál frjálsra félagasamtaka á sviði þróunaraðstoðar þótti ekki skila tilætluðum árangri þar sem upplýsingar er varða fjármál slíkra samtaka er algjörlega einhliða því samtökin sjálf setja saman upplýsingarnar sem þau gefa frá sér. Að auki eru þessi félög hvorki skattskyld né skuldbundin til þess að gefa upp endurskoðaðan ársreikning og gögn frá þeim því ekki aðgengileg nema hjá þeim sjálfum. Svarið sem fæst í gagnaöfluninni er því einhliða og mælingaraðferðin ekki fýsileg. Til þess að fá sem raunhæfasta niðurstöðu þyrfti að fylgja fjárframlagi eftir á endastöð og mæla þannig árangurinn. Þetta þýðir að einungis næst raunhæf mynd af umfangi og starfsemi til ákveðinna verkefna með því að skoða aðstæður á tilteknum stað (endastöðin) þar sem þróunaraðstoð er veitt og er það efni í stærri og viðameiri rannsókn (Þórdís Sigurðardóttir, munnleg heimild 20. september 2010).

Að auki þurfa forsendur að vera þær sömu þegar frjálsu félagasamtökin eru borin saman. Það er að segja að ársreikningar sem skoðaðir eru þurfa að gefa upp sömu forsendur svo sem stjórnunarkostnað, rekstrarkostnað, framlag til ákveðinna verkefna (fer eftir því hvaða breytur ákveðið er að skoða) en það er ekki gefin staðreynd að allir ársreikningarnir gefi upp sömu breyturnar/forsendurnar og að sömu breytur innihaldi sömu upplýsingar.

Breytur eins og rekstarkostnaður og skrifstofukostnaður þurfa ekki endilega að innihalda sömu útgjaldaliði hjá félögum eða samtökum sem sinna sambærilegum rekstri. Einnig mætti ætla að frjálsu félagasamtökin hafi hag af því að láta líta út fyrir að rekstur sé líttill sem enginn. Í þessu felst eðlismunurinn á frjálsum og opinberum stofnunum. Það var því hætt við að skoða sérstaklega fjármál þessara samtaka og leitast við að skoða fremur upplýsingar sem snúa að samtvinnun samfélagslegrar ábyrgðar fyrirtækja og íslenskra frjálsra félagasamtaka í þróunaraðstoð eða samvinnu.

3.1.2. Rekstrarform frjálsra félagasamtaka – Ísat flokkun

Út frá ofangreindu er áhugavert að skoða rekstrarform þeirra frjálsu félagasamtaka sem starfa hérlendis. Rekstrarformið var reynt að skoða með því að leita í Fyrirtækjaskrá ríkisskattstjóra á Veraldarvefnum. Þar má leita eftir Ísat flokkun en sú niðurstaða skilaði engum árangri þar sem skipt var um Ísat flokkun árið 2008. Áður, samkvæmt Ísat95, voru frjáls félagasamtök í þróunaraðstoð flokkuð í einn flokk. Nú hefur þessu verið breytt og þau eru flokkuð í two mismunandi flokka og er ekki auðvelt að skera úr um hvort viðkomandi félag sé í þróunaraðstoð eða ekki þar sem fjöldi fyrirtækja í hvorum flokki fyrir sig er umtalsverður. Sú leið að bera saman tölur frá því fyrir og eftir 2008 er því óraunhæf út frá Ísat flokkuninni.

3.1.3. Samfélagsleg ábyrgð fyrirtækja - gagnaöflun

Hvað varðar samfélagslega ábyrgð fyrirtækja var notast við nokkrar leiðir til þess að kanna hvort fyrirtæki væru að sinna slíkri ábyrgð eða ekki. Í fyrsta lagi var farið yfir heimasíður samstarfsverkefna Utanríkisráðuneytisins við undirstofnanir Sameinuðu þjóðanna sem tengjast samfélagsábyrð fyrirtækja með einhverjum hætti, *Global Compact, Principle for Responsible Investment (PRI)* og *Nordic Business Outreach*. Þar kom í ljós að einungis sex íslensk fyrirtæki eru skráð sem þátttakendur í Global Compact og þrjú í PRI. Hinsvegar liggur ekki fyrir hversu mörg tóku þátt í Nordic Business Outreach. Að auki var farið yfir hvaða samstarfsfyrirtæki væru skráð á heimasíðum frjálsu félagasamtakanna. Með þeim hætti fundust nokkur fyrirtæki til viðbótar. Þessu til viðbótar var farið í gegnum leitarvélina Google og slegin inn leitarorðin *samfélagsleg ábyrgð fyrirtækja, samfélagsleg ábyrgð og samfélagsábyrgð*. Með þessari aðferð fannst töluverður fjöldi fyrirtækja sem gefur það upp á

heimasíðu sinni að markmið þeirra sé að sinna samfélagslegri ábyrgð. Hinsvegar var algengt að sjá að ábyrgðin snéri aðallega að umhverfissjónarmiðum, menningu og íþróttastarfi fram yfir aðstoð við frjáls félagasamtök sem sinna þróunaraðstoð út fyrir landsteinana. Til viðbótar virðist samfélagsleg ábyrgð í flestum tilvikum takmarkast við fjárframlög til ofangreindra málefna. Að auki var meinингin að fara þá leið að kanna skráningu í fyrirtækjagátt Viðskiptaráðs Íslands (2010). Þar sem höfundur ritgerðarinnar starfar sem fjármálastjóri hjá Viðskiptaráði Íslands var fyrirtækjagátt ráðsins aðgengileg. Ráðið hefur um langt skeið unnið að og gefið reglulega út leiðbeiningar um starfsháttareglur fyrirtækja þar sem mikil áhersla er lögð á mikilvægi gagnsæis í starfsháttum fyrirtækja og er fyrirtækjagáttin hluti af því starfi. Í upphafi var lagt upp með að hafa samfélagslega ábyrgð fyrirtækja sem hluta af gáttinni en ákveðið var að hinkra með það um sinn þar sem skráning í gáttina fór hægt af stað. Það kom því ekkert út úr fyrirtækjagáttinni að svo stöddu hvað varðar yfirlit yfir virkni íslenskra fyrirtækja í að sýna samfélagsábyrgð. Vonir eru þó bundnar við að sú verði raunin í náinni framtíð. Ekki var því unnt að setja fram tæmandi lista yfir íslensk fyrirtæki sem sinna samfélagslegri ábyrgð með tilliti til frjálsra félagasamtaka og þróunaraðstoðar. Hins vegar var hægt að velja nokkur fyrirtæki, þar sem ljóst er að samfélagsleg ábyrgð er hluti af stefnu fyrirtækisins, til þess að skoða nánar.

Þegar ofangreindar upplýsingar voru skoðaðar og niðurstöður þeirra bornar saman var hægt að kanna hversu mörg innlend frjáls félagasamtök og jafnvel sjóðir væru að sinna þróunaraðstoð og hvort einhver tengsl væru á milli þeirra og samfélagslegrar ábyrgðar íslenskra fyrirtækja. Hvort íslensk fyrirtæki væru að sinna samfélagslegri ábyrgð, með hvaða hætti og hvort frjáls félagasamtök í þróunaraðstoð væru að njóta góðs af því. Hvaða hugmyndafræði vakir fyrir þeim fyrirtækjum sem lagt hafa þróunaraðstoð lið? Hefur þessu verið fylgt eftir (eru fyrirtækin að fylgja eftir því sem þau skuldbundu sig til)? Eru til staðar einhverjir hvatar til aukinnar aðstoðar einkageirans á þessum vettvangi?

Utanríkisráðuneytið og Þróunarsamvinnustofnun Íslands gáfu í upphafi árs 2011 út nýjar reglur um úthlutun styrkja til frjálsra félagasamtaka sem stunda þróunarsamvinnu og neyðar- og mannúðaraðstoð. Nýju verklagsreglurnar byggja á eldri reglum sem hafa verið endurskoðaðar ítarlega í samvinnu við samstarfshóp íslenskra mannúðarsamtaka í alþjóðlegu hjálparstarfi og þróunarsamvinnu. Samkvæmt nýju verklagsreglunum er gert ráð fyrir auknum hlut frjálsra félagasamtaka í opinberum framlögum til þróunarsamvinnu og að hlutur þeirra muni vaxta hlutfallslega á næstu árum. Markmið verklagsreglnanna er að

tryggja með sem bestum hætti að opinber fjárframlög sem félagasamtökum er falið að ráðstafa nýtist eins og til er ætlast. Verklagsreglunum er því ætlað að skýra fagleg skilyrði sem frjáls félagasamtök þurfa að uppfylla til þess að eiga möguleika á að hljóta styrki til einstakra verkefna. Með framangreint að leiðarljósi er fjallað um ábyrgð, skyldur, stjórnun og eftirlit (PSSÍ, 2011).

4. Söguleg samantekt

4.1. Upphaf aðstoðar – tímabilið fyrir 1949

Þróunarsamvinnu eins og hún þekkist í dag, má rekja til tveggja meginatburða sem áttu sér stað í kjölfar seinni heimstyrjaldarinnar. Annars vegar var það innleiðing Marshall aðstoðarinnar sem var styrkveitingakerfi Bandaríkjanna til evrópskra ríkja í kjölfar seinni heimsstyrjaldarinnar og hins vegar stofnun mikilvægra alþjóðlegra stofnana/samtaka eins og Sameinuðu þjóðanna, Alþjóðagjaldeyrissjóðsins og World Bank (Foreign Aid, 2010).

Eftir lok seinni heimsstyrjaldarinnar var Evrópa rústir einar. Árið 1948 hélt þáverandi utanríkisráðherra Bandaríkjanna, George Marshall, ræðu í Harvard háskóla þar sem hann kynnti metnaðarfulla áætlun sína um aðstoð Bandaríkjanna til endurreisnar Evrópuríkja. Áætlun þessi, sem síðar var þekkt sem Marshall aðstoðin, átti sér engin fordæmi. Um nokkurra ára skeið hafði Bandaríkjastjórn veitt um 13 milljarða bandaríkjadalra í formi styrkja til uppbyggingar Evrópuríkja. Ef sú upphæð er uppreiknuð til dagsins í dag myndi hún nema um 85 milljörðum bandaríkjadalra. Árið 1949 varð svo þáverandi forseti Bandaríkjanna, Harry Truman, fyrsti þjóðarleiðtoginn til þess að halda ræðu opinberlega um nauðsyn þess að ríkari þjóðir heims veittu fátækari ríkjunum aðstoð. Með þessu var hann í raun að skora á önnur vel stæð ríki að fara svipaða leið og Bandaríkin höfðu gert með þessu þróunarverkefni, sem var í raun fyrsta dæmið um þróunaraðstoð eins og við þekkjum hana í dag (Riddell, 2007). Í lok seinni heimsstyrjaldarinnar var, eins og áður sagði, stofnaður nokkur fjöldi alþjóðlegra stofnana í þeim tilgangi að stýra efnahagsmálum heimsins og koma í veg fyrir aðra eins kreppu og Kreppuna miklu sem skall á heimsbyggðina árið 1929. Á meðal þessara stofnana voru Alþjóðagjaldeyrissjóðurinn (e. International Monetary Fund, IMF), World Bank (hét fyrst the International Bank for Reconstruction and Development) ásamt GATT samkomulaginu (e. The General Agreement on Tariffs and Trade) sem síðar stækkaði og var stofnanavætt í the World Trade Organization (WTO) árið 1995. Þessum stofnunum hefur ekki aðeins tekist að viðhaldast í gegnum árin heldur hafa þær bæði stækkað og tekið töluverðum breytingum frá stofnun þeirra. Síðast en ekki síst hafa þær mikil áhrif og eru vissulega umdeildar eða eins og hagfræðingurinn Joseph Stiglitz (2002, bls. 3) segir: „Alþjóðlegir embættismenn, sem eru hin

ósýnilega táknumynd efnahagsskipulags heimsins, sæta stöðugum árásum ... og nánast hver einasti fundur Alþjóðagjaldeyrissjóðsins og Alþjóðaviðskiptastofnunarinnar er nú vettvangur uppnáms og átaka”.

Ríki veittu þó öðrum ríkjum aðstoð mun fyrr, vissulega með öðrum hætti en var eftir 1948. Stórveldi Evrópu á 18. og 19.öld styrktu til að mynda nýlendur sínar með riflegum fjárfamlögum til þess að styrkja innri uppbyggingu landanna og þannig styðja við efnahag þeirra (Foreign Aid, 2010).

Það voru þó ekki einungis ríki sem veittu fátækum ríkjum og/eða svæðum aðstoð sína. Ekki má gleyma að líta til samtaka á vegum sjálfboðaliða sem starfrækt voru víða um heim, sérstaklega í Afríku. Þar var unnið óeicingjarnt starf í þágu fátækra löngu fyrir tíð Marshall aðstoðarinnar, Sameinuðu þjóðanna og nýlenduaðstoðarinnar. Á nýlendutímanum voru það ekki ríki sem voru í meirihluta styrkveitenda, heldur sjálfboðaliðar sem unnu innan samtaka sem oft voru starfrækt innan kirkjunnar. Það voru því ekki ríki sem léku lykilhlutverk í þróunaraðstoð til fátæks fólks og ríkja heldur frjáls félagasamtök sjálfboðaliða. Sum þessara samtaka halda velli enn í dag og má þar helst nefna samtök eins og Save the Children, Norwegian Church Aid og Oxford Committee for Famine Relief betur þekkt sem Oxfam. Samtök sem þessi héldu úti starfssemi sinni löngu áður en nokkurt ríki fór að vinna að þróunaraðstoð (Riddell, 2007).

4.2. 1950-1979

Það tók nokkurn tíma fyrir auðugri ríki heims að taka við sér eftir ræðu Trumans. Opinber þróunaraðstoð fór ekki að taka við sér að neinu ráði fyrr en í kringum 1955 og undir 1960 voru Bandaríkin enn lang stærsti veitandinn til þróunaraðstoðar en framlag þeirra nam um helmingi alls framlags í heiminum. Áherslan var á enduruppbyggingu og aðallega á innviði þeirra Evrópuríkja sem voru í sárum eftir síðari heimsstyrjöldina (Riddell, 2007).

Eftir 1950 breyttust áherslur ríkari landa í þróunaraðstoð. Áður hafði áherslan legið í aðstoð til Evrópuríkja en nú færðist hún yfir til þróunarríkja, sérstaklega Asíu og ríkja sunnan Sahara í Afríku. Vegna þekkingarleysis á svæðinu og vanþekkingar á því hvernig veita skyldi aðstoð var hjálparstarf ríkari þjóða mikið til unnið í gegnum Matvæla- og landbúnaðarstofnun Sameinuðu þjóðanna (FAO, Food and Agriculture Organization) sem

stofnuð var árið 1945. Sú staðreynd að unnið var í gegnum FAO á þessum tíma segir margt um það hvers eðlis aðstoðin var en áhersla var í fyrstu lögð á dreifingu matvæla til að koma í veg fyrir hungursneyð. Ekki var horft sérstaklega til fátæktar í samhengi við þróunaraðstoð heldur var hungursneyð, s.s. skortur á matvælum, það sem aðallega var litið til. Á þessum árum var hjálparstarf undir miklum áhrifum frá Bandaríkjunum og Kanada, en ríkin tvö höfðu til að mynda forystu í framkvæmd fyrstu „freedom from hunger“ eða „frelsi frá hungri herferð“ FAO árið 1960 (Riddell, 2007). Um þetta leyti tóku hagfræðingar að sýna þróunarmálum nokkurn áhuga og þá sérstaklega því hverju þau væru raunverulega að skila. Vestur-indverski hagfræðingurinn og nóbelsverðlaunahafinn Arthur Lewis (1955) sýndi fram á að skortur á fjármagni væri stærsta hindrunin í að þróun og raunverulegar umbreytingar gætu átt sér stað á þeim svæðum þar sem verið var að veita þróunaraðstoð í rannsókn sinni „The theory of economic growth“. Nokkrum árum síðar bentu þeir M.F. Milliken og Walt Rostow (1957) á tvær breytur sem að þeirra mati voru ómissandi til þess að hraða á efnahagslegum framförum í þróunarlöndum. Fyrri breytan var þörfin á tæknilegri aðstoð, sú síðari mikilvægi þess að veita fjárhagslega aðstoð. Þeir bentu hinsvegar einnig á það að þrátt fyrir slíka aðstoð myndu efnahagslegar framfarir ekki eiga sér stað sjálfkrafa heldur lægi mjög á því að eftirfylgni við aðstoðina væri til staðar og þar að auki þyrftu að vera góð grunnskilyrði svo sem starfhæf stjórnsýsla og stofnanaumgjörð í kringum aðstoðina. Það þýddi því að mati ofangreindra hagfræðinga lítið að fara af stað með aðstoð til þróunarríkja án þess að nokkur grunnvinna væri unnin fyrst og eftirfylgni við aðstoð væri skilyrði þess að ná fram langtíma árangri. Á árunum 1960-1970 urðu miklar breytingar á þróunaraðstoð í heiminum. Áður höfðu stórveldi eins og Bandaríkin og Kanada verið leiðandi í slíkri aðstoð en á þessum tínum höfðu æ fleiri iðnríki frumkvæði að því að stofna til tvíhlíða þróunarsamvinnu, að auki spratt upp fjöldinn allur af tvíhlíða og marghliða hjálparsamtökum um víða veröld. Framlög jukust hratt og örugglega og var það mál manna að þróunaraðstoð væri að skila árangri (Riddell, 2007).

4.3. 1970-1990

Í kringum 1970 höfðu fjárfamlög til þróunaraðstoðar dregist hratt saman frá því sem áður var. Margt hafði þar áhrif, til að mynda drógu stórir veitendur í þróunaraðstoð, svo sem Bandaríkjamenn, verulega úr stuðningi sínum við þróunarlönd í kjölfar mikils kostnaðar sem hlaust af Víetnamstríðinu en einnig vegna aukinnar pólitískrar áherslu á Suðaustur Asíu. Alþjóðabankinn létt gera úttekt á þróunaraðstoð síðustu 20 ára og var það gert undir forystu Lester Pearson, sem þá var fyrrum forsætisráðherra Kanada. Niðurstaða þeirrar vinnu var skýrslan „*Partners in Development*“ og þykja niðurstöður hennar enn eiga við jafnvel nú á tímum, 40 árum eftir að hún var skrifuð. Hins vegar verður að teljast nokkuð sérstakt að ekki er minnst á upprætingu fátæktar í skýrslunni og fátækt í raun ekki nefnd í samhengi við þróunarmál eða hungursneyð (Commission on International Development, 1969).

Það var ekki fyrr en eftir 1970 að viðhorfsbreyting gagnvart þróunaraðstoð átti sér stað á meðal veitenda. Umræðan um upprætingu fátæktar jókst eftir þann tíma og urðu tímamótabreytingar hjá stórum veitendaríkjum eins og Bandaríkjum og Bretlandi á milli 1970 og 1980 þegar áherslan færðist frá upprætingu hungurs til upprætingar á fátækt. En litið var svo á í nýjum stefnum landanna að leiðin til þess að laga aðstæður í þróunarríkjum til langt tíma litið fælist í að eyða fátækt og hjálpa fólk þannig að hjálpa sér sjálft. Áherslan var því ekki lengur einungis á matargjafir heldur í auknum mæli á heilsugæslu, menntun og að koma vatnsmálum í lag. Með þessu jókst flækjustig þróunaraðstoðar töluvert þar sem nú var verið að aðstoða á fleiri en einu svíði. Leita þurfti aðstoðar mun fleiri sérfræðinga á fleiri svíðum og þörf varð á auknum viðbúnaði vegna eftirlits og eftirfylgni þeirra verkefna sem farið var af stað með. Umsvif þróunaraðstoðar jukust því hratt á þessum árum (Riddell, 2007).

Árið 1970 settu SP fram markmið um að aðildarríki skyldu veita andvirði 0,7% af landsframleiðslu til þróunaraðstoðar. Til að byrja með var mikil aukning hjá ríkjum SP, allt í áttina að settu markmiði. Þetta breyttist þó um miðjan sjöunda áratuginn þegar ljóst var að hlutfallið næði ekki nema í kringum 0,35% og var þá ljóst að SP myndi ekki ná markmiði sínu. Skýringar á þessu má meðal annars rekja til alþjóðlegu olíukreppunnar árið 1973 sem hafði mikil áhrif á efnahagsástand heimsins og þar af leiðandi bæði á veitendur og biggjendur þróunaraðstoðar. Nýfrjálshyggjan (e. Neo liberal policies) fór að ryðja sér til rúms á meðal iðnríkja, áhersla var í auknum mæli lögð á að leiðréttta efnahagsástandið og draga úr

verðbólgu. Þetta, ásamt öðrum efnahagslegum þáttum, leiddi til þess að verulega var dregið úr öllum útgjöldum ríkja og dró þar af leiðandi mjög úr framlögum til þróunaraðstoðar. Á sama tíma og samdráttur iðnríkja til þróunaraðstoðar átti sér stað varð aðstoð í gegnum þriðja aðila sífellt meira áberandi. Um var að ræða kirkjur eða annarskonar trúarleg aðsetur þar sem trúboðar og aðrir sjálfboðaliðar unnu til að mynda við uppbyggingu skóla og heilbrigðismála. Í kjölfarið spruttu einnig upp ýmis samtök sem ekki voru byggð á trúarlegum grunni. Slík starfssemi í gegnum þriðja aðila er flokkuð sem *Non Governmental Organizations (NGOs)* eða óháð hjálparsamtök (Riddell, 2007).

Á þessu tímabili var fyrrum kansli Þýskalands, Willy Brandt, í forystu í ráði sem nefndist *the Independent Commission on International Development Issues*, sem gjarnan var kölluð *The Brandt Commission*, eða Brandtnefndin. Nefndin varð til fyrir tilstilli Alþjóðabankans sem taldi þörf á bættum samskiptum á milli heimshluta. Í ráðinu sátu óháðir fulltrúar frá öllum heimshlutum og af báðum kynjum. Á starfstímabili ráðsins voru skrifaaðar tvær skýrslur sem tengast þróunarmálum. Sú fyrri kom út árið 1980 og bar heitið *North-South: A Programme for Survival* gjarnan nefnd Brandt I og sú síðari sem hét *Common Crisis* kom út þremur árum síðar, 1983, gjarnan nefnd Brandt II. Skýrslurnar styrkja rök Pearson frá 1969 um mikilvægi þróunaraðstoðar. Þar birtist þó ádeilda á Pearson sem felur í sér ólíkar skoðanir þeirra á hvernig samskiptum veitenda og þiggjenda skal háttað til þess að ná fram sem bestum árangri. Brandt ítrekaði mikilvægi þess að enn á ný væru sett fram markmið um að andvirði 0,7% af þjóðarframleiðslu iðnríkja rynni til þróunaraðstoðar. Enn fremur vildi hann setja markið hærra og lagði til að reynt yrði að ná 1% markmiði fyrir árið 1990 (Quilligan, 2002).

Efnahagsástandið í iðnríkjum heims fór batnandi eftir árið 1980, samhliða því jukust framlög enn á ný til þróunaraðstoðar. Aukningin var töluverð á milli áranna 1980 og 1990 en þá jukust opinber framlög í heild sinni um nær þriðjung. Óháðum félagasamtökum tók að fjölga og þau urðu um leið öflugri í starfssemi sinni. Sem dæmi má nefna að í lok áttunda áratugarins var talið að óháð félagasamtök sæju um rekstur og umsýslu í kringum 40% af allri heilsugæslu í Afríkuríkinu Kenía. Umsvif og framlög til þróunarstarfs voru því enn á ný í uppsveiflu (Riddell, 2007).

4.4. Frá árinu 1990 til dagsins í dag

Bæði opinber og óopinber þróunaraðstoð jókst jafnt og þétt frá 1980 fram til ársins 1992. Hinsvegar urðu miklar breytingar á þeirri þróun eftir þann tíma. Endalok Kaldastríðsins breyttu miklu hvað varðar viðhorf til þróunaraðstoðar. Nýjar áherslur fóru að líta dagsins ljós og birtust til að mynda í auknum opinberum framlögum til málaflokka eins og umhverfismála og annarra mannúðarmála (e. humanitarian aid). Bera fór á skoðunum fræðimanna þess efnis að þróunaraðstoð væri ekki að skila árangri en gerði hins vegar þiggjendalöndin háð fjárframlögum frá öðrum ríkjum. Slíkt gæti ekki skilað árangri heldur þvert á móti væri fyrirkomulagið að draga úr hvatanum til sjálfsbjargar. Slíkar skoðanir urðu æ víðtækari og draga fór úr áhuga á þróunaraðstoð sem skilaði sér í mikilli niðursveiflu í opinberum fjárframlögum til þróunaraðstoðar í byrjun níunda áratugarins (Riddell, 2007). Árin í kjölfarið einkenndust af umræðu um þróunaraðstoð, umfang fátæktar og hvort aðstoð væri að skila árangri. Um aldamótin má svo segja að breytingar hafi átt sér stað þegar athygin fór enn á ný að beinast að fátækt og mikilvægi þess að uppræta hana til þess að koma í veg fyrir hungursneyð. Nú lögðu þjóðir heims sitt á vogaskálarnar til þess að auka opinber fjárframlög til þróunaraðstoðar en einnig til þess að vekja almenning til umhugsunar. Stórum áfanga í baráttunni gegn fátækt og hungri var náð þegar hin svo kölluðu Þúsaldarmarkið Sameinuðu þjóðanna (e. United Nations Millennium Goals) voru samþykkt á leiðtogafundi í höfuðstöðvum SÞ í New York í september árið 2000. Aðildarríki SÞ skuldbundu sig frá þeim degi til þess að vinna að átta markmiðum til þess að draga úr fátækt og hungri í heiminum fyrir árið 2015. Í stuttu máli fela Þúsaldarmarkmiðin í sér eftirfarandi:

1. Að uppræta fátækt og hungur
2. Að tryggja öllum börnum grunnskólamenntun
3. Að koma á jafnrétti óháð kyni, kynþætti eða kynhneigð og styrkingu frumkvæðisréttar kvenna
4. Að lækka dánartíðni barna
5. Að auka mæðravernd og bæta heilsufar kvenna
6. Að berjast gegn alnæmi og öðrum sjúkdómum sem ógna mannkyninu
7. Að tryggja sjálfbæra þróun
8. Að styrkja hnattræna samvinnu um þróun

(United Nations, 2010a).

Í kjölfarið hafa SP unnið staðfastlega að því að fylgja markmiðunum eftir. Leiðtogafundir á vegum Allsherjarþings SP hafa verið haldnir reglulega þar sem farið er yfir gang mála hjá hverju og einu aðildarríki og framtíðarúrræði rædd. Herferðum er hrint af stað þar sem allir leggast á eitt til þess að ná fram markmiðunum. Ein slík herferð fór af stað eftir síðasta leiðtogafund í New York í september 2010 en hún felur í sér að flýta fyrir og auka hraðann á þeirri vinnu sem þegar á sér stað við að bæta heilsufar kvenna og barna (United Nations, 2010b).

Árið 2003 stofnuðu Sameinuðu þjóðirnar *High-level Commission on Private Sector and Development* og lýsti þáverandi aðalritari Sameinuðu þjóðanna, Kofi Annan, því yfir að þúsaldarmarkmiðunum yrði ekki náð nema með samvinnu og stuðningi einkageirans. Eitt af mikilvægustu verkefnum alþjóðlegrar þróunarsamvinnu er einmitt uppbygging einkageirans (e. *Private Sector Development*) þar sem ein af forsendum þess að draga megi úr fátækt er að hagvöxtur ríki samhliða félagslegum úrbótum (PSSI, 2007). Sérstakt þing var haldið í New York á vegum Sameinuðu þjóðanna í september 2008 þar sem ríkisstjórnir, stofnanir, frjáls félagasamtök og einkafyrirtæki tilkynntu um mikilvægar nýjar skuldbindingar í því skyni að uppfylla þúsaldarmarkmiðin fyrir árið 2015. Á meðal nýrra skuldbindinga sem fram komu má nefna 4,5 milljarða dala framlag til menntunar og þriggja milljarða dala framlag til varnar malaríu. Alls voru nýjar skuldbindingar á þingi þessu metnar á um 16 milljarða bandaríkjadal (United Nations, 2008).

Í baráttunni gegn fátækt og hungri má þó ekki gleyma að nefna Parísaryfirlýsinguna frá 2. mars 2005. Yfirlýsingin er alþjóðleg samþykkt sem yfir hundrað ráðherrar og yfirmenn alþjóðlegra stofnanna stóðu að og samþykktu til þess að m.a. stýra hjálparstarfi í æskilegan farveg þar sem bæði veitendur og þiggjendur aðstoðar eru samhljóma í starfinu. Ein aðaláherslan liggur í því að veitendaríkin feli viðtökuríkjunum frekari yfirráð yfir þróunarsamvinnu og meira vald yfir því hvernig ráðstöfum fjármuna til þróunarmála fer fram. Með þessu er verið að virða og taka tillit til sjálfsákvörðunarréttar og þar með fullveldissjónarmiða viðtökuríkjanna. Samþykktin byggir á fimm meginreglum en þær eru; eignarhald, flokkun, samræming, niðurstöður og gagnkvæm ábyrgð. Í stuttu máli er átt við eftirfarandi:

Eignarhald (e. Ownership): Þróunarlönd setja fram sínar eigin áætlanir um hvernig skal draga úr fátækt, bæta stofnanir og takast á við spillingu.

Flokkun (e. Alignment): Veitendalönd standa vörð um þessar áætlanir og notast við staðbundnar lausnir á hverjum stað.

Samræming (e. Harmonisation) – Veitendalönd skipuleggja og einfalda aðgerðir ásamt því að deila upplýsingum sín á milli til þess að forðast tvíverknað.

Niðurstöður (e. Results) – Bæði veitendur og þiggjendur leggja áherslu á að niðurstöður náist í hverju verkefni fyrir sig og eru niðurstöður í kjölfarið mældar.

Gagnkvæm ábyrgð (e. Mutual Accountability): Bæði veitendur og samvinnuaðilar þeirra bera ábyrgð á niðurstöðum þróunaraðstoðarinnar.

Ákveðin markmið voru sett með hverri meginreglu sem nást áttu fyrir lok árs 2010. Þar á meðal að lágmark 75% af aðildarlöndunum væru komin með virkar þróunaráætlanir. Í framhaldinu var *Accra Agenda for Action* (AAA) samþykkt í september 2008, í borginni Accra í Afríkuríkunu Ghana, til þess að ýta undir og flýta fyrir framkvæmd Parísaryfirlýsingarinnar (OECD, 2010a). Næstu skref eru þau að í nóvember 2011 verður haldin stór alþjóðleg ráðstefna um þróunarmál í borginni Busan í Suður-Kóreu. Þar verður framkvæmd könnun á meðal þátttakenda Parísaryfirlýsingarinnar þar sem árangur á settum markmiðum er mældur. Vonir eru einnig bundnar við að niðurstöðurnar muni varpa skýrara ljósi á þær aðferðir sem þátttakendur notuðust við í þróunaraðstoð sinni svo hægt verði að draga lærdóm af ólíkri aðferðarfræði þátttökulandanna (OECD, 2010b).

Aðeins eru tæp fjögur ár til ársins 2015 en áætlað var að Þúsaldarmarkmiðum SP yrði náð fyrir þann tíma. Erik Solheim, ráðherra bæði umhverfis- og þróunarmála Noregs, skrifaði nýlega grein þar sem hann fjallar um mikilvægi þess að markmiðunum verði sannarlega náð fyrir tilsettan tíma. Hinsvegar bendir hann einnig á þá mikilvægu staðreynd að uppræting fátæktar snúist um svo miklu meira en fjárfamlög. Líta þurfi á fátækt í öðru ljósi en gert hefur verið hingað til þar sem pólitík og samræming skipta lykilmáli þegar þróunaraðstoð er skipulögð og framkvæmd. Það hvernig litið er á þróunaraðstoð, hvernig hún er unnin og svo framkvæmd er eitthvað sem að mati Solheim þarf að endurskoða í þaula en hann fagnar um leið aukinni aðkomu einkageirans. Hann vill sjá breytingar til þess að settum Þúsaldarmarkmiðum verði náð og er því sammála öðrum sem gagnrýnt hafa framkvæmd þróunaraðstoðar og má í því samhengi nefna skrif Jóns Orms Halldórssonar í bók sinni „*Þróun*

og þróunaraðstoð” árið 1992. En framkvæmd og umgjörð þróunaraðstoðar hefur í gegnum tíðina sætt verðskuldaðri gagnrýni úr ýmsum áttum.

4.5. Ólík hlutverk Íslands – þá og nú

Allt fram á áttunda áratug síðustu aldar voru Íslendingar móttakendur þróunaraðstoðar, en ekki veitendur. Gerður var samningur á milli Íslands, Sameinuðu þjóðanna og undirstofnana þeirra árið 1956 um tækniaðstoð. Íslendingar hlutu því þróunar- og tækniaðstoð frá Sameinuðu þjóðunum í ríkara mæli en sem nam framlögum þeirra til samtakanna. Á meðal styrkja sem Íslendingar hlutu var riflegt framlag árið 1963 sem kom til vegna fyrirhugaðra rannsókna á virkjanaframkvæmdum. Það var ekki fyrr en árið 1965 að Alþingi skoraði á ríkisstjórnina að kanna hvernig Ísland gæti orðið virkur veitandi þróunaraðstoðar, þá sérstaklega í þeim tilgangi að efla efnahagslegar framfarir í þróunarríkjum. Ólafur Björnsson, þáverandi þingmaður Sjálfstæðisflokkssins, flutti tillöguna fyrir Alþingi og var svo skipaður formaður nefndar sem vinna átti að málefni. Haustið 1966 skilaði nefndin inn bráðabirgðatillögu þar sem meðal annars var lagt til að veittar yrðu 15 milljónir íslenskra króna til þessa málaflokks. Sama haust fór að kreppa að í efnahag landsmanna og dvínaði þá áhugi á málafloknum og ekkert var veitt til hans á næstu árum. Þátttaka Íslands í þróunaraðstoð var svo tekin upp á ný árið 1968, þá var leitað eftir því að íslenska ríkið uppfyllti markmið Sameinuðu þjóðanna frá 1960 um að veita sem nam 1% af þjóðartekjum til þróunaraðstoðar. Undirtektir ríkisstjórnarinnar og sérstaklega þáverandi forsætisráðherra voru dræmar (Ólafur Rastrick og Sumarliði R. Ísleifsson, 2004).

Árin 1983-1984 náðu framlög Íslands til þróunaraðstoðar sem hlutfall af þjóðarframleiðslu hámarki og höfðu fram að þeim tíma aldrei verið hærri. Þrátt fyrir þetta áttu Íslendingar enn langt í land með að ná markmiðum Efnahags- og framfaraneftnar Evrópu (OECD) varðandi framlög til þróunaraðstoðar. Á þessum tíma var helsta verkefni Íslendinga á sviði þróunarmála á Grænhöfðaeyjum. Í kjölfarið tók við verkefni í Malaví og vann þSSÍ samnorraen verkefni í Tansaníu og Kenýu sem luku árið 1988. Slíkum verkefnum fór í kjölfarið fækkiandi og færðust þau yfir til Norræna þróunarsjóðsins (Nordic Development Fund, NDF) eftir stofnun hans árið 1989 (Sigriður Þorgrímsdóttir og Jakob F. Ásgeirsson, 2004).

Árið 2000 samþykkti Ísland þúsaldarmarkmið SP og skuldbatt sig eins og flest önnur ríki heims um átta markmið þróunarsamvinnu sem m.a. stefna að því að bæta lífsgæði fólks, draga úr fátækt, stuðla að náttúruvernd og tryggja jákvæð áhrif hnattvæðingar um allan heim eins og farið var yfir hér fyrr. Þar með samþykktu íslensk stjórnvöld að nýju markmið um að veita 0,7% af þjóðartekjum til þróunaraðstoðar (PSSÍ, 2007).

Opinber framlög Íslands til þróunaraðstoðar sem hlutfall af þjóðarframleiðslu hækkuðu töluvert hlutfallslega á milli áranna 2007 og 2008, en árið 2007 námu þau 0,27% af þjóðarframleiðslu samanborið við 0,47% árið 2008, eða fjárhæð sem samsvarar um 48 milljónum bandaríkjadalra. Hækkunin er afleiðing alþjóðlegu efnahagskreppunnar og falls íslensku krónunnar gagnvart bandaríkjadal í október 2008. Tvíhliða aðstoð sem fram fer í gegnum PSSÍ nam 36,06 milljónum bandaríkjadalra árið 2008 á meðan að 25% af heildarframlögum opinberrar aðstoðar fóru til marghliða verkefna sem framkvæmd eru í gegnum ráðuneyti. Hlutfall Íslands til þróunarmála nam 0,33% af vergum þjóðartekjum á árinu 2009. Þróunarsamvinnustofnun ráðstafaði um 41% af því fjármagni, eða 1.747,8 milljónum íslenskra króna (PSSÍ, 2007).

Þrátt fyrir núverandi efnahagsástand er þróunarsamvinna einn af lykilþáttum íslenskrar utanríkisstefnu og er ríkisstjórnin staðráðin í því að ná þúsaldarmarkmiðum Sameinuðu þjóðanna um framlög til þróunaraðstoðar ásamt því að standa við önnur alþjóðleg þróunarsamvinnumarkmið. Til þess að ná þessu lagði núverandi utanríkisráðherra fram tillögu um áætlun um alþjóðlega þróunarsamvinnu Íslands fyrir tímabilið 2011 til 2014. Í áætluninni er mörkuð sú stefna að Ísland muni á næstu tíu árum skipa sér í hóp þeirra ríkja sem leggja meira en sem nemur 0,7% af vergum þjóðartekjum til þróunarsamvinnu. Fylgt verði tímasettri áætlun um stigvaxandi hækkun framlaga úr 0,19% í 0,23% af vergum þjóðartekjum á gildistíma áætlunarinnar. Verði hagvöxtur meiri en nú er spáð komi framlögin til endurskoðunar. Þá er í áætluninni lögð sérstök áhersla á hlutverk frjálsra félagasamtaka. Samstarf stjórnvalda og félagasamtaka hefur farið stigvaxandi á undanförnum árum og mun styrkast enn frekar samkvæmt tillögum utanríkisráðherra (Þingskjal 788, 48. mál, 2010-2011). Þann 1. október 2008 tóku gildi ný lög, nr. 121/2008, um alþjóðlega þróunarsamvinnu Íslands og féllu þar með úr gildi fyrri lög sem sett höfðu verið um málefnið árið 1981, lög nr. 43/1981. Markmið þróunarsamvinnulaganna er að ná fram heildarsýn á málaflokkinn og gera íslenskum stjórnvöldum betur kleift að starfa samkvæmt alþjóðlegum samþykktum og viðmiðum, þ.m.t. stofnsáttmála Sameinuðu þjóðanna, þúsaldaryfirlýsingunni og

þúsaldarmarkmiðunum. Lögin kveða á um að öll framkvæmd þróunarsamvinnu skuli fylgja viðurkenndum reglum, aðferðum og leiðbeiningum alþjóðasamfélagsins, m.a. þróunarsamvinnunefndar Efnahags- og framfarastofnunarinnar. Alþjóðlegt þróunarstarf breytist hratt með breyttum tínum, því kalla alþjóðlegar samþykktir og ályktanir á aukinn áreiðanleika og ábyrgð þeirra aðila sem starfa að þróunarmálum. Í nýju lögnum frá árinu 2008 er lögð áhersla á gegnsæi í umfjöllun og framkvæmd verkefna, mat á árangri, reglulegt eftirlit og úttektir ásamt mikilvægi þess að meðferð og varsla fjármuna fari ávallt eftir þeim kröfum sem Ríkisendurskoðun gerir um slík mál hverju sinni (Lög um alþjóðlega þróunarsamvinnu Íslands nr. 121/2008).

Á heimasíðu Utanríkisráðuneytisins segir um lögin að:

Með lögnum skapast tækifæri til að beita nýum aðferðum. Þau fela í sér mun viðtækara samstarf um veitingu þróunaraðstoðar og skapa nýja möguleika á samstarfi við önnur ríki, samtök, stofnanir og fyrirtæki. Markmiðið er að framlag Íslands verði skilvirkara og árangursrikara. Með lögnum er lagður grunnur að heildstæðu stjórnerfi þróunarsamvinnu Íslands þar sem framfylgt er heildarstefnu í málauflokknum. Skipulagið stuðlar að auknu gegnsæi, ábyrgari stjórnsýslu og öflugra innra og ytra eftirliti. Alþingi fær samkvæmt lögnum aukið hlutverk á sviði þróunarsamvinnu. Hin nýja skipan greiðir einnig götu frjálsa félagasamtaka og annarra aðila að samstarfi við stjórnvöld og opnar nýjan samráðsvettvang þeirra sem um þróunarmál fjalla á Íslandi (Utanríkisráðuneytið, e.d.).

Reglugerð um beitingu laganna var sett fram þann 23. október 2009 þar sem hlutverk og markmið Þróunarsamvinnustofnunar Íslands í þróunarsamvinnu Íslands eru tíunduð og þar með mikilvægi hennar í íslenskri utanríkisþjónustu. Á árunum 2009-2010 var Þróunarsamvinnustofnun Íslands (ÞSSÍ) í samstarfi við sex þróunarríki; Malaví, Úganda, Namibíu, Mósambík, Níkaragva og Srí Lanka. Samstarfi við Srí Lanka lauk síðla árs 2009 og samstarfi við Namibíu lauk í árslok 2010. Í Níkaragva var umdæmiskrifstofunni lokað árið 2009 þar sem ÞSSÍ hætti þróunarsamvinnu við landið í kjölfar efnahagshrunsins á Íslandi. Eitt verkefni er þó enn starfrækt en það er jarðhitaverkefni sem lýkur árið 2012 (Utanríkisráðuneytið og ÞSSÍ, 2011).

Þegar opinber framlög Íslands og skipting fjármagns eftir löndum árið 2009 eru skoðuð kemur í ljós að fátækstu ríkin af þeim sem Ísland á í samstarfi við fá hlutfallslega mest í sinn hlut eins og sjá má í töflu 1:

Land	Krónur	Hlutfall af 100% framlagi þSSÍ
Malaví	396 milljónir	23%
Úganda	374 milljónir	21%
Namibía	290 milljónir	17%
Mósambik	203 milljónir	12%
Níkaragva	189 milljónir	11%
Srí Lanka	92 milljónir	5%
Aðalskrifstofa	118 milljónir	7%
Önnur þróunaraðstoð	85 milljónir	5%

Tafla 1. Dreifing fjárfamlaga þSSÍ til tvíhliða þróunarsamstarfs 2009 (þSSÍ, 2011).

Þegar ríki eru valin til samstarfs er farið eftir ákveðinni stefnu þSSÍ um forgangsröðun þar sem ákveðið var árið 2005 að áfram yrði lögð áhersla á verkefnanálgun í starfi þSSÍ í stað svokallaðrar geiranálgunar (e. sector-wide approach) eða með því að greiða bein fjárfamlög til ríkissjóða þeirra landa sem þróunaraðstoð er veitt til (e. budget support). Önnur lönd þar sem fjárfamlög og þróunarsamvinnustofnanir eru vissulega stærri, hafa í auknum mæli hörfað frá verkefnanálgun í starfi sínu og þess í stað tileinkað sér geiranálgun eða beinar greiðslur til ríkissjóða þeirra landa sem þau veita þróunaraðstoð. „Með geiranálgun er átt við að stofnanirnar einbeita sér að heildarstuðningi í fáum geirum í samstarfslöndunum, til dæmis í mennta- eða heilbrigðisgeirum...“ (þSSÍ, 2005:20). Þetta er gert í stað þess að fjármagna fjölmörg afmörkuð verkefni í mörgum ólíkum geirum og er leiðin talin einfalda starfsemi stofnananna í samstarfslöndunum og jafnvel draga úr stjórnunarþörfum landanna. Einnig má telja til kosta geiranálgunar að hún er talin leggja meiri fjárhags- og stjórnunarabyrgð í hendur samstarfslöndunum og er þar með talin auka á líkur eignarhaldi (e. ownership) stjórnvalda í samstarfslöndunum á þróunarviðfangsefnum. þSSÍ hefur hins vegar valið að halda áfram með áherslu á verkefnanálgun þrátt fyrir nokkra gagnrýni á þá leið. Gagnrýnin hefur einna helst falið það í sér að ekki hefur þótt nægilegt tillit vera tekið til heildaraðstæðna í samstarfslöndunum eða stefnu ríkisstjórna þeirra með því að styrkja ákveðin verkefni fram yfir önnur. Einnig var það gagnrýnt að samræming á milli þróunarsamvinnustofnana væri ekki næg, sérstaklega á milli þeirra sem veittu þróunarastoð til einstakra verkefna innan sömu málaflokka. Verkefnanálgunin hefur því ekki þótt vera

nógu markviss leið í þróunaraðstoð og ekki þótt skila nægum eða varanlegum árangri en ÞSSÍ hefur frá upphafi unnið á grundvelli verkefnanálgunar, aðferðin hefur þótt henta stofnuninni vel og aðstoð verið veitt í einstök afmörkuð verkefni til þeirra geira sem stofnunin hefur starfað í hverju sinni (ÞSSÍ, 2005).

Þegar fjárframlögum er dreift niður á málaflokka/geira eftir flokkunarkerfi OECD sést að mestu var varið í menntamál og málefni tengd fiskveiðum eins og sjá má hér fyrir neðan í töflu 2:

Málaflokkur	Hlutfall
Menntamál	28%
Málefni tengd fiskveiðum	20%
Vatn og hreinlætismál	14%
Félagsmál	11%
Heilbrigðismál	10%
Jarðhitamál	8%
Skrifstofa ÞSSÍ	8%
Önnur mál	2%

Tafla 2. Dreifing fjárframlaga ÞSSÍ til tvíhlíða þróunarsamstarfs eftir málaflokkum (ÞSSÍ, 2010).

Langstærstu veitendur þróunaraðstoðar árið 2008 samkvæmt OECD (2010a) voru í stærðarröð eftir framlögum; Bandaríkin, Þýskaland, Bretland, Frakkland og Japan. Þrátt fyrir að vera hlutfallslega stærstir í fjárframlögum til þróunaraðstoðar vantar töluvert upp á að stærstu veitendalöndin nái markmiðinu um 0,7% af þjóðarframleiðslu. Því markmiði náðu hinsvegar fimm OECD ríki árið 2008. Það voru Danmörk, Lúxembúrg, Holland, Noregur og Svíþjóð. Þar sem Ísland er í náinni samvinnu á eins mörgum sviðum og raun ber vitni við hin Norðurlöndin er nærtækast að bera landið saman við þau hvað varðar þróunarmál og fá þannig betri heildarmynd af því hvernig Ísland stendur að vígi hvað varðar opinber fjárframlög til þróunaraðstoðar.

5. Norrænt samstarf í þróunarsamvinnu

Hefð hefur skapast fyrir samvinnu Íslands og Norðurlandanna á sviði stjórnmála vegna sameiginlegra hagsmunu þjóðanna. Samvinna þeirra nær til nánast allra sviða stjórnmála að undanskildum öryggis- og varnarmálum. Hún er sérstaklega nán á sviði félags- og menningarmála, þróunarmála og heilbrigðismála svo eitthvað sé nefnt. Slík samvinna á meðal nágrannaþjóða er einstök á meðal þjóða heims og bera önnur ríki mikla virðingu fyrir þessu sérstaka samstarfi. Norðurlandasamvinnan byggir á bæði sögulegri og pólitískri hefð. Menningararfur landanna er nokkuð svipaður en einnig eru tungumál Norðurlandanna mjög skyld ásamt því að landfræðileg lega landanna er hagstæð til samvinnu (Sigríður Þorgrímsdóttir og Jakob F. Ásgeirsson, 2004).

Svakölluð Norðurlandaskrifstofa heyrir undir Utanríkisráðuneytið og sinnir þverfaglegum málfnum Norrænu ráðherranefndarinnar á vegum ríkisstjórnar Íslands (Utanríkisráðuneytið, 2010a). Norðurlandaskrifstofan veitir jafnframt aðstoð þeim ráðherra sem falið er að fara með norrænt samstarf. Frá árinu 2004 hefur samstarfsráðherra einungis sinnt starfinu til eins árs í senn en fyrir þann tíma var algengara að embættinu væri gegnt í allt að fjögur ár í senn. Verkefnið er þó óháð embætti og færist á milli ráðherraembætta á milli tímabila (Utanríkisráðuneytið, 2010b).

Samstarf Íslands á sviði þróunarsamvinnu við hin Norðurlöndin hefur farið fram í gegnum Norræna þróunarsjóðinn (e. Nordic Development Fund, NDF) sem er í eigu norrænu landanna fimm, Danmerkur, Finnlands, Íslands, Noregs og Svíþjóðar. Sjóðurinn tók formlega til starfa árið 1989 og hefur aðsetur í Helsinki, Finnlandi, við hlið Norræna fjárfestingabankans (e. Nordic Investment Bank, NIB) og íslenska sendiráðsins í Finnlandi. Markmið sjóðsins er að styrkja, í samvinnu við aðrar lánastofnanir, félagslegar og efnahagslegar framfarir í fátækstu þróunarríkjum heims með því að veita sérstaklega hagstæð lánakjör til ríkissjóða viðkomandi landa. Lánin eru hinsvegar einungis veitt til afmarkaðra verkefna í samstarfi við aðrar alþjóðlegar lánastofnanir. Helstu samstarfsaðilar sjóðsins eru þróunarbankarnir í Ameríku (e. Inter-American Development Bank, IADB), Asíu (e. Asian Development Bank, AsDB) og Afríku (e. African Development Bank, AfDB) auk Alþjóðabankans í Washington. Að auki fer samstarf fram í gegnum tvíhlíða

þróunarsamvinnustofnanir á Norðurlöndunum á borð við þSSÍ (Nordic Development Fund, 2010).

5.1. Danmörk og þróunaraðstoð

Danmörk er eitt fárra ríkja sem náð hefur þúsaldarmarkmiði Sameinuðu þjóðanna um að verja 0,7% af þjóðarframleiðslu til þróunaraðstoðar. Árið 2005 voru Danir tólfte stærsti fjárhagslegi veitandi þróunaraðstoðar en í fjórða sæti þegar upphæðin var sett fram sem hlutfall af þjóðarframleiðslu sem þá nam 0,81%. Hafa Danir gefið það út opinberlega að framlag þeirra til þróunaraðstoðar muni aldrei fara niður fyrir 0,8% af þjóðarframleiðslu. Árið 2008 námu opinber fjárfamlög Danmerkur 2,8 milljörðum bandaríkjadalra sem gerir aukningu um 0,4% frá árinu 2007. Opinber fjárfamlög sem hlutfall af þjóðarframleiðslu fóru úr því að vera 0,81% árið 2007 í 0,82% árið 2008. Þeir hafa því náð að halda markmiði sínu um lágmarksframlagið 0,8% af þjóðarframleiðslu (Riddell, 2007).

Um þessar mundir eru Danir nýbúnir að endurskoða stefnu sína í þróunarsamvinnu. Það var gert til þess að samræma hana meginatriðum Parísaryfirlýsingarinnar frá því í mars 2005 og *Accra Agenda for Action* (AAA) sem samþykkt var í september 2008 (Worldbank.org, 2008). Á sama tíma og unnið var að endurskoðun stefnunnar var unnið að því að auka skilning og almenna þekkingu á danskri þróunarsamvinnu á meðal almennings (OECD, 2010a). Samkvæmt nýju stefnunni er lögð áhersla á færri samstarfsríki og ákveðnum svæðum er forgangsraðað eftir þörfum fram yfir önnur. Aðferðafræði Danmerkur í þróunaraðstoð má því flokka sem geiranálgun. Með þessu er verið að stærðarhagræða opinberri þróunaraðstoð og vonast er eftir því að betri árangur náist á þeim svæðum sem áhersla er lögð á. Einnig hefur verið ákveðið að forgangsraða málaflokkum en á meðal þeirra sem áhersla verður lögð á eru hagvöxtur og atvinnumál, frelsi, lýðræði og mannréttindi, umhverfismál og jafnrétti kynjanna svo eitthvað sé nefnt (Devex, e.d.).

Danir koma til með að halda áfram með að leggja stærstan hlut þróunaraðstoðar sinnar til Afríkuríkja ef marka má stefnuskjal þeirra um þróunaraðstoð fyrir árin 2011-2015. Samstarfsríkjum fer fækkandi frá því að vera 26 árið 2009 í 15 ríki til ársins 2015. Þetta er gert til þess að leggja aukna áherslu á þau Afríkuríki sem samkvæmt mati dönsku þróunarsamvinnustofnunarinnar, Danida (Danish International Development Co-operation

Agency), þurfa hvað mest á hjálpinni að halda. Val á samstarfslöndum er pólitísk ákvörðun þar sem metnir eru þeir þættir sem taldir eru skipta mestu þegar samstarfslönd eru valin. Þessu til viðbótar stefna Danir á að auka fjárframlög sín til Afríkuríkja umtalsvert á næstu árum. Þótt áherslan komi til með að liggja í Afríku eru lönd eins og Níkaragva, Bólívía, Mjanmar og Víetnam einnig ofarlega á lista á næstu árum (Devex e.d.). Tekið er fram í skyrslunni að Danir ætli sér að hafa áhrif á og styrkja hlutverk Evrópusambandsins í þróunarmálum með nýrri áætlun sinni. Þeir ætla með skipulögðum hætti í samvinnu við önnur ESB lönd að koma tillögum sínum á framfæri varðandi nálganir ESB á þróunaraðstoð. Sérstök áhersla verður lögð á skipulagðari og skilvirkari stjórnsýslu sem snýr að þróunaraðstoð innan ESB. Með þessum hætti vilja Danir leggja sitt af mörkum til þess að breyta og bæta hlutverk Evrópusambandsins í þróunarmálum (Ministry of Foreign Affairs of Denmark, 2009).

Þess má geta að Danir eru í efsta sæti á nýjum lista DARA sem leggur gæðamat á mannúðaraðstoð í heiminum samkvæmt þar til gerðri vísitölu, *Humanitarian Response Index*. Vísitalan dregur upp mynd af því hvernig fjármunir sem varið er til mannúðarmála af hálfu þjóða sem eru hluti af þróunarsamvinnunefnd DAC (The Development Assistance Committee), auk fjölbjóðastofnana eins og ESB nýtast. Danir voru í þriðja sæti árið 2009 en hækka sig nú upp í efsta sætið árið 2010. Á eftir fylgja þessar þjóðir í réttri röð: Írland, Nýja Sjáland, Noregur og Svíþjóð (Darent.org, e.d.).

Danir hafa þróað með sér ákveðnar leiðir í innleiðingu samfélagslegrar ábyrgðar á meðal danskra fyrirtækja. Til að mynda er ekkert norrænt ríki með eins mörg fyrirtæki og stofnanir sem aðila að Global Compact sáttmála Sþ. Einnig var Danmörk með hærra hlutfall en Ísland á meðal lítilla og meðalstórra fyrirtækja sem styðja við góðgerðarmálefni, samkvæmt könnun framkvæmdastjórnar Evrópuráðsins frá 2002 (European Commission 2002).

5.2. Noregur og þróunaraðstoð

Eins og Danmörk er Noregur eitt fárra landa sem náð hafa að uppfylla markmið Sameinuðu þjóðanna um að verja 0,7% af þjóðarframleiðslu til þróunaraðstoðar. Árið 2008 námu opinber fjárframlög tæplega fjórum milljörðum bandaríkjadal. Sem hlutfall af

þjóðarframleiðslu nam sú upphæð 0,88%. Þrátt fyrir að þetta hlutfall sé mjög hátt miðað við önnur ríki heims var það nokkur lækkun frá árinu 2007 þegar hlutfallið var hátt í 1% eða 0,95% af þjóðarframleiðslu. Þróunin í Noregi er því öfug við það sem er að gerast í hinum Norðurlöndunum, þar er framlagið að hækka á milli ára en lækkar nokkuð í Noregi sem skýra má að hluta til vegna gengisstyrkingar norsku krónunnar á tímabilinu (OECD, 2010a).

Utanríkisráðuneyti Noregs, Þróunarsamvinnustofnun Noregs (e. *Norwegian Agency for Development Co-operation (NORAD)*) og sendiráð Noregs í samvinnulöndum þeirra gegna í sameiningu stærsta hlutverki þróunaraðstoðar Norðmanna. Sendiráðin urðu mikilvægur hlekkur í norskri þróunaraðstoð eftir að stefna þeirra í þróunarsamvinnu var tekin í gegn árið 2004. Utanríkisráðuneytið gerði einnig nýlega áætlun þar sem aukin áhersla er lögð á að Accra Agenda of Action frá árinu 2008 verði fylgt eftir. NORAD gaf út upplýsingaskjal, svo kallað *white paper*, um þróunarmál í febrúar 2009 þar sem leitast er við að samþætta þróunaraðstoð enn frekar og auka sérhæfingu Noregs í málaflokknum. Fram kemur að Norðmenn ætli að leggja áherslu á verndun skóglendis, hlýnum jarðar og olíuframlög til þróunarlanda (OECD, 2010a).

Norðmenn eru með mjög skýra stefnu hvað varðar aðkomu einkageirans að þróunarsamvinnu. Í stefnumiði þeirra er lögð áhersla á að þróunaraðstoð þeirra á sviði PSD (*Private Sector Development*) taki mið af almennri stefnu norska stjórvalda í þróunarmálum og settum markmiðum um vöxt í þágu fátæktar, eignarhald (e. ownership) og skilgreindar þarfir þróunarríkja. PSD mun í framtíðinni verða hluti af almennri þróunaraðstoð Noregs. Lögð er áhersla á að PSD þarfist mjög breiðrar nálgunar sem m.a. feli í sér beinan hvata til fjárfestinga í gegnum stofnanir líkt og NORFUND. Landbúnaður og tengd málefni verða ofarlega á lista hjá Norðmönnum í PSD sem og lagalegt, stofnanlegt og pólitískt umhverfi einkageirans, þ.e.a.s. að viðskipta umhverfið (e. enabling environment) sé styðjandi. Þá leggja þeir upp með að auka til muna samstarf og samræmingu á þessu sviði við önnur gjafalönd og alþjóðastofnanir (Norweigan Ministry of Foreign Affairs, 2010).

Noregur er í fjórða sæti á fyrrnefndum lista DARA sem nýlega kom út. Listinn sem settur er saman á vegum DARA, leggur gæðamat á mannúðaraðstoð í heiminum samkvæmt þar til gerðri vísitölu, *Humanitarian Response Index* (Daraint.org, e.d.).

5.3. Svíþjóð og þróunaraðstoð

Svíþjóð er það land sem náð hefur mestum árangri í að uppfylla þúsaldarmarkmið Sameinuðu þjóðanna um að veita 0,7% af þjóðarframleiðslu landsins til þróunarmála. Þrátt fyrir að vera lítið land á heimsmælikvarða eru Svíar ein af stærstu veitendaþjóðum heims til þróunarsamvinnu sé borið saman við önnur lönd af sömu stærðargráðu. Það er að segja, þeir gefa mikið í hlutfalli við eigin þjóðarframleiðslu. Þeir eru eina landið í heiminum sem hefur náð því að veita 1% af þjóðarframleiðslu til þróunarmála en það gerðist árið 1982 og svo aftur árið 1992. Svíar settu sér það markmið strax árið 1968 að ná að veita því sem nemur 1% af þjóðarframleiðslu sinni til þróunarmála. Eftir árið 1982 lækkaði þetta hlutfall þeirra og það sama gerðist aftur eftir hápunktinn 1992. Slakasti árangur Svína, sem á þeirra mælikvarða var slakur en var mjög góður árangur á heimsmælikvarða, var árið 1999 eða 0,7% af þjóðarframleiðslu. Eftir þann tíma hefur hlutfallið hækkað hægt og bítandi og árið 2008 voru þeir nærrí því að ná 1% á ný en þá var hlutfallið komið upp í 0,98% og hækkaði frá árinu 2007 úr 0,93%. Það verður að teljast til töluverðrar sérstöðu þegar ríki nær eins góðum árangri og á við um Svíþjóð þar sem lágpunktur þeirra nam 0,7% af þjóðarframleiðslu til þróunarmála, tala sem flest ríki heims eru langt frá því að ná, en meðaltal DAC-OECD-ríkja árið 2008 var 0,47% af þjóðarframleiðslu (Tafla 3). Svíar eru því í algjörri sérstöðu í málaflokknum. Sænsk stefna í þróunarmálum er talin nokkuð lík þeirri sem fylgt er í Noregi ásamt Hollandi en löndin þrjú hafa starfað mikið saman í gegnum tíðina á vettvangi þróunarmála, bæði formlega og óformlega (Riddell, 2007). Þróunarsamvinnustofnun Svíþjóðar, *Swedish International Development Co-operation Agency (SIDA)*, ásamt sænska Utanríkisráðuneytinu hófu nýja og sameiginlega áætlun um skilvirkni í þróunarmálum þann 1. júlí 2009 í ljósi samþykktar *Accra Agenda for Action (AAA)* í september 2008 (Devex, e.d.). Á meðal áherslumála nýju áætlunarinnar er að leggja aukinn þunga í alþjóðlega samvinnu, sérstaklega við ríki innan Evrópusambandsins og geta þannig samræmt vinnubrögð og aðferðir með öðrum ESB ríkjum. Líkt og Norðmenn og Danir ætla Svíar að fækka gjafalöndum, leggja hærri upphæðir til færri landa og skerpa þannig starfssemi sína og markmið á hverjum stað í gegnum svo kallaða geiranálgun og með fjárfamlögum beint til ríkissjóða þeirra landa sem þróunaraðstoð er veitt til. Svíar hafa þó ekki alfarið vikið frá verkefnanálgun í þróunarstarfi

sínu og vinna enn að því að styrkja ákveðin verkefni í samvinnulöndum sínum með sama eða svipuðum hætti og íslenska ríkið gerir í gegnum PSSÍ. Til viðbótar leggja þeir aukna áherslu á að samstarf sé haft í auknum mæli við viðtökulandið þannig að notast sé við þau stjórnsýslutæki sem til eru á staðnum. Þannig geti stjórnsýsla á hverjum stað fyrir sig tekið virkari þátt í uppbyggingarstarfi. Með þessu er vonast til að þróunarstarfið skili sér betur inn í innviði viðkomandi lands (Sida.se, 2009).

Eftirlit með þróunarstarfi og samstarflöndum hefur þótt gott hjá Svíum og má í því samhengi nefna að Svíar fyrirhuga að draga verulega úr framlögum af hálfu sánskra stjórvalda til tveggja af stærstu samstarfsþjóðum þeirra, Úganda og Mósambik. Ráðherra þróunarmála í Svíþjóð, Gunilla Carlsson, sagði nýlega að hún efist um að stuðningurinn við löndin hafi skilað árangri. Henni þykir vafasamt af sánskum stjórnvöldum að styðja við ríkisstjórnir sem innleiða ekki æskilegar breytingar á stjórnarháttum. Þessu til viðbótar hafi fjárfamlög til þjóðanna farið í of miklum mæli beint til ríkistjórna þeirra. Það er hennar mat að tími sé kominn til breytinga í aðferðarfræði sánska ríkisins á sviði þróunarmála og hún vill sjá frekari samvinnu við félagasamtök og fyrirtæki í framtíðinni. Svíar geti ekki litið fram hjá þeirri staðreynd að stjórnvöld í Mósambik og Úganda hunsi ítrekað kröfuna um aukin mannréttindi og lýðræðisleg vinnubrögð. Fyrir nokkrum árum stóðu Svíar frammi fyrir þessum sama vanda gagnvart Eþíópíu og drógu á þeim tíma verulega úr fjárfamlögum sínum til landsins byggt á sömu rökum og gert er gagnvart Úganda og Mósambik (Orrenius, 2011).

Í þróunarmálastefnu Svíþjóðar er lögð sérstök áhersla á málefni einkageirans (e. Private Sector Development, PSD). Tekið er tillit til Global Compact-viðmiðanna þar sem meðal annars er lögð áhersla á samfélagsábyrgð fyrirtækja, mannréttindi og umhverfismál. Einnig eru viðmið OECD um marghliða fyrirtæki (e. Guidelines for Multilateral Corporations) höfð til hliðsjónar í þróunarstarfi sem snýr að einkageiranum. Sida, þróunarsamvinnustofnun Svíþjóðar, hefur unnið að margvíslegum samstarfsverkefnum við sánsk fyrirtæki og nefnist samvinnan á þessu sviði, *B4D* (e. Business for Development). Með nýri stefnumörkun er sánski ráðherrann að fara í öfuga átt við markmið Parísaryfirlýsingarinnar frá árinu 2005 þar sem farið var fram á að veitendaríkin fælu viðtökuríkjunum frekari yfirráð yfir þróunarsamvinnu og meira vald yfir því hvernig fjármunum til þróunarmála er ráðstafað. Með þessu er hún að falast eftir auknu samstarfi við frjáls félagasamtök og atvinnulífið. Við þetta má bæta að Svíar hafa nýverið tekið upp náið samstarf við Dani og Bretanum umbætur í þróunarmálum með áherslu á árangur. Þessi þrjú ríki vinna nú sameingina að stefnumörkun

fyrir næstu stóru alþjóðlegu ráðstefnuna um þróunarmál sem haldin verður í Busan í Suður-Kóreu nú í nóvember 2011 (Orrenius, 2011).

Við þetta má bæta að Svíar eru í fimmsta sæti á fyrrnefndum lista DARA sem nýlega kom út, fast á hæla Dana og Norðmanna og er það sérstaklega ánægjulegt að þrjár Norðurlandaþjóðir raði sér í fimm efstu sæti listans sem leggur gæðamat á mannúðaraðstoð í heiminum samkvæmt þar til gerðri vísitölu, *Humanitarian Response Index* (Daraint.org, e.d.).

5.4. Finnland og þróunaraðstoð

Þróunaraðstoð finnska ríkisins fer fram í gegnum mannúðar- og þróunaraðstoðardeild (e. Unit for Humanitarian Assistance) innan veggja Utanríkisráðuneytis landsins. Unnið er eftir nýjustu stefnu landsins í þróunarmálum frá árinu 2007 sem nefnist *the 2007 Humanitarian Assistance Guidelines* og má þar finna stefnumið þeirra um forgangsröðun verkefna til örsnauðra ríkja fram yfir önnur ríki í neyð. Finnar ráðstafa 70% af fjárfamlögum sínum snemma árs á hverju ári og geyma um 30% framlaga til síðasta ársfjórðungs hvers árs til þess að geta brugðist við sérstökum aðstæðum í samvinnulöndum sínum. Að auki er alltaf hafður minni varasjóður þaðan sem hægt er að ráðstafa fé til verkefna sem flokkast sem ófyrirsjáanlegt neyðarástand. Finnar hafa þó ekki náð því að vera jafnokar hinna Norðurlandanna hvað varðar fjárfamlög til þróunaraðstoðar. Hlutfall þeirra af þjóðarframleiðslu hefur þó aukist mjög á undanförnum 2-3 árum og eru fjárfamlög þeirra sem hlutfall af þjóðarframleiðslu hærra en gengur og gerist í flestum OECD ríkjunum. Árið 2007 námu fjárfamlög þeirra til þróunaraðstoðar 0,39% af þjóðarframleiðslu og var sú tala komin upp í 0,43% árið 2008. Hækkunina má rekja til raunverulegrar aukningar í fjárfamlögum til þróunarmála en ekki til annarra áhrifaþátta svo sem gengisáhrifa. Standa Finnar því nokkuð jafnfætis Íslendingum þegar hlutfall af þjóðarframleiðslu til þróunarmála er skoðað árið 2008 (OECD, 2010a). Hinsvegar varð töluverð hækkun á árinu 2009 þar sem finnska ríkið varði 0,54% af þjóðarframeiðslu sinni til þróunarmála og er þessi mikla hækkun á milli ára mikil framför og stórt skref í áttina að ná Þúsaldarmarkmiðum Sþ. Finnar lenda í 11. sæti á nýútgefnum lista DARA sem byggir á *Humanitarian Response Index*. Þó svo að landið sé ekki á meðal tíu efstu þjóða er það mjög ofarlega og getur boríð sig saman við lönd

sem eru að standa sig með sambærilegum hætti en einnig við þóunarsamvinnustofnanir annarra OECD/DAC ríkja (Daraint.org, e.d.).

Það er Finnum mikilvægt að markmið Parísaryfirýsingarinnar gangi eftir og gerðu þeir viðamikla úttekt á þróunarstarfi sínu árið 2009 í kjölfar skoðanakönnunar DAC 2008 um framvindu Parísaryfirlýsingarinnar. Settur hefur verið á vinnuhópur innan veggja utanríkisþjónustunnar sem fer yfir málaflokkinn sérstaklega og vinnur að bættum og skilvirkari leiðum í þróunarmálum landsins sem sniðnar verða að markmiðum Parísaryfirlýsingarinnar um að veitendaríkin feli viðtökuríkjunum í auknum mæli yfírráð yfir þróunarsamvinnu og aukið vald yfir því hvernig fjármunum til þróunarmála er ráðstafað. Til þess að auka skilvirkni og gegnsæi í þróunarstarfi sínu lögðu Finnar aukna áherslu á starfsþjálfun á meðal starfsmanna þróunarmála á árinu 2009. Þetta var gert til að tryggja að starfsfólkið væri meðvitaðra um allar starfsreglur sem tengjast þróunarmálum og gætu beitt þeim með skilvirkari hætti en fyrr í starfi sínu. Á árinu 2010 var að auki sett af stað verkefni sem fól sendiráðum meiri ábyrgð á þróunarsamvinnuverkefnum (Ministry for Foreign Affairs of Finland, e.d.).

DAC/OECD ríki	2009		2008		2007		
	ODA USD million	ODA/GNI %	ODA USD million	ODA/GNI %	ODA USD million	ODA/GNI %	Breyting frá 2007-2009
Austurríki	2.762	0,29	1.681	0,42	1 808	0,50	-42%
Ástralía	1.142	0,3	3.166	0,34	2 669	0,32	-6%
Bandaríkin	28.831	0,21	26.008	0,18	21 787	0,16	31%
Belgía	2.610	0,55	2.381	0,47	1 953	0,43	28%
Bretland	11.491	0,52	11.409	0,43	9 849	0,35	49%
Danmörk	2.810	0,88	2.800	0,82	2 562	0,81	9%
Finnland	1.290	0,54	1.139	0,43	981	0,39	38%
Frakkland	12.600	0,47	10.957	0,39	9 884	0,38	24%
Grikkland	607	0,19	693	0,20	501	0,16	19%
Holland	6.426	0,82	6.993	0,80	6 224	0,81	1%
Írland	1.006	0,54	1.325	0,58	1 192	0,55	-2%
Ítalía	3.297	0,16	4.444	0,20	3 971	0,19	-16%
Japan	9.469	0,18	9.362	0,18	7 679	0,17	6%
Kanada	4.000	0,3	4.725	0,32	4 080	0,29	3%
Lúxemborg	415	1,04	409	0,92	376	0,91	14%
Noregur	4.086	1,06	3.976	0,88	3 728	0,95	12%
Nýja Sjáland	309	0,28	346	0,30	320	0,27	4%
Portúgal	513	0,23	614	0,27	471	0,22	5%
Spánn	6.584	0,46	6.686	0,43	5 140	0,37	24%
Sviss	2.310	0,45	2.016	0,41	1 685	0,37	22%
Svíþjóð	4.548	1,12	4.730	0,98	4 339	0,93	20%
Þýskaland	12.079	0,35	13.910	0,38	12 291	0,37	-5%
Meðaltals-framlag							
		0,50		0,47		0,45	4%

OECD ríki utan DAC	ODA USD million	ODA/GNI %	ODA USD million	ODA/GNI %	ODA USD million	ODA/GNI %	Hækjun á milli ára
Ísland	34	0,32	48	0,47	48	0,27	19%
Kórea	816	0,1	802	0,09	696	0,07	43%
Pólland	375	0,09	372	0,08	636	0,10	-10%
Slóvakía	75	0,09	92	0,10	67	0,09	0%
Tékkland	215	0,12	249	0,12	179	0,11	9%
Tyrkland	707	0,11	780	0,11	602	0,09	22%
Ungverjaland	117	0,1	107	0,08	103	0,08	25%
Meðaltals-framlag		0,13		0,15		0,31	15%

Tafla 3: Opinber þróunarastoð OECD ríkja sem hlutfall af þjóðarframleiðslu hvers lands frá árunum 2007-2009.
**O&A – Opinber þróunaraðstoð / ODA Official public aid*

Í ljósi breytrra áherslna hjá sænska ríkinu nú í byrjun árs 2011, þar sem Svíar vilja í auknum mæli leita eftir samvinnu við frjáls félagasamtök og fyrirtæki í stað þess að fylgja stefnu Parísaryfirlýsingarinnar, verður áhugavert að fylgjast með því hvernig stefna Norðurlandaþjóðanna í þróunarmálum mun þróast á næstu misserum.

6. Frjáls félagasamtök

Með orðinu „frjáls“ er átt við samtök eða stofnanir sem ekki eru með neinum hætti tengd eða háð ríkinu, að auki eru þau ekki rekin í ágóðaskyni heldur í þágu einhvers málefnis. Tilvist og tilgangur slíkra samtaka eða stofnana er þar af leiðandi almennt ekki tengdur fjárhagslegum ávinningi. Markmið þeirra eru þó af margvíslegum toga og viðfangsefni þeirra og stærðargráða geta verið afar ólík. Um getur verið að ræða allt frá litlum þrýstihópum um ákveðin málefni, svo sem mannréttindabrot eða umhverfismál, upp í stór alþjóðleg samtök sem starfa með hundruð og jafnvel þúsundir starfsmanna, félagsmanna og landsdeilda um víða veröld. Degnbol-Martinussen og Engberg-Pedersen (2003) ganga ekki út frá neinni ákveðinni skilgreiningu á frjálsum félagasamtökum en ganga hinsvegar út frá því að slík samtök eigi einhverskonar hlutverki að gegna í þróunarsamvinnuferlinu. Í þessari rannsókn er ekki lögð sérstök áhersla á samtök svo sem íþróttat- og tómstundafélög þar sem aðalmarkmið þeirra snýr ekki að þróunarsamvinnu eða neyðaraðstoð þó svo að slíkar hreyfingar kunni á stundum að leggja sitt af mörkum til þróunaraðstoðar. Aðaláherslan er hinsvegar lögð á frjáls félagasamtök sem hafa áhrif á þróunaraðstoð eða samvinnu með því að leggja áherslu á efnahagslega, stjórnmálalega og/eða menningarlega þróun fyrir ákveðna hópa fólks sem þurfa á aðstoð að halda annarsstaðar en í heimalandi viðkomandi samtaka eða stofnana.

6.1. Hlutverk óháðra frjálsra félagasamtaka í alþjóðlegri þróunarsamvinnu

Heimildum ber saman um að frjálsum félagasamtökum sem starfa alþjóðlega í heiminum hefur fjölgæð ört frá árinu 1945. Hins vegar ber heimildum ekki saman um raunverulegan fjölda slíkra samtaka. Þeir Bennett og Oliver (2002) sækja heimildir sínar um fjölda í gegnum gagnagrunn *Union of International Associations* sem nefnist *The Yearbook of International Organizations*, þar mun skráður fjöldi frjálsra félagasamtaka sem starfa á alþjóðlegum vettvangi hafa verið tæplega 60 þúsund um aldamótin síðustu (Bennett og Oliver, 2002). Ekki hafa fundist nýlegri tölur hvað fjöldann varðar enda málaflokkur sem erfitt er að halda utan um þar sem ekki er hægt að ganga út frá því að öll slík samtök skrái starfssemi sína í

gagnagrunna. Þó hefur verið slegið fram tölu um hugsanlegan fjölda þeirra og nemur sá fjöldi allt upp í nokkra tugi milljóna samtaka um allan heim en samkvæmt tölum frá 2002-2005 á heimasíðunni *NumberOf.net* eru yfir ein milljón slíkra samtaka á Indlandi og allt frá 700.000 til átta milljónir í Kína (*NumberOf.net*, 2011a, 2011b). Hinsvegar gefur *China Development Brief* heimasíðan aðeins upp 200.000 skráð frjáls félagasamtök í landinu en á þeirri síðu er að finna gagnagrunninn DINGO (Directory of International NGOs). Þar er þó áætlað að raunverulegur fjöldi sé umtalsvert hærri, a.m.k. nokkrar milljónir. Tölurnar eru því mjög á reiki og erfitt að gera sér hugmynd um hver raunverulegur fjöldi um allan heim er (Daraint.org, e.d.).

Ekki hafa allir sömu sýn á starfsemi frjálsra félagasamtaka. Í fræðunum er gjarnan talað um tvö andstæð sjónarhorn. Annarsvegar hefðbundin sjónarmið þar sem aðilar hafa sama mat og alþjóðaþróunarsamvinnustofnanir á vanda þróunarlanda og hvernig beri að leysa hann. Hinsvegar er um að ræða óhefðbundnari sjónarmið þar sem litið er á frjáls félagasamtök sem grásrótarsamtök og hreyfingar sem gagnrýna hnattvæðingu og fjármálastefnu alþjóðaþróunarsamvinnustofnana. Frjálsum félagasamtökum á sviði þróunarmála er þó gjarnan skipt í two flokka. Í fyrsta lagi eru það alþjóðleg félagasamtök (International Non Governmental Organizations, INGOs) sem eru löglega stofnuð samtök sem ekki byggjast á neinum samningum milli stjórvalda. Í þeim geta verið aðilar tilnefndir af stjórnvöldum en slíkt má ekki trufla frjálsa skoðanamyndun samtakanna. Í öðru lagi eru það félagasamtök í heimalandi (NGOs) sem eru löglega stofnuð samtök einkaaðila án nokkura tengsla við stjórnvöld. Hvorug samtökin starfa almennt með hagnaðarsjónarmið í huga (e. non-profit) heldur fer allur ágóði starfseminnar til hjálparstarfsins (Union of International Organizations, 2010).

Ólíkt eðli óháðra frjálsra félagasamtaka má skoða með því að fara eftir kynslóðaskiptingu Korten (1990, kafli 10). Korten lagði upphaflega fram þessa skiptingu um miðjan sjöunda áratuginn en frá þeim tíma hefur kynslóðaskiptingin þróast tölувert þar sem hún er orðin þekkt í heimi þróunarsamvinnu. Með skiptingu frjálsra félagasamtak í fjórar kynslóðir er ekki þar með sagt að öll frjáls félagasamtök í þróunaraðstoð og/eða -samvinnu séu að ganga í gegnum breytingar eða að þróast í það að starfa með öðru móti en þau gera í dag. Þvert á móti er verið að reyna að flokka þau þannig að umhverfi frjálsra félagasamtaka verði skýrara og munur á starfssemi þeirra og forgangsröðun ljósari (Degnbol-Martinussen og Engberg-Pedersen, 2003).

Markmið fyrstu kynslóðar frjálsra félagasamtaka er að hjálpa fólk í brýnni neyð. Þetta er gert með því að veita svonefnda neyðaraðstoð sem felur í sér skjóta aðstoð í formi matar, læknisaðstoðar, skjóls eða annarra grunnnauðsynja. Hér hafa kristin samtök verið í lykilhlutverki í gegnum árin en nokkur fjöldi ókirkjulegra mannúðarsamtaka á einnig heima í þessum flokki. Mörg þessara samtaka hófu störf sín eftir seinni heimsstyrjöldina en sá tími hefur verið talinn upphafstími þróunarsamvinnu eins og við þekkjum hana í dag. Nokkur stór alþjóðleg hjálparsamtök geta rakið sig aftur til þessa tíma og má þar helst nefna Save the Children Fund³. Með tímanum tóku félagasamtök í þessum flokki að flytja sig suður á bóginn þar sem ýmis trúboðasamtök höfðu lengi verið virkir þáttakendur í nokkurs konar samblöndun neyðaraðstoðar og efnahagslegrar uppbyggingar. Þetta átti sérstaklega við um Afríku (Degnbol-Martinussen og Engberg-Pedersen, 2003). Hvatinn á bakvið neyðaraðstoðina var ekki einungis að hjálpa fólk í brýnni neyð heldur var með þessu séð fram á að mögulega væri hægt að hjálpa fólk í mikilli neyð að læra að hjálpa sér sjálf. Trúboðasamtök voru með þeim fyrstu til þess að fara þessa leið með því að veita grunnmenntun og læknispjónustu. Smám saman tóku frjáls félagasamtök að færast frá fyrstu kynslóð yfir í aðra kynslóð frjálsra félagasamtaka en þar með breytist áherslan frá því að veita hjálp í að kenna sjálfshjálp. Markmiðið felst í því að gera hóp fólks eða samfélag fært um að sjá um sig sjálft til lengri tíma litið. Vinsæll en um leið mjög lýsandi samanburður á fyrstu og annarri kynslóð frjálsra félagasamtaka er þannig að í fyrstu kynslóð er einstaklingi gefinn fiskur til þess að metta hungur hans þá stundina en í annarri kynslóð eru honum gefin veiðarfæri til þess að læra að veiða fisk sjálfur (Degnbol-Martinussen og Engberg-Pedersen, 2003).

Priðja kynslóð frjálsra félagasamtaka beitir sér ekki einvörðingu með beinum hætti við að aðstoða fátæka heldur er markmið þeirra einnig að bæta og breyta stofnanauppbyggingu í samfélögum þar sem stór hluti fólksins býr við fátækt. Þessi tegund frjálsra félagasamtaka reynir að hafa áhrif á framgang og stefnu þróunarstarfs og raunverulega alls stjórnerfisins þar sem starf er unnið. Markmiðið er oftar en ekki að hafa áhrif á velferð fátækra minnihlutahópa svo sem kvenna og/eða barna auk þess sem áhersla á umbætur í umhverfi og náttúru er mjög algeng. Einnig reynir þessi tegund frjálsra félagasamtaka gjarnan að hafa áhrif á opinberar stofnanir og samtök í átt að sömu markmiðum og hafa slík samtök á Norðurlöndunum beitt sér enn frekar fyrir því að hafa áhrif á staðbundin samvinnusamtök til

³ Sjá nánar á heimasíðu samtakanna <http://www.savethechildren.org>

þess að þau geti sjálf haft áhrif og verið málsvarar minnihlutahópa í eigin heimalandi. Línan á milli fyrstu og þriðju kynslóðar er ekki alltaf mjög skýr en atriði sem ágætt er að hafa að leiðarljósi þegar munurinn er skoðaður er sá að tilhneicing starfsfólks sem starfar á vegum fyrstu kynslóðar samtaka er að vinna mun meira en þeir fá greitt fyrir. Sjálfboðavinna er töluverð og gjarnan fer ekki króna af því fé sem safnast hefur fyrir málezni í umsýslukostnað en um slíkt er minna meðal þriðju kynslóðar samtaka. Frjáls félagasamtök sem falla innan þriðju kynslóðarinnar eru einnig gjarnan með meiri umsvif en fyrstu kynslóðarsamtök (Degnbol-Martinussen og Engberg-Pedersen, 2003).

Að lokum skipar Korten mörg af stærstu alþjóðlegu frjálsu félagasamtökum heims í flokk fjórðu kynslóðar. Slík samtök leggja gjarnan áherslur sínar á að beita sér sem málsvarar (e. advocacy and lobbying) fyrir hönd fátækustu ríkja og hópa heims án þess að taka sjálf beinan þátt í þróunarstarfi. Sem dæmi um slíkt má nefna samtökin ATTAC⁴ (Association for the Taxation of financial Transactions and Aid to Citizens) sem farið hafa fram á ýmsar skattalegar úrlausnir á fjármagnsflutning á milli landa til þess m.a. að losa um sjóði sem notaðir hafa verið í þágu þróunaraðstoðar (Degnbol-Martinussen og Engberg-Pedersen, 2003).

Mikilvægi óháðra frjálsra félagasamtaka í þróunaraðstoð hefur aukist jafnt og þétt í gegnum árin og hafa þau sjaldan eða aldrei leikið stærra hlutverk í þróunarstarfi heldur en nú. Opinber framlög ríkja til þróunaraðstoðar duga hvergi nærrí til þess að Þúsaldarmarkmið SÞ náist og því skipta framlög óháðra félagasamtaka miklu máli þegar heildarmyndin er skoðuð. Bilið á milli fátækustu ríkja heims og annara ríkja virðist ekki vera að dragast saman þrátt fyrir auknar áherslur á mikilvægi opinberrar aðstoðar til fátækustu ríkja heims. Um þessar mundir eru 48 ríki skráð hjá SÞ sem vanþróuðustu ríki heims (e. least developed countries) og eru þau öll þiggjendur þróunaraðstoðar. Meira en tveir þriðju hlutar þessara landa eru Afríkuríki og vekur það sérstaka athygli að frá árinu 1970 hefur einungis þremur ríkjum, Botswana, Cape Verde og nú síðast á árinu 2010 Maldíveyjum, tekist að losa sig úr hópi vanþróuðustu ríkja heims (UN News Centre, 2011).

Því hefur gjarnan verið haldið fram að óháð frjáls félagasamtök búi yfir ákveðnu forskoti í störfum sínum vegna smæðar sinnar. Smæðinni fylgir meiri sveigjanleiki og hún auðveldar slíkum samtökum að aðlagast aðstæðum og þörfum á þeim svæðum þar sem

⁴ Sjá nánar á heimasíðu samtakanna <http://www.attac.org>

aðstoð er veitt. Kostir sem ekki eiga jafn vel við um opinberar stofnanir í þróunaraðstoð sökum stærðar. Vegna smæðar sinnar hafa frjáls félagasamtök þó verið gagnrýnd fyrir að eiga minni möguleika á að beita raunverulegum áhrifum, slíkt sé auðveldara fyrir opinberar stofnanir sem búa við þann styrk að hafa ríki á bak við sig (Degnbol-Martinussen og Engberg-Pedersen, 2003).

6.2. Siðferðislegar skyldur (e. moral obligations)

Hversvegna ætti ríkjum, frjásum félagasamtökum, einstaklingum og jafnvel fyrirtækjum að bera siðferðisleg skylda til þess að veita þróunaraðstoð? Telja þessir aðilar skylduna vera til staðar, ef svo er, hvaða ástæður liggja að baki?

Flest ríki og opinberar stofnanir halda því fram að þeim beri siðferðisleg skylda til þess að veita aðstoð með einhverjum hætti. Hinsvegar liggja ekki alltaf sömu ástæður að baki hjá hverju og einu ríki, ástæðurnar geta verið mjög ólíkar. Til að mynda hefur hugtakið „samstaða“ (e. solidarity) verið mikið notað á meðal norrænna þjóða þegar fjallað er um siðferðislega skyldu til þess að veita öðrum aðstoð. Sem dæmi má nefna að árið 1962 töldu Svíar sig ekki þurfa neinar aðrar ástæður til þess að hjálpa öðrum heldur en að líta til samstöðu og siðferðislegrar skyldu sinnar sem velmegunarþjóðar gagnvart alþjóðasamféluginu. Þessar ástæður eru enn ríkjandi á meðal norrænna ríkja. Danir gáfu það nýverið út að þeim bæri skylda til þess að sýna samstöðu með þeim milljónum manna sem búa við fátækt og bág lífsskylirði (Ministry of Foreign Affairs of Denmark, 2009). Að sama skapi eru Finnar þeirrar skoðunar að ríkari þjóðir heims eigi að styðja við bakið á fátækari þjóðum heims og auka þannig á réttlæti í heiminum. Noregur hefur markað sér þá stefnu að þeirra framlag til þróunaraðstoðar snúist ekki um góðgerðarmál heldur alfarið um baráttuna gegn fátækt og þar með fyrir auknu réttlæti. Þessi viðhorf eru mjög í takt við Parísayfirlýsinguna og þar með Þúsaldarmarkmið Sameinuðu þjóðanna (Ministry for Foreign Affairs of Finland, e.d.).

Ef litið er til ríkja innan Evrópusambandsins má sjá að Hollendingar leggja áherslu á sanngjarnari dreifingu auðs og félagslegt réttlæti á meðan t.d. írar leggja áherslur sínar á að eyða fátækt í heiminum og bregðast við þörf þriðjaheimsríkja.

Tafla 4: Dæmi um siðferðislegar skýringar frá veitendaþjóðum um ástæður þeirra til þróunaraðstoðar:

- Á grundvelli samstöðu
 - Sem viðbrögð við mannlegum þjáningum
 - Viðbrögð við gríðarlegri fátækt, þörf og útilokun minnihlutahópa
 - Til þess að geta aukið mannlegt frelsi
 - Til þess að geta staðið vörð um og uppfyllt þarfir um mannréttindi, sérstaklega grunnmannréttindi
 - Vegna ranglætis í heiminum og breikkandi bils á milli ríkra og fátækra
 - Til þess að auka á réttlæti í heiminum og hvetja til sanngjarnari dreifingar auðs
 - Til þess að tryggja öruggari og friðsælli heim
- (Riddell, 2007)

Bretar telja að sama skapi það vera skyldu sína að bregðast við gagnvart fátækt í heiminum til þess að skapa réttlátari heim (Riddell, 2007). Stórveldi á borð við Bandaríkin lýsa yfir vilja sínum til

þess að aðstoða þau ríki þar sem íbúar lifa við mikla neyð óháð skoðunum og stefnum ríkistjórnar þeirra (USAID, 2004). Þó svo að öll ríkin sem talin eru upp hér að ofan gefi ekki upp nákvæmlega sömu hvatana sem liggja að baki ástæðum þeirra til þróunaraðstoðar er sami rauði þráðurinn gegnumgangandi (sjá töflu 4). Ríki hafa í gegnum tíðina tekið þátt í alþjóðasamféluginu í æ ríkara mæli. Merki um slíkt er þátttaka þeirra og viðurkenning á alþjóðlegum sáttmálum, reglum, milliríkjjasamningum, siðareglum og stofnunum. Skrifað er undir sáttmála þar sem ríkin gangast við ákveðnum skyldum gagnvart umheiminum og þar á meðal þeim sem minna mega sín. Velmegunarríki heims hafa með þessum hætti tekið sameiginlega ábyrgð og á líta þau því svo á að siðferðisleg skylda þeirra gagnvart fátækari ríkjum heims sé til staðar. Þessu til staðfestingar var alþjóðlega yfirlýsingin um mannréttindi (e. the Universal Declaration of Human Rights, UDHR) undirrituð á sínum tíma. Að auki undirrituðu aðildarþjóðir Evrópusambandsins árið 2005 samevrópskt samkomulag um þróunarmál (e. European Consensus on Development) þar sem aðildarríkin gengust undir að það væri ekki einungis siðferðisleg skylda ríkari þjóða heims að berjast gegn fátækt heldur myndi slík barátta einnig stuðla að betri og bættari heimi þar sem það er ekki látið viðgangast að meira en milljarður manna þurfi að framfleyta sér á minna en því sem samsvarar einum bandaríkjadal á dag (European Parliament Council Commission, 2006). Sama ár var 2005 *World Summit* haldið á vegum SP þar sem aðildarríki SP samþykktu meðal annars að þróunarmál, friður, öryggi og mannréttindi væru samtengdir þættir og viðurkenndu um leið skyldu ríkra þjóða til þess að aðstoða fátæk ríki. Með samkomulögum sem þessum viðurkenna ríki sameiginlega siðferðislega skyldu sína til þess að koma til hjálpar

íbúum ríkja sem brugðist hafa skyldum sínum gagnvart eigin þegnum eða hafa ekki getað tryggt grunnlífsgæði þeirra með einum eða öðrum hætti (United Nations, 2005).

Einstaklingar gefa upp margvíslegar ástæður fyrir því hvers vegna þeir styðja persónulega við samtök sem hjálpa fólk í fjarlægum löndum. Athygli vekur að ástæðunum svipar mjög til þeirra sem ríki gefa upp sem hvata til þess að aðstoða aðra á siðferðislegum grundvelli en það eru; Samstaða, þörf, skylda, samúð, að leggja sitt af mörkum til þess að draga úr þjáningum annarra og vegna þess að viðkomandi hefur efnislega tök á því að veita aðstoð. Riddell (2007) fjallar um þetta í bók sinni *Does Foreign Aid Really Work?* Bendir hann á að einstaklingar gefa persónuleg framlög í auknum mæli til ýmissa stofnanna sem veita þróunaraðstoð um allan heim. Þrátt fyrir aukin framlög eru þau þó aldrei meiri heldur en þegar hrint er af stað sérstökum söfnunum til ákveðinna neyðarverkefna, eins og þegar t.d. náttúruhamfarir hafa átt sér stað. Þetta vill hann meina að stafi af því að fjölmíðlar leggja mikla áherslu á þegar slík atvik eiga sér stað og hefur það áhrif á einstaklinga sem vilja leggja sitt af mörkum. Hinsvegar sé minna fjallað um langtíma vandamál í fjölmíðlum sem tengjast hungri og fátækt, þar af leiðandi safnast hærri upphæðir í einu þegar ákveðin málefni eru tekin fyrir og safnað fyrir þeim sérstaklega. Þetta þekkjum við einnig hérlandis þar sem algengt er að hrint sé af stað söfnunarátökum til hjálpar bágstöddum eða til ákveðinna verkefna sem brýnt er að hljóti fjárhagslegan stuðning. Við slík tækifæri leggjast margir á eitt og fleiri gefa. Umfjöllun í fjölmíðlum hefur því án efa mikil áhrif á siðferðiskennd einstaklinga gagnvart þeim sem minna mega sín og þar með gjafmildi þeirra. Einstaklingar virðast því oftar gefa af mannúðarástæðum fremur en að þeir líti svo á að þeim beri skylda til að hjálpa þó svo að ekki sé hægt að alhæfa um það. Gera má ráð fyrir að margvíslegar ástæður liggji til grundvallar slíkri ákvörðun.

Ýmsar kannanir benda til þess að fjárstreymi frá fyrirtækjum, og þar með einkageiranum til þróunarríkja, hafi aukist margfalt á við það sem veitt er í gegnum opinbera þróunaraðstoð. Það er þó ekki hægt að staðhæfa þetta þrátt fyrir vísbendingar í þá átt þar sem erfitt hefur reynst að halda utan um slíka tölfraði. Ekki eru öll framlög fyrirtækja skráð opinberlega og mörg óháð hjálparsamtök sem starfa með fjármagn frá einkageiranum gefa það ekki endilega út opinbera. Enn fremur eru framlög fyrirtækja ekki endilega alltaf fólgin í peningum heldur þekkist einnig að fyrirtæki leggi lið með vinnuframlagi af ýmsum toga. Það virðist sem svo að þróunin sé í þessa átt (Lowery-Derryck, 2003). Hvort fyrirtæki líti svo á að um siðferðilegar skyldur sé að ræða þegar ákvörðun er tekin um að veita fjármagn eða

einhverskonar styrk til óháðra hjálparsamtaka er ekki alveg ljóst. Hinsvegar er slík þátttaka gjarnan nefnd „samfélagsábyrgð fyrirtækja“ þar sem fyrirtæki eru með þessu að uppfylla auknar kröfur samfélagsins um að axla meiri ábyrgð, hvort sem siðferðisleg vitund liggur að baki eða ekki. Eitt er þó víst að vitundarvakning hefur orðið á þessu sviði, bæði hér á landi sem og um allan heim (Páll Ásgeir Davíðsson, munnleg heimild 29. september 2010).

Frjáls félagasamtök eru oftar en ekki þiggjendur fjárfamlaga frá einstaklingum og fyrirtækjum sem kjósa að leggja slíkum málefnum lið eins og hér var greint frá. Þau þiggja þó einnig oft fjárfamlög frá ríkjum og geta jafnvel verið háð þeim fjárhagslega þó þau starfi ekki samkvæmt fyrirmælum þeirra. Mikilvægur munur á starfsemi slíkra félagasamtaka og opinberri þróunaraðstoð felst í að opinber aðstoð fer að mestu til stofnana og ríkisstjórna fátækra landa á meðan aðstoð frá frjálsum félagasamtök rennur í flestum tilfellum beint til fátæks fólks eða til samfélaga fátækra. Þannig má gera ráð fyrir að fé frá frjálsum félagasamtökum í þróunahjálp renni beint til þeirra sem þurfa mest á því að halda. Ætla má að þetta sé eitthvað sem einstaklingar og fyrirtæki ganga út frá þegar þeir styrkja starfsemi slíkra samtaka, enda ýta frjáls félagasamtök gjarnan undir þessa viðteknu skoðun með umfjöllun um starfssemi sína. Þetta er þó ekki endilega skoðun eða stefna frjálsra félagasamtaka og ekki endilega í samræmi við hvernig þau dreifa fjármunum sínum þó svo að almennt renni meirihluti fjárfamlaga þeirra beint til þeirra sem þurfa mest á þeim að halda. Óháð hjálparsamtök hafa t.d. einnig reynt að styðja við grásrótarsamtök á fátækum svæðum sem vinna gegn spillingu svæðinu. Þannig fer fé ekki beint til þeirra sem þurfa á því að halda heldur óbeint með hjálp staðbundinna grásrótarsamtaka sem vinna í þágu fátækra með einum eða öðrum hætti. Hvort það sé siðferðileg skylda óháðra hjálparsamtaka að hjálpa þeim mest sem þurfa mest á hjálppinni að halda er álitamál og kallar fram enn stærri spurningar. Hverjur þurfa mest á hjálppinni að halda og hvers vegna? Eru það þeir fátækustu sem þurfa mest á hjálp að halda eða mögulega aðrir sem eru á einhvern hátt verr staddir og hvernig á að skilgreina muninn þar á milli? Annað sem algengt er að deilt sé um er hversu hátt hlutfall þeirra upphæða sem renna til óháðra hjálparsamtaka rennur í raun beint til hjálparstarfs. Hversu hátt hlutfall fer í almennan rekstur svo sem skrifstofukostnað og ferðakostnað? Riddell (2007) vill meina að eftir því sem óháðu hjálparsamtökin séu stærri og langlífari þeim mun meiri þekkingu ættu þau að hafa í ljósi stærðarinnar, m.a. í gegnum meiri mannað og sögulega þekkingu. Slík samtök eru því líklegri til þess að þekkja aðstæður betur á þeim svæðum þar sem aðstoð er veitt og þannig hljóti þeir aðstoð sem raunverulega þurfi

mest á henni að halda. Ekki er þó hægt að alhæfa slíkt þar sem engin samtök starfa nákvæmlega eins eða á sömu slóðum. Hinsvegar líti samtök svo á, óháð stærð, að þeim beri siðferðileg skylda til þess að hjálpa þeim sem mest þurfa á hjálppinni að halda. Hvernig það er skilgreint hverju sinni má þó deila um.

6.3. Óháð hjálparsamtök á Íslandi

Enginn tæmandi listi fannst um óháð hjálparsamtök hérlendis. Þó var gerð greinargóð samantekt fyrir alþjóðaskrifstofu Utanríkisráðuneytisins í mars 2005. Gert er ráð fyrir því að hún sé nokkuð breytt og að nokkuð hafi við hana bæst. Grunnur þess lista sem hér fer á eftir kemur er byggður á lista alþjóðaskrifstofu Utanríkisráðuneytisins og við hann bætt eftir nánari fyrirgreinnslan. Listi alþjóðaskrifstofunnar var byggður á íslensku atvinnugreinaflokkuninni Ísat95 um líknarfélög og annað hjálparstarf félagasamtaka nr. 85.32.8. Til þeirrar greinar teljast:

Félög og hjálparstofnanir sem beita sér fyrir samfélagshjálp, líknarstarfi og baráttu við sjúkdóma, t.d. Hjálparstofnun kirkjunnar, Rauði kross Íslands, Krabbameinsfélag Íslands, SÍBS, Hjartavernd, Geðvernd, Samtök aldraðra, Sjálfssbjörg, Öryrkjabandalagið o.s.frv. Til þessarar greinar telst ekki: Happdrættisstarfsemi í góðgerðar- og líknarskyni, t.d. Happdrætti SÍBS, DAS o.s.frv., sbr.92.71 (Hagstofa Íslands, 2010).

Þann 1. janúar 2008 tók gildi ný atvinnugreinaflokkun á Íslandi sem byggð var á atvinnugreinaflokkun Evrópusambandsins, NACE Rev. 2, sem gildir í öllum ríkjum Evrópska efnahagssvæðisins. Ekki virðist svo vera að öll þau félagasamtök sem skráð voru undir 85.32.8 séu skráð undir sama númeri í nýju 2008 flokkuninni en þó bar nokkuð á því að þau voru skráð undir 94.99.9 (Starfsemi annarra ótalinna félagasamtaka). Niðurstaða þessi fékkst með því að fletta upp þekktum hjálparsamtökum í fyrirtækjaskrá á heimasíðu ríkisskattstjóra. Vegna þessa var greining á fjölgun skráðra fyrirtækja í þessum tveim flokkum gerð í tvennu lagi. Annars vegar með því að skoða Ísat95 og hinsvegar með því að skoða Ísat2008 eins og sjá má í töflu 5:

Ár	Fjöldi skráðra fyrirtækja	Líknarfélög og annað hjálparstarf félagasamtaka nr. 85.32.8
1999	34,299	326
2000	36,826	328
2001	38,967	329
2002	42,468	329
2003	44,747	362
2004	47,333	364
2005	50,316	366
2006	52,994	369
2007	55,719	371

Tafla 5: Fjöldi fyrirtækja og félaga eftir atvinnugreinum ÍSAT95 árin 1999-2007 (Hagstofa Íslands, 2010).

Þar sem skilgreiningar á flokkunum hafa breyst talsvert og síðari flokkunin frá árinu 2008 felur í sér mjög víða skilgreiningu er hún ekki samanburðarhæf við fyrri flokkunina frá 1995. Sést það best þegar tölurnar frá 2008 og 2009 eru skoðaðar en þær sýna að árið 2008 voru 6.370 kennitölur í flokki nr. 94.99.9 (Starfssemi annarra ótalinna félagasamtaka) en árið 2009 hafði þeim fjöldað í 7.337 sem er fjölgun um rúm 15% á milli ára. Það er því ekki gott að segja hversu stórt hlutfall þessara félaga mætti flokka sem líknarfélög og annað hjálparstarf félagasamtaka. Nýja greiningin gefur því ekki góða mynd af stöðunni undanfarin tvö ár (Hagstofa Íslands, 2010).

Ekki hefur reynst auðvelt að fá mynd af stöðunni eftir árið 2008 þar sem upplýsingar eftir þann tíma eru af mjög skornum skammti. Önnur leið sem farin var til þess að finna fjölda frjálsra félagasamtaka og styrktarsjóða var að fara yfir yfirlit Ríkisendurskoðunar um Sjálfseignarstofnanir og sjóði sem starfa samkvæmt staðfestri skipulagsskrá fyrir rekstarárið 2008, sem tekin var saman í maí 2010. Í þessu yfirliti er þó hægt að finna í viðauka lista yfir þá sjóði og stofnanir sem voru á skrá 1. janúar 2010. Farið var skipulega yfir þann lista sem felur í sér 708 sjóði af ýmsum toga og leitað markvisst eftir sjóðum sem kunna að starfa í þágu hjálparstarfs í einhverju formi. Vissulega eru ekki öll þau félög og sjóðir sem finna má í samantektinni hér fyrir neðan í yfirliti Ríkisendurskoðunar. Er það vegna þess að ekki eru öll félögin skyldug til þess að skila af sér ársreikningi. Í viðauka 3 í sama yfirliti má einnig finna

lista yfir sjóði sem ekki hafa skilað af sér ársreikningi en hafa þó skuldbundið sig til þess (Ríkisendurskoðun, 2010).

Hér fyrir neðan (bls. 62) í töflu 6 má sjá lista yfir þau félög/samtök/sjóði sem starfa á Íslandi og vinna við þróunarhjálp. Listinn var unninn út frá ofangreindum aðferðum með hjálp Ísat flokkunar, Netsins, fyrirspurnum og samantekt alþjóðaskrifstofu Utanríkisráðuneytisins frá 2005. Ekki er þó hægt að segja með fullri vissu að listinn sé tæmandi þrátt fyrir að fanga hafi verið leitað með margvíslegum hætti þar sem ekki telst víst að allir þeir sem koma að þróunaraðstoð skilgreini sig með sambærilegum hætti. Þar af leiðandi er ekki öruggt að upplýsingar hafi fundist um öll þau félög, sjóði eða samtök sem starfa í þágu þróunaraðstoðar. Til þess að öðlast betri yfirsýn yfir starfsemi þessara félaga/samtaka/sjóða er hægt að lesa úr töflu 6 helstu upplýsingar um starfssemi þeirra. Enn fremur má lesa stutta umfjöllun í viðauka 1 þar sem finna má viðbótarupplýsingar um hvert félag fyrir sig í stafrófsröð.

Íslensk frjáls félagsamtök eða sjóðir í þróunarsamvinnu									
Félag/samtök/sjóður	Efnisflokkun	Sinna mállefnum barna og/eða kvenna sérstaklega	Rekstarform skv. Fyrirtækjaskrá	Stofnár	*Ríkisstyrkir	**Fyrirtækjastyrkir	***Einstaklingsstyrkir	****Kynslóðaskipting Korten	NGO/INGO
ABC Barnahjálp	Trúarlegt félag	Já	Sjálfseignarstofnun með staðfesta skipulagskrá	1988	já	já	já	Þriðja kynslóð	INGO
Adra á Íslandi	Trúarlegt félag	já	Félagsamtök	1923	nei	já	já	Önnur kynslóð	INGO
Alheimis Auður	Sjóður	Nei	Sjálfseignarstofnun með staðfesta skipulagskrá	2009	nei	já	já	Önnur kynslóð	NGO
Alnæmisbörn	Óháð samtök	Já	Félagsamtök	2004	nei	já	já	Fyrsta kynslóð	NGO
Alþjóðahálparsjóður Lions	þjónustuklúbbur	Nei	Félagsamtök	1951	nei	nei	já	Fyrsta kynslóð	INGO
Amnesty á Íslandi	Mannréttindasamtök	Nei	Félagsamtök	1974	nei	já	já	Fjórða kynslóð	INGO
AMSI/S Alþjóða menntasamtök	Óháð samtök	já	Félagsamtök	2005	nei	nei	já	Önnur kynslóð	NGO
Ananda Marga	Trúarlegt félag	Nei	Félagsamtök	1976	nei	nei	já	Önnur kynslóð	INGO
ASÍ samstarfssamningur við þessi	Verkalýðshreyfing	Nei	Félagsamtök	2002	nei	nei	já	Fyrsta kynslóð	NGO
Aurora velgerðarsjóður	Sjóður	Nei	Sjálfseignarstofnun með staðfesta skipulagskrá	2007	nei	já	já	Önnur kynslóð	NGO
Barnaheill	Óháð samtök	Já	Félagsamtök	1989	já	já	já	Þriðja kynslóð	INGO
Caritas ísland	Trúarlegt félag	Nei	Félagsamtök	1991	nei	nei	já	Fyrsta kynslóð	INGO
Enza	Óháð samtök	Já	Félagsamtök	2008	nei	já	já	Önnur kynslóð	INGO
Félag SÍ á Íslandi	Fjölbjóðleg samtök SÍ	Nei	Félagsamtök	1946	nei	já	já	Fjórða kynslóð	INGO
Félagsjöld Ísland -Palestína	Óháð samtök	Nei	Félagsamtök	1987	nei	já	já	Fjórða kynslóð	NGO
Fjólskyldan - líknarfélag	Trúarlegt félag	Nei	Sjálfseignarstofnun sem stundar atvinnurekstur	2000	nei	nei	já	Fyrsta kynslóð	INGO
Foreldrafélag Gidole	Óháð samtök	já	Félagsamtök	2010	nei	nei	já	Fyrsta kynslóð	NGO
Fundadores	Óháð samtök	já	Engin kennitala	2011	nei	nei	já	Fyrsta kynslóð	NGO
Haitiskipið	Óháð samtök	Nei	Engin kennitala	2010	nei	já	já	Fyrsta kynslóð	NGO
Hjálpstarf Kirkjunnar	Trúarlegt félag	Nei	Sjálfseignarstofnun með staðfesta skipulagskrá	1970	já	já	já	Önnur kynslóð	NGO
Hvitun sunnukirkjan	Trúarlegt félag	Nei	Félagsamtök	1921	nei	já	já	Önnur kynslóð	NGO
Indlandsbörn	Óháð samtök	Já	Félagsamtök	2010	nei	nei	já	Fyrsta kynslóð	NGO
JCI ísland (Junior Chamber Iceland)	þjónustuklúbbur	Já	Félagsamtök	1960	nei	já	já	Fyrsta kynslóð	INGO
Jól í skókassa	Trúarlegt félag	Já	Engin kennitala	2004	nei	á ekki við	já	Fyrsta kynslóð	NGO
Kirkja Jesu Krists	Trúarlegt félag	Nei	Félagsamtök	1976	nei	nei	já	Fyrsta kynslóð	NGO
Kiwanis	þjónustuklúbbur	Já	Félagsamtök	1964	nei	já	já	Fyrsta kynslóð	NGO
Kríumar	Óháð samtök	Já	Félagsamtök	2009	nei	nei	já	Fyrsta kynslóð	NGO
Krossinn	Trúarlegt félag	Nei	Félagsamtök	1979	nei	nei	já	Fyrsta kynslóð	NGO
Rauði Krossíslands	Óháð samtök	Nei	Félagsamtök	1924	já	já	já	Þriðja kynslóð	INGO
Rótárýsjoðurinn	þjónustuklúbbur	Nei	Félagsamtök	1934	nei	nei	já	Fyrsta kynslóð	INGO
Samband íslenskra kristniðboðsfélaga (SÍK)	Trúarlegt félag	Nei	Félagsamtök	1929	já	nei	já	Önnur kynslóð	NGO
Sóroptimistar (Viðlagasjóður)	þjónustuklúbbur	Já	Félagsamtök	1973	nei	nei	já	Fyrsta kynslóð	NGO
SOS Barnabörpin	Óháð samtök	Já	Félagsamtök	1989	já	já	já	Önnur kynslóð	INGO
Sóley og félagar	Óháð samtök	já	Félagsamtök	2008	nei	já	já	Fyrsta kynslóð	NGO
SPES	Óháð samtök	já	Félagsamtök	2000	já	já	já	Fyrsta kynslóð	NGO
Tears children and youth aid	Trúarlegt félag	já	Félagsamtök	2006	nei	nei	já	Fyrsta kynslóð	NGO
UN WOMEN á Íslandi	Fjölbjóðleg samtök SÍ	Já	Sjálfseignarstofnun með staðfesta skipulagskrá	2011	já	já	já	Þriðja kynslóð	INGO
UNICEF á Íslandi	Fjölbjóðleg samtök SÍ	Já	Sjálfseignarstofnun með staðfesta skipulagskrá	2004	já	já	já	Þriðja kynslóð	INGO
Vinir Índlands	Óháð samtök	Já	Félagsamtök	2000	nei	já	já	Fyrsta kynslóð	NGO
Vinir Kenia	Óháð samtök	Já	Félagsamtök	2006	nei	já	já	Fyrsta kynslóð	NGO
Vinir Lifsins/ Humanistar á Haiti (áður Samhyggð)	Óháð samtök	Nei	Engin kennitala	?	nei	já	já	Fyrsta kynslóð	NGO
Zonta	þjónustuklúbbur	Já	Félagsamtök	1941	nei	já	já	Fyrsta kynslóð	INGO

Tafla 6:

Upplýsingarnar úr þessari töflu voru unnar upp úr heimildum sem listaðar eru í Viðauka 2.

* Ríkisstyrkur þýðir að félagið hafi á einhverjum tímapunkti á árunum 2009-2010 hlotið styrk frá ríkinu (Utanríkisráðuneytið og þessi, 2011)

** Fyrirtækjastyrkir þýðir að félagið hafi á einhverjum tímapunkti hlotið fjárhagseigan styrk frá einu eða fleirum fyrirtækjum

*** Einstaklingsstyrkir geta verið í formi sjálfboðalíðastarfus, hvers kyns gjafa og fjármuna frá einstaklingum

**** Kynslóðaskipting Korten var greind út frá starfsemi félaga/samtaka/sjóða eins og greint er frá henni á heimaskóðum þeirra. Sjá Viðauka 2

Félögini voru flokkuð eftir ellefu mismunandi breytum. Fyrst var kannað um hverslags félag/samtök eða sjóð væri að ræða og var þá flokkað í eftirfarandi flokka; Óháð samtök, Samfélagsverkefni, trúarlegt félag, velgerðarsjóður, fjölbjóðleg samtök SÍ, þjónustuklúbbur eða verkalýðshreyfing. Því næst var skráð hvort verið væri að sinna mállefnum kvenna og/eða barna sérstaklega eða ekki. Rekstrarformið var einnig skráð til þess að fá mynd af því hversu mörg þessara félaga væru skráð sem sjálfseignarstofnanir og þar með skyldug til þess að skila inn endurskoðuðum ársreikningi til Ríkisendurskoðunar árlega. Enn fremur var þessi leið farin til þess að kanna hvort kennitala væri á bakvið hvert og eitt félag eða ekki. Stofnárið var

skráð en það gefur mynd af því hversu lengi viðkomandi félag/sjóður eða samtök hafa verið starfandi en einnig hvort einhver þeirra hafi verið stofnuð nýlega. Fjöldi samstarfslanda var einnig kannaður til þess að gefa innsýn í umfang starfseminnar. Þetta var gert þar sem einungis brot af þeim félögum/sjóðum eða samtökum sem fundust eru skráð sem sjálfseignarstofnanir og þar með skuldbundin til þess að skila inn ársreikningi árlega. Þar af leiðandi voru veltutölur mjög óaðgengilegar og sú leið farin að skoða fjölda samstarfslanda til þess að fá einhverja tilfinningu fyrir umfangi starfseminnar. Að auki var flokkað hvaðan fjármagn kemur auk þess sem félögin/samtökin/sjóðirnir voru greind eftir kynslóðaskiptingu Kortens og því hvort um væri að ræða NGO eða INGO. Tvær síðustu flokkanirnar voru gerðar til þess að veita innsýn í hvar þróunarsamvinna frjálsra félagasamtaka á Íslandi er stödd, hversu langt hún er komin og hvert umfang alþjóðlegrar samvinnu er.

7. Samfélagsábyrgð fyrirtækja

Samfélagsábyrgð fyrirtækja (SÁF) eða *Corporate social responsibility (CSR)* er hugmyndagrunnur þar sem fyrirtæki samtvinna félagslega og/eða umhverfislega þætti inn í viðskipta- og stjórnarhætti fyrirtækisins. Þetta er gert að frumkvæði fyrirtækisins sjálfs og því sprottið upp af vilja til þess að leggja eitthvað af mörkum umfram lágmarks lagalegar kröfur og skyldur og koma þannig til móts við þarfir samfélagsins um bættar aðstæður (Commission of the European Communities, 2006).

Áhugi á samfélagslegrí ábyrgð fyrirtækja hefur farið vaxandi eftir að umræðan hófst í kringum síðustu aldamót og hefur verið nokkuð áberandi meðal vestrænna ríkja síðastliðin tíu ár. Þrýstingur um vitundarvakningu á þessu sviði hefur komið úr öllum áttum, frá neytendum, frjálsum félagasamtökum, fjárfestum og opinberum aðilum. Venjulega er litið á þetta sem eitthvað sem fyrirtækin taka upp sjálf og einhliða, þó svo að það sé jafnan gert undir, t.d hatti hins hnattræna samnings Sameinuðu þjóðanna (e. UN Global Compact) (Páll Ásgeir Davíðsson, munnleg heimild 29. september 2010).

Hnattvæðingin hefur ýtt fyrirtækjum, stórum og smáum, í auknum mæli út á erlenda markaði í leit að nýjum tækifærum. Ýmsar kannanir benda til þess að fjárstremi frá einkageiranum til þróunarríkja hafi aukist margfalt á við það sem veitt er í gegnum opinbera þróunaraðstoð. Hinsvegar er ekki hægt að staðhæfa að svo sé þó svo að teikn séu á lofti þess efnis þar sem mjög erfitt hefur verið að halda utan um slíka tölfraði. Ekki eru öll framlög fyrirtækja skráð opinberlega og mörg óháð hjálparsamtök, sem starfa með fjármagn frá einkageiranum, gefa það ekki endilega út opinberlega. Þróunin virðist þó vera í þessa átt (Lowery-Derryck, 2003). Sé sú raunin hlýtur markmið þróunarsamstarfs m.a. að beinast að því að tryggja þátttöku einkageirans til að ná Þúsaldarmarkmiðum Sameinuðu þjóðanna, bæði hvað varðar einkageirann í þróunarríkjum sjálfum og heima fyrir í gjafalöndum.

Með því að tengja starfsemi einkageirans við stefnu stjórnvalda í þróunarsamvinnu og hagsmuni þróunarlandanna sjálfra eru fyrirtæki að uppfylla auknar kröfur samfélagsins um að fyrirtæki axli meiri ábyrgð. Einkageirinn gegnir þannig leiðandi lykilhlutverki í velferðaraukningu í þróunarríkjum með því að búa til atvinnutækifæri og styrkja kaupmátt fátækra í þróunarríkjum. Samvinnan er ekki síður mikilvæg þar sem fyrirtækin sjálf eru ekki

endilega hæf til þess að meta hvernig best sé að tryggja velferð samfélaga eða virða t.d. náttúruverndarsjónarmið. Hér gegna hinsvegar alþjóðlegar stofnanir, frjáls félagasamtök í þróunarsamvinnu og opinberir aðilar mikilvægu hlutverki og geta tekið höndum saman með fyrirtækjum í því skyni að vinna að sameiginlegum markmiðum þess efnis að breyta og bæta kjör fátækra í heiminum (ÞSSÍ, 2005).

7.1. Reglugerðaumgjörð

Þann 1. nóvember 2010 var samþykktur nýr alþjóðlegur staðall um samfélagsábyrgð hjá ISO, Alþjóðlegu staðlasamtökunum. Í hinum nýja staðli, ISO 26000, er fjallað er um megininkenni samfélagslegrar ábyrgðar fyrirtækja og stofnana. Í því felst vilji þeirra til þess að taka tillit til samfélagsins og umhverfisins í ákvarðanatökuferlum fyrirtækja ásamt því að taka ábyrgð á þeim áhrifum sem ákvarðanir og starfsemi þeirra hafa á umhverfi og samfélag. Þetta felur í sér sjö þætti sem snúa að þeim fyrirtækjum og stofnunum sem vilja styðjast við staðalinn, en þættirnir eru:

- Ábyrgð
- Gegnsæi
- Siðleg hegðun
- Virðing fyrir hagsmunum þeirra sem reiða sig á fyrirtækið
- Löghlýðni
- Virðing fyrir alþjóðlegum viðmiðum um hegðun
- Virðing fyrir mannréttindum

Frumvarp um staðalinn var lagt fram árið 2009 en árið 2005 hófst vinna við að semja hann. Að þeirri vinnu komu yfir 700 sérfræðingar frá 99 löndum og 42 alþjóðlegum samtökum, frá iðnríkjum jafnt sem þróunarlöndum. Í hópi sérfræðinga voru meðal annars fulltrúar fyrirtækja, stjórnvalda, neytenda og frjálsra félagasamtaka. Markmið staðalsins er að hann gagnist sem flestum fyrirtækjum og stofnunum óháð stærð þeirra eða staðsetningu og á hann að virka sem leiðbeinandi grunnur um eftirfarandi þætti:

- Hugtök, heiti og skilgreiningar varðandi samfélagslega ábyrgð.
- Umhverfi, einkenni, stefnur og strauma varðandi samfélagslega ábyrgð.

- Grundvallaratriði og venjur varðandi samfélagslega ábyrgð.
- Kjarnaþætti og efnisatriði samfélagslegrar ábyrgðar.
- Hvernig á að koma á samfélagslega ábyrgum starfsháttum, hvetja til þeirra og samþætta þá allri starfsemi fyrirtækis og hafa þannig áhrif á starfsumhverfi þess.
- Hvernig á að efla samskipti við hagsmunaaðila.
- Hvernig á að kynna skuldbindingu fyrirftækisins, frammistöðu þess og annað er varðar samfélagslega ábyrgð.

Staðallinn, ISO 26000, inniheldur engar kröfur, líkt og margir aðrir staðlar gera svo sem ISO 9001 gæðastjórnunarstaðallinn. Þetta þýðir að engin vottun mun eiga sér stað á neinn hátt samkvæmt staðlinum og er hann ekki heldur svo kallaður stjórnkerfisstaðall (e. management system standard), einnig er notkun á honum valfrjáls eins og almennt gildir um staðla. Fyrirtæki eru samt sem áður hvött til þess að grípa til aðgerða í því skyni að gera betur en opinber lög og reglur kveða á um. Þar er jafnframt að finna leiðbeiningar um samfélagslega ábyrgð fyrirtækja og stofnana og hvernig hægt er að fléttu slíka ábyrgð inn í starfsemi þeirra og stefnu (Guðrún Rögnvaldardóttir, 2011).

Viðmiðunarreglur og leiðbeiningar er varða samfélagslega ábyrgð fyrirtækja hafa einnig verið gefnar út bæði á vettvangi OECD og Alþjóðavinnumálastofnunarinnar (ILO). Hins vegar virðist vanta betri leiðir og ákvæði til að bregðast við þegar ekki er farið eftir þessum reglum. Árið 2000 varð til hinn hnattræni samningur Sameinuðu þjóðanna (e. UN Global Compact) en hann samanstendur af tíu grundvallarviðmiðum á sviði mannréttinda, starfsmannahalds og umhverfismála sem fyrirtæki geta tekið opinbera afstöðu til og framfylgt í rekstri og viðskiptum. Samningurinn er hins vegar ekki sambærilegur við aðrar viðmiðunarreglur þar sem hann byggist á viljayfirlýsingu þeirra fyrirtækja sem kjósa að vera með og er það í framhaldinu á ábyrgð fyrirtækjanna að uppfylla ákvæði samningsins (United Nations Global Compact, 2011).

7.2. Mikilvægi samvinnu við einkageirann

Samvinna alþjóðlegra stofnana, frjálsra félagasamtaka í þróunarsamvinnu, hins opinbera og einkageirans hefur um nokkurra ára skeið þótt vera lykilatriði til þess að hægt sé að ná

Þúsaldarmarkmiðum Sameinuðu þjóðanna. Í júlí mánuði árið 2003 skipaði Kofi Annan, þáverandi framkvæmdastjóri Sþ, nefndina *Commission on the Private Sector & Development*. Stofnun hennar var hluti af því markmiði að efla einkageirann til þátttöku í þróunarsamvinnu. Nefndin fékk það verkefni að svara tveimur spurningum. Annars végir hvernig hægt væri að leysa úr læðingi möguleika einkageirans og frumkvöðla í þróunarríkjum og hins vegar hvernig best væri að virkja þann einkageira sem þegar er til staðar til þess að mæta þeirri áskorun. Nefndin skilaði niðurstöðum sínum í skýrslunni *Unleashing Entrepreneurship, Making Business Work for the Poor* sem birt var árið 2004. Í kjölfarið var *High-level Commission on Private Sector and Development* stofnuð á vegum Sþ þar sem niðurstaða þeirrar vinnu sem unnin hafði verið um málefni einkageirans var sú að þúsaldarmarkmiðunum yrði ekki náð nema með stuðningi einkageirans enda er ein af forsendum þess að draga megi úr fátækt sú að hagvöxtur og félagslegar umbætur ríki samhliða (UNDP, 2004).

Hér á Íslandi hefur á vegum Utanríkisráðuneytisins verið lagt kapp á að eiga góð samskipti við íslenskt atvinnulíf og styrkja íslensk fyrirtæki í átt að aukinni alþjóðavæðingu. Það er einnig skylduverkefni Utanríkisráðuneytisins að upplýsa íslensk fyrirtæki um stöðu mála á erlendum vettvangi til að mynda um hvað varðar alþjóðlega starfshætti og viðmið. Samstarfsverkefni Utanríkisráðuneytisins við stofnanir Sameinuðu þjóðanna á sviði samfélagslegrar ábyrgðar hafa verið þrjú talsins og eru þáttur í því að framfylgja markmiðum Sþ um að virkja einkageirann til þátttöku í þróunarmálum. Verkefnin eru; *Global Compact, Principles for Responsible Investment* og *Nordic Business Outreach* (Utanríkisráðuneytið, 2007).

7.2.1. Hinn hnattræni samningur Sameinuðu þjóðanna (UN Global Compact)

Árið 2009 var ákveðið að Samtök atvinnulífsins yrðu tengiliður Íslands við Global Compact verkefni Sameinuðu þjóðanna, eða hinn hnattræna samning Sþ. Með þessum samningi vilja Sameinuðu þjóðirnar hvetja fyrirtæki um allan heim til þess að sýna samfélagslega ábyrgð í verki með því að tileinka sér tú Grundvallarviðmið á sviði mannréttinda, starfsmannahalds og umhverfismála og skila svo inn skýrslu til Sameinuðu þjóðanna um hvernig tekst að uppfylla þau. Samningurinn byggist alfarið á vilja fyrirtækja til þess að framfylgja honum og þeim viðmiðum sem samningnum fylgja.

Meginreglurnar tíu njóta alþjóðlegrar viðurkenningar og byggjast á:

- Mannréttindayfirlýsing Sameinuðu þjóðanna
- Yfirlýsing Alþjóðavinnumálastofnunarinnar um grundvallarreglur og réttindi í starfi
- Ríó-yfirlýsingunni um réttindi og skyldur ríkja gagnvart umhverfinu, og
- Sáttmála Sameinuðu þjóðanna gegn spillingu

Global Compact hvetur fyrirtæki til þess að taka upp, styðja við og framfylgja ákveðnum grunngildum er varða mannréttindi, vinnurétt, umhverfismál og baráttuna gegn spillingu.

Meginreglur Global Compact eru sem hér segir:

Mannréttindi

1. Fyrirtækjum ber að stuðla að og virða alþjóðlega viðurkennd mannréttindi, og
2. að tryggja að þau séu á engan hátt meðsek um mannréttindabrot.

Vinnumarkaður

3. Fyrirtækjum ber að halda félagafrelsi í heiðri og viðurkenna í framkvæmd rétt fólks til sameiginlegra kjarasamninga,
4. að útrýma allri nauðungar- og þrælkunarvinnu,
5. að tryggja að barnavinna sé með öllu afnumin, og
6. að útrýma öllu misrétti hvað varðar vinnu og starfsval.

Umhverfi

7. Fyrirtækjum ber að stuðla því að varúðarreglu sé beitt í umhverfismálum,
8. eiga frumkvæði að því að hvetja til aukinnar umhverfisábyrgðar, og
9. að hvetja til þróunar á umhverfisvænni tækni og aukinnar nýtingar hennar.

Gegn spillingu

10. Fyrirtækjum ber að vinna gegn spillingu af öllu tagi, þar með talið kúgun og mútum.

Samningurinn byggist alfarið á vilja fyrirtækja til þess að framfylgja honum og þeim viðmiðum sem samningnum fylgja. Samningurinn getur vissulega haft jákvæð áhrif en þó er

varað við því að fyrirtæki noti hann sem skrautfjöldur. Til eru allnokkur dæmi þess að fyrirtæki skuldbindi sig samningnum en fylgi honum ekki eftir. Í Danmörku voru í september 2010 39 svokölluð „non-communicating“ fyrirtæki, eða fyrirtæki sem ekki skila inn skýrslum um framvindu samfélagslegrar ábyrgðar á skrá sem Global Compact fyrirtæki. Þetta er áhyggjuefnin í Danmörku og er fyrirtækjum sem ekki sinna Global Compact samkomulaginu vísað frá samkomulaginu af hálfu umsjónarmanna þess. Það kemur þó ekki í veg fyrir að fyrirtækin geti notað samkomulagið sér til framdráttar til skamms tíma án þess að framfylgja því. Um þessar mundir eru yfir 7.700 fyrirtæki í um 130 löndum þátttakendur í verkefninu þar af eru hérlandir þátttakendur sex talsins:

1. Alta ehf., þátttakandi síðan 21. apríl 2009
2. Íslandsbanki, þátttakandi síðan 22. apríl 2010
3. Íslandspóstur, þátttakandi síðan 20. júlí 2009
4. Landsbanki Íslands, þátttakandi síðan 19. desember 2006
5. Nýsköpunarmiðstöð Íslands, þátttakandi síðan 27. apríl 2009
6. Útflutningsráð Íslands, þátttakandi síðan 27. ágúst 2009

(United Nations Global Compact, 2011).

Þrátt fyrir að ekki séu fleiri íslensk fyrirtæki hluti af Global Compact þá er raunin sú að fyrirtæki hérlandis eru farin að íhuga og jafnvel vinna að samfélagslegrar ábyrgð með einum eða öðrum hætti. Til þess að ná fram sem raunverulegastri mynd af virkni íslenskra fyrirtækja í að sýna samfélagslega ábyrgð og hafa hana sem hluta af stefnu fyrirtækis var farin sú leið að kanna skráningu í fyrirtækjagátt Viðskiptaráðs Íslands, sem það hleypti nýverið af stað á heimasíðu sinni og er gáttin öllum aðgengileg. Þar skrá fyrirtæki sig inn og svara fimm spurningum sem eiga að skýra hversu gagnsæ vinnubrögð viðkomandi fyrirtækis eru. Í upphafi var lagt upp með að hafa samfélagslega ábyrgð fyrirtækja sem hluta af gáttinni en ákveðið var að hinkra með það um sinn þar sem skráning í gáttina fór hægt af stað. Það kom því ekkert út úr fyrirtækjagáttinni hvað varðar yfirlit yfir virkni íslenskra fyrirtækja í að sýna samfélagslega ábyrgð. Hinsvegar hvetur Viðskiptaráð Íslands opinberlega til þess að fyrirtæki taki upp reglur í siðferði og samfélagslegrar ábyrgð og eru það mjög jákvæð skilaboð bæði til íslensks atvinnulífs en ekki síður til frjálsra félagasamtaka á Íslandi sem njóta góðs af aukinni vitund og þátttöku fyrirtækja á þessu sviði (Viðskiptaráð Íslands, 2010).

Samkvæmt skráningu þann 1. júní 2011 eru 237 þátttakendur í Danmörku, 117 í Svíþjóð, 56 frá Noregi og 31 frá Finnlandi. Athygli er vakin á því að þann 2. september 2010 voru teknar út tölur um fjöldu um fjölda þátttakenda í þessum sömu löndum og hefur orðið mikil fjölgun á skráningum sérstaklega í Danmörku. En þá voru danskir þátttakendur 209, sænskir þátttakendur voru 110, í Noregi voru 54 þátttakendur og 24 frá Finnlandi. Hlutfallsleg fjölgun er mest í Danmörku og Finnlandi. Engin fjölgun átti sér stað á meðal íslenskra þátttakenda á tímabilinu 2. september 2010 til 1. júní 2011 (United Nations Global Compact, 2011).

7.2.2. Viðmið um ábyrga fjárfestingu

Annað samvinnuverkefni sem nefnist *Principles for Responsible Investment* (PRI), eða viðmið um ábyrga fjárfestingu, er sérstaklega sniðið að fjárfestum. Hópur alþjóðlegra fjárfesta vann að gerð verkefnisins í samvinnu við Sþ og líkt og Gloal Compact verkefnið er PRI alfarið byggt á vilja fyrirtækja til þess að framfylgja því og þeim viðmiðum sem verkefninu fylgja. Aðilar að PRI vinna sameiginlega að því að virkja þau sex markmið sem sett hafa verið, en þau eru meðal annars skuldbinding þess efnis að taka tillit til umhverfislegra og félagslegra þátta ásamt stjórnarháttum í fjárfestingastefnum og ákvarðanatökufærslum fyrirtækja. Enn fremur fela markmiðin í sér skuldindingu aðila verkefnisins til þess að vinna staðfastlega saman til þess að auka líkur fyrirtækja til áhrifa í alþjóðasamfélaginu. Með því að gerast aðili að PRI-verkefninu skuldbindur fyrirtækið/fjárfestirinn sig til þess að framfylgja markmiðum verkefnisins ásamt því að skila inn skyrslum með reglulegu millibili um framvindan mála.

Á Íslandi eru einungis þrír aðilar að verkefninu og eru það allt lífeyrissjóðir; Lífeyrissjóður verzlunarmanna, Lífeyrissjóður starfsmanna ríkisins (LRS) og Sameinaði lífeyrissjóðurinn. Til samanburðar má nefna að í Svíþjóð eru aðilarlarnir 24, ýmist einkafjárfestar eða eignafélög, svo sem lífeyrissjóðir eða ríkisrekin félög. Í Danmörku eru aðilar 28 talsins, í Finnlandi eru þeir 25 og í Noregi sex. Í heildina eru 907 aðilar að verkefninu um allan heim miðað við stöðuna 1. júní 2011 (UNPRI, 2011).

7.2.3. Nordic Business Outreach

Samstarfsverkefnið *Nordic Business Outreach* var starfrækt á árunum 2007 til 2010 og snýr að því að virkja þá þekkingu, auð og kraft sem felst í einkageiranum til þess að vinna að því að ná þúsaldarmarkmiðum Sameinuðu þjóðanna. Verkefnið leggur ekki áherslu á

peningagjafir frá fyrirtækjum heldur er áhersla lögð á að virkja þekkingu og reynslu einkaframtaksins. Þannig er markmiðið að skapa samstarfsverkefni á milli hins opinbera og einkageirans sem felur í sér viðskiptatækifæri og þróunarmarkmið. Forsenda samstarfs við einkafyrirtæki á þessu sviði er að verkefnin séu sjálfbær og samfélagslega ábyrg. Aukin áhersla er lögð á að samstarfið samræmist grunnniðskiptahugmyndum viðkomandi fyrirtækis. Með þessu er átt við að verkefnið þarf að vera góð viðskiptahugmynd. Ef unnið væri að því af góðmennskunni einni saman væri enginn hvati til staðar til þess að halda því áfram, því skiptir máli að viðkomandi verkefni byggist á og sé sampætt markmiðum fyrirtækisins. Þannig skapast hvati til áframhaldandi samstarfs sem vonandi leiðir af sér aukin atvinnutækifæri á svæðinu. Besta og þekktasta dæmið er Coca-Cola í Afríku og dreifing eyðnilyfja í gegnum dreifikerfi Coca-Cola með sendibifreiðum fyrirtækisins til afskektra svæða í Afríku. Fyrirtækið hafði um aldamótin síðustu komið sér upp einu besta dreifikerfi í Afríku, kerfi sem á ákveðnum svæðum var töluvert betra en dreifikerfi alþjóðastofnana og hins opinbera. Verkefnið var unnið í nánu samstarfi við Unaids, stofnun Sþ um baráttuna gegn alnæmi. Án Coca-Cola hefði ekki verið hægt að koma eyðnilyfjunum á ákveðin svæði með eins skilvirkum hætti og raun bar vitni. Dreifikerfið var svo síðar einnig notað til þess að dreifa smokkum um Afríku í þeim tilgangi að leggja baráttunni gegn alnæmi lið. Verkefnið er gott dæmi um það hvernig þekking, mannauður og reynsla fyrirtækis í samvinnu við stofnun/samtök í þróunarsamvinnu getur reynst vel í þróunartilgangi (McNeil, 2001). Draga má þá ályktun að verkefnið hafi styrkt ímynd Coca-Cola á svæðinu þar sem viðskipti þeirra hafa aukist verulega í Afríku síðan verkefnið hófst. Til að mynda var 6% söluaukning á milli áranna 2005 og 2006. Eflaust eru fleiri þættir sem skipta þar máli svo sem auglýsingaherferðir en samfélagsleg ábyrgð fyrirtækisins er hluti af stefnu Coca-Cola og þannig hluti af almennum reksti. Styrking ímyndar skilar sér í aukinni markaðshlutdeild og hærri sölutölum. Coca-Cola hefur því haft töluverðra hagsmunu að gæta í þróunarsamstarfinu sem samræmast arðsemissjónarmiðum fyrirtækisins (Versi, 2007).

Hérlandis var verkefninu Nordic Business Outreach sýndur töluverður áhugi í upphafi og var markmið þess að koma a.m.k. fimm svokölluðum *Public Private Partnership* (PPP) verkefnum í þróunarlöndum í samstarf við íslensk fyrirtæki og/eða óháð hjálparsamtök. Verkefnið hlaut þó nokkra umfjöllun í fjölmíðum á meðan á því stóð og virtist áhugi á því töluverður. Hinsvegar gekk ekki að fá upplýsingar um framvindu verkefnisins né heldur hverju það skilaði. Reynt var að afla upplýsinga í gegnum þáverandi verkefnastjóra

verkefnisins án árangurs. Sömuleiðs var ítrekað haft samband við Utanríkisráðuneytið. Þar könnuðust menn við verkefnið en engar upplýsingar lágu fyrir. Því er ekki ljóst hvernig verkefnið tókst til.

7.3. Íslensk fyrirtæki og samfélagsábyrgð

Ekki hefur verið lögð mikil áhersla á samfélagslega ábyrgð fyrirtækja hér á Íslandi, að minnsta kosti ekki í sama mæli og verið hefur í nágrannaríkjum Íslands. Hér á landi hefur þótt nægja að fyrirtæki greiði skatta sína og gjöld, séu atvinnuskapandi og fylgi settum lögum og reglum er varða fyrirtækjarekstur. Hinsvegar er það viðtekin venja á meðal íslenskra fyrirtækja að þau sinni góðgerðarstarfsemi að einhverju leyti en samkvæmt rannsókn sem gerð var af framkvæmdastjórn Evrópuráðsins (e. European Commission) árið 2002 tóku þá um 73% lítilla og meðalstórra íslenskra fyrirtækja þátt í einhvers konar góðgerðar- eða líknarstarfssemi (e. external social activities). Aðeins Danir og Finnar voru með örlítið hærra hlutfall á þessu sviði samkvæmt rannsókninni (European Commission, 2002). Að þessu gefnu má segja að þátttaka íslenskra fyrirtækja í samfélagslegri ábyrgð hafi takmarkast við þátttöku þeirra og framlög til góðgerðarmála, ábyrgðin nær að öllu jöfnu ekki út fyrir það svið.

Árið 2007 höfðu fulltrúar frá Copenhagen Business School (CBS) samband við Háskólann í Reykjavík (HR) í leit að stofnun eða tengilið á Íslandi sem væri með samfélagslega ábyrgð á sínum vegum. Hafist var handa við að leita eftir slíkum tengilið en þar sem enginn fannst, hvorki hjá hinu opinbera né í einkageiranum, var haft samband við Pál Ásgeir Davíðsson cand. jur. sem þá starfaði sem kennari við HR og Fordham University í New York. Páll hafði þá yfir tíu ára alþjóðlega starfsreynslu af málefnum sem varða tengslin á milli mannréttinda, viðskipta og öryggis. Hann stofnaði þekkingarsetrið Epikos í samvinnu við Háskólann í Reykjavík, nokkur íslensk fyrirtæki og Utanríkisráðuneytið en það er fyrsta og eina stofnunin á Íslandi sem sérhæfir sig í samfélagslegri ábyrgð fyrirtækja. Markmið Epikos er að miðla þekkingu á samfélagslegri ábyrgð fyrirtækja og aðstoða aðila sem vilja auka getu fyrirtækja til að axla ábyrgð gagnvart samféluginu, umhverfi sínu og mannréttindum. Háskólinn í Reykjavík tók því forstu hér á landi í umræðu um samfélagslega ábyrgð fyrirtækja með stofun Epikos. Þannig var fyrsta skrefið stigið á Íslandi í átt að eflingu vitundar um samfélagslega ábyrgð á meðal íslenskra fyrirtækja og stofnana. Epikos starfaði frá 2007-

2009 innan vébanda HR en eftir það var fjármögnun til þess h tt og er starfsemin n  einkarekin   vegum eiganda þess og forst dumanns, P ls Ásgeirs Dav ssonar (Páll Ásgeir Dav sson, munnleg heimild 29. september 2010).

Eins og fram kom h r að ofan eru einungis sex  slensk fyrirtæki hluti af Global Compact-verkefni S  og þrj  fyrirtæki aðilar að PRI-verkefni S . Hins vegar kom i ljós við gagnaöflun að töluverður fjöldi íslenskra fyrirtækja sinnir samfélagslegri ábyrgð með einum eða öðrum hætti, þ  aðallega i gegnum framlög til góðgerðar- og eða líknarstarfsemi (e. philanthropy). Stór fyrirtæki eru þær vissulega mest áberandi og mér nefna íslensku bankana. Eru þ  aðallega Landsbankinn og Íslandsbanki nefndir þ r sem þ ir eru aðilar að UN Global Compact, en einnig önnur fyrirtæki i flokki lítilla og meðalstórra fyrirtækja svo sem Auður Capital, Alcoa Fjar ar l og Marorka þ  svo að þessi fyrirtæki séu ekki aðilar að UN Global Compact eða öðrum samvinnuverkefnum um þróunarmál enn sem komið er. Þessi fyrirtæki gefa það  ll upp   heimas um sínum að unnið s  að því að sinna samfélagslegri ábyrgð i gegnum starfsemina með einum eða öðrum hætti:

Landsbankinn:   heimas u bankans má finna sérstaka samfélagsstefnu hans og segir þ r me dal annars:

Landsbankinn er fjármálfyrirtæki sem  etlar að s yna samfélagslega ábyrgð i rekstri með því að samp tta efnahags-, samfélags- og umhverfismál við starfsh etti bankans. Landsbankinn  etlar að vera sjálfbær banki þ r sem markvisst er unnið að því að byggja upp trausta innviði og öfluga li sheid, hlusta   viðskiptavini, virða og hvetja starfsmenn til virkrar þáttöku i samfélaginu (Landsbanki.is, 2011).

Tekið er fram að stefnan skuli vera komin að fullu til framkv mnda árið 2015 og hefur bankinn markað s r stefnu i fimm m lflokkum til þess að n  settu markmiði en m lflokkarnir eru: Viðskiptavinurinn, manna ur, samskipti við birgja og sala eigna, stuðningur við samfélagið og umhverfismál. Þessu til viðbótar er tekið fram i stefnunni að við innleiðingu stefnunnar skuli taka mið af grunnreglum samfélagslegrar ábyrgðar eins og þær koma fyrir i ISO 26000 staðlinum, sem eru leiðbeiningar alþjóða sta lar  sins, en einnig skal taka tillit til viðmiða Global Compact-verkefnis Sameinuðu þjóðanna um samfélagslega ábyrgð fyrirtækja. Bankinn hefur verið aðili að Global Compact-verkefni S  s dan i desember

2006 og var fyrsta íslenska fyrirtækið sem gerðist aðili að verkefninu. Að auki má nefna að bankinn er fyrsta íslenska fyrirtækið sem auglýsir sérstaklega eftir sérfræðingi í samfélagslegri ábyrgð fyrirtækja til starfa hjá sér en slík auglýsing birtist í atvinnuauglýsingum Morgunblaðsins 15. október 2010 (Morgunblaðið, 2010).

Íslandsbanki: Á heimasíðu Íslandsbanka er ekki að finna stefnu um samfélagslega ábyrgð bankans þrátt fyrir að bankinn hafi verið aðili að Global Compact-verkefni Sþ síðan vorið 2010. Hinsvegar er tekið fram á heimsíðunni að bankinn leggi samfélagini lið með ýmsum hætti og má þar nefna styrki til íþróttastarfs og menningarmála. Sérstaklega er tekið fram að bankinn hafi lagt þeim lið sem minna mega sín í samfélagini án þess þó að nokkur ákveðin verkefni séu nefnd í því samhengi. Tekið er fram að það sé stefna bankans að styðja við nýsköpun í íslensku atvinnulífi og kemur bankinn að rekstri Kvosarinnar sem er viðskiptasetur Nýsköpunarmiðstöðvar Íslands. Einnig er starfræktur sérstakur sjóður er nefnist Frumkvöðlasjóður Íslandsbanka. Sjóðurinn starfar með það að markmiði að styðja við nýsköpun í íslensku atvinnulífi með sérstaka áherslu á endurnýjanlega orku og sjálfbærari sjávarútveg (Islandsbanki.is, e.d.)

Auður Capital: Auður Capital er fyrirtæki sem veitir þjónustu á sviði fjármála og var stofnað árið 2007 með það að markmiði að auka jafnvægi og fjölbreytni í fjármálaþjónustu. Á heimasíðu fyrirtækisins er tekið fram að munurinn á Auði Capital og öðrum fjármálatengdum þjónustufyrirtækjum felist ekki í eðli þjónustunnar sem er í boði heldur því hvernig þjónustan er veitt. Gildi Auðar Capital eru heiðarleiki, samfélagsleg ábyrgð, ábyrg arðsemi og áhættumeðvitund. Stefna þeirra í samfélagslegri ábyrgð felur í sér ábyrga hegðun í allri starfsemi fyrirtækisins og er það hluti af starfseminni að hvetja aðra til aukinnar meðvitundar um samfélagið og umhverfið. Þessu er meðal annars framfylgt í gegnum góðgerðarstarf en fyrirtækið starfrækir í þeim tilgangi samfélagsverkefnið Dagsverk Auðar og styrktarsjóðinn Alheims Auði. Dagsverk Auðar er samfélagsverkefni starfsmanna sem felur í sér að allir starfsmenn gefa annars vegar ein dagslaun á ári til verðugs verkefnis og starfa hinsvegar í einn dag árlega í þágu góðs málefnis. Alheims Auður er hinsvegar samfélagssjóður þar sem viðskiptavinum fyrirtækisins gefst kostur á að leggja góðu málefni lið með því að leggja 1% af hagnaði sínum í sjóðinn en fyrirtækið gerir slíkt hið sama. Markmið sjóðsins er að hvetja konur til athafna og frumkvæðis, einkum í þróunarlöndunum. Árlega er svo styrkjum

úthlutað úr sjóðnum og má nefna að árið 2010 voru það, ABC barnahjálp, Alnæmisbörn og Stofnun Vigdísar Finnbogadóttur sem hlutu styrki (Audurcapital.is, 2011).

Alcoa Fjarðarál: Fyrirtækið er að fullu í eigu bandaríksa álfyrirtækisins Alcoa. Samfélagsleg ábyrgð er mjög skýr í stefnu fyrirtækisins. Hluti þeirrar stefnu er sjálfbærnisverkefni sem unnið er í samvinnu við Landsvirkjun. Felur það í sér að fylgst sé vel með áhrifum álvers og virkjunar á umhverfið, samfélagið og efnahagslíf. Árlega eru gefnar út skýrslur um framvindu verkefnisins sem talið er vera eina verkefnið af þessu tagi á heimsvísu. Starfsmenn Alcoa eru enn fremur hvattir til þess að leggja sitt af mörkum til samfélagsins í formi sjálfboðavinnu. Fyrirtækið hefur sett á laggirnar þrjú alþjóðleg verkefni sem hafa þann tilgang að liðsinna frjálsum félagasamtökum og þjónustustofnunum og taka starfsmenn Alcoa um allan heim þátt í þeim verkefnum. Einnig eru árlega veittir svokallaðir samfélagsstyrkir þar sem hægt er að sækja um í fjórum málaflokkum; Umhverfismálum og náttúruvernd, öryggis- og heilbrigðismálum, menntun og fræðslu ásamt menningu, tómstundum og félagsstörfum (Alcoa.is, 2011).

Marorka: Fyrirtækið þróar og framleiðir orkustjórnunarkerfi fyrir sjávarútveginn. Markmið þess er að veita fyrsta flokks vöru og þjónustu sem spara orku, auka hagnað og draga úr hættulegum útblæstri. Með starfsemi sinni er fyrirtækið að leggja sitt á vogarskálarnar til samfélagsins þar sem framleiðsla þeirra snýst um að bæta umhverfið í gegnum sjávarútveginn. Gildi Marorku eru meðal annars ábyrgð, áreiðanleiki og sparneytni. Árið 2008 hlaut fyrirtækið Náttúru- og umhverfisverðlaun Norðurlandaráðs en verðlaunin hafa verið veitt frá árinu 1995 til norrænna fyrirtækja sem skara fram úr á sviði umhverfisverndar í framleiðslu sinn (Maroka.com, 2011).

Eins og fyrr segir hefur samfélagsleg ábyrgð íslenskra fyrirtækja verið nokkuð takmörkuð og aðallega snúið að framlögum fyrirtækja til góðgerðar- og/eða líknarmála. Þegar styrkveitingar og framlög eru skoðuð nánar kemur í ljós að helstu málaflokkarnir sem fá fjárveitingar frá ofangreindum fyrirtækjum eru íþróttir og menningarmál. Það fer þó gjarnan eftir eðli og starfsemi fyrirtækisins hvaða stefnu það markar sér í þeim flokki. Að auki gefa fyrirtæki ekki alltaf upp þá styrki sem þau veita á heimasíðum sínum og hafa ekki endilega slíkar upplýsingar aðgengilegar almenningi. Paul Ramses (munnleg heimild 7. september 2011) einn stofnenda frjálsu félagasamtakanna *Tears children and youth aid* sem

starfar á Íslandi og í Kenýu benti til að mynda á hann hafi fundið fyrir velvilja íslenskra fyrirtækja þegar samtök hans hafa verið að leita eftir stuðningi. Stuðningurinn er þá ekki endilega í formi beinna fjármuna heldur hafa flutningsfyrirtæki til að mynda boðið riflegan afslátt af flutningskjörum ásamt sveigjanlegum greiðsluskilyrðum. Slíkur velvilji sé samtökum eins og þeirra sem hann stofnaði ómetanlegur. En eins og hann orðaði það sjálfur: „*It's not about giving money, it's about giving time*“ þá skiptir þátttaka í starfinu jafnvel meira máli heldur en bein fjárframlög. Stuðningur sem þessi myndi flokkast sem samfélagsleg ábyrgð fyrirtækis en er um leið ekki endilega eitthvað sem fyrirtækið auglýsir að það stundi. En þar sem aðeins voru skoðuð fyrirtæki sem gefa það upp að sinna samfélagslegri ábyrgð að einhverju leyti gefur ofangreint ekki endilega rétta mynd af raunstöðu hérlendis hvað þetta varðar. Nánari skoðun á þessu væri efni í frekari rannsókn á sviði kostunar fyrirtækja og samfélagslegrar ábyrgðar þeirra.

Áhugi íslenska einkageirans á málefnum þróunarlanda er vissulega í vexti. ÞSSÍ tók skref í átt að auknu starfi á sviði PSD, m.a. í Úganda í samstarfi við Háskólann í Reykjavík og Makerere viðskiptaháskólann í Kampala, þar sem um var að ræða frumkvöðlafræðsluverkefni til þriggja ára og stóð það yfir frá árunum 2007-2010. Samstarfsverkefni Utanríkisráðuneytisins og UNDP, Nordic Business Outreach, snérist um að koma af stað a.m.k. fimm verkefnum í þróunarlöndum í samstarfi við íslensk fyrirtæki og/eða óháð hjálparsamtök (ÞSSÍ, 2005). Hinsvegar liggar ekki fyrir hvernig verkefnið tókst til þar sem hvorki var hægt að fá viðtal við þáverandi verkefnastjóra verkefnisins né fá upplýsingar hjá Utanríkisráðuneytinu en hvort tveggja var reynt ítrekað án árangurs.

7.4. Skattahagræði íslenskra fyrirtækja af samfélagsábyrgð

Fram kemur að samkvæmt öðrum tölulið 31. gr laga um tekjuskatt þar sem fjallað er um frádrátt frá tekjum af atvinnurekstri megi lögaðilar draga frá „einstakar gjafir og framlög til kirkjufélaga, viðurkenndrar líknarstarfsemi, menningarmála, stjórnþálflokk og vísindalegra rannsóknarstarfa, þó ekki yfir 0,5% af tekjum skv. B-lið 7. gr. á því ári sem gjöf er afhent. Fjármálaráðherra ákveður með reglugerð hvaða málaflokkar og stofnanir falla undir þennan tölulið“ (Lög um tekjuskatt, 2003 nr. 90).

Til þess að átta sig á því hvort þetta eigi við um þau fyrirtæki sem veita styrki til frjálsra félagasamtaka þarf að kanna afmarka laganna í reglugerð nr. 483/1994, um frádrátt frá tekjum af atvinnurekstri eða sjálfstæðri starfsemi. Í öðrum tölulið 15. greinar þessarar reglugerðar kemur fram að skilyrði fyrir frádrætti sé að styrkveitandinn leggi fram móttökukvittun frá viðkomandi sjóði, stofnun eða félagi þegar skattframtal er lagt fram. Einnig þarf viðkomandi stofnun, sjóður eða félag að hafa sett sér skipulagsskrá, lög eða samþykktir yfir starfsemi sína. Frjáls félagasamtök í þróunaraðstoð (óháð hjálparsamtök) hér á landi falla undir skilgreiningu c-liðar 16. greinar reglugerðar nr. 483/1994 þar sem heimilt er að veita slíka styrki til hvers konar viðurkenndrar líknarstarfsemi. Innan þessarar skilgreiningar teljast m.a. bygging og rekstur sjúkrahúsa, heilsugæslustöðva og barnaheimila auk annarra hliðstæðra stofnana. Það er því ljóst að nokkurt skattahagræði felst í því að veita styrki til aðila svo sem frjálsra félagasamtaka í þróunaraðstoð á Íslandi svo framarlega sem upphæðin fari ekki yfir sett viðmið. Þessi fjárhæð getur þó verið töluverð, fer það alfarið eftir veltu og stærð viðkomandi fyrirtækis sem veitir styrkinn.

7.5. Annar ávinningur fyritækja af samfélagsábyrgð

Önnur hlið sem vert er að veita athygli þegar styrkveitingar fyrirtækja til frjálsra félagasamtaka eru skoðaðar er hvati þeirra til ímyndarsköpunar. Við það skapast aðstæður sem er beggja hagur eða svo kölluð „*Win win*“ staða fyrir bæði fyrirtækin og þiggjendur styrkja. Fyrirtækin njóta skattaafsláttar auk þess sem þau geta vakið athygli á framlagi sínu til samfélagsins og þar með tekið skref í átt að bættri ímynd sinni. Hagur frjálsu félagasamtakanna, eða þiggjenda styrkja, er augljósari þar sem fjármagn kemur inn í samtökin til þess að efla starfsemi þeirra.

Á ráðstefnu Utanríkisráðuneytisins í maí 2008, sem haldin var undir formerkjum samráðsfundar utanríkisráðherra með atvinnulífinu, sagði Ragna Sara Jónsdóttir, þáverandi verkefnastjóri Nordic Outreach:

...íslensk fyrirtæki sýna umræðu um samfélagslega ábyrgð mikinn áhuga um þessar mundir. Það má segja að það hafi fengist staðfest á ráðstefnunni að samfélagsleg ábyrgð snúist ekki eingöngu sem góðgerðarstarfsemi eða tæki til almannatengsla og bættrar ímyndar,

heldur um tækifæri til að ná forskoti á samkeppnisaðila. Sem dæmi má nefna að neytendur sækjast í auknum mæli eftir vörum með uppruna og sögu sem liggja ljós fyrir, fremur en að einblína á verð vörunnar. Í því felast augljóslega tækifæri fyrir fyrirtæki með ábyrga stefnu (Utanríkisráðuneytið, 2008).

Hafa ber í huga að það á ekki endilega við um öll fyrirtæki að þau kjósi að vekja athygli á því hvort og hvaða málstað þau styrkja. Sum fyrirtæki láta nægja að það komi fram í stefnu fyrirtækisins að það sýni samfélagslega ábyrgð með einum eða öðrum hætti án þess að nefna sérstaklega hvaða málaflokkar eða samtök það eru hverju sinni sem hljóta styrkveitingu. Slík hógværð getur einnig verið hluti af ímyndarsköpun fyrirtækis.

8. Samanburður við önnur lönd

Það er vel þekkt á meðal norrænna þjóða að fyrirtæki í einkageiranum eigi í samvinnu við hið opinbera hvað varðar þróunarmál. Í Noregi og Danmörku hefur um nokkurra ára skeið verið virkt samstarf á þessum vettvangi, m.a. í gegnum samstarfsverkefni Sþ á borð við *Nordic Business Outreach* og *Principles for Responsible Investment*. Þar hafa stór fyrirtæki eins og Danfoss, Grundfoss, Statoil og Volvo group unnið að verkefnum í þróunarlöndum í gegnum opinbera geirann. Skilyrði fyrir samstarfi er að verkefnin séu sjálfbær og samfélagslega ábyrg.

Danir hafa þróað með sér ákveðnar leiðir í innleiðingu samfélagslegrar ábyrgðar á meðal danskra fyrirtækja. Til að mynda er ekkert norrænt ríki með eins mörg fyrirtæki og stofnanir sem aðila að Global Compact-sáttmála Sþ. Einnig var Danmörk með hærra hlutfall en Ísland á meðal lítilla og meðalstórra fyrirtækja sem styðja við góðgerðarmálefni samkvæmt könnun framkvæmdastjórnar Evrópuráðsins frá 2002 (European Commission 2002). Að auki má nefna forskot þeirra á meðal aðila að PRI-verkefni Sþ en þar er að finna 28 félaga á meðan aðeins eru skráðir þrír íslenskir aðilar. Danir virðast því vera komnir tölувart langt á þessu sviði.

Í þróunarmálastefnu Svíþjóðar er lögð sérstök áhersla á málefni einkageirans (e. Private Sector Development, PSD). Tekið er tillit til Global Compact viðmiðanna þar sem meðal annars er lögð áhersla á samfélagslega ábyrgð fyrirtækja, mannréttindi og umhverfismál. Einnig eru viðmið OECD um marghliða fyrirtæki (e. Guidelines for Multilateral Corporations) höfð til hliðsjónar í þróunarstarfi sem snýr að einkageiranum. Síða, þróunarsamvinnustofnun Svíþjóðar, hefur unnið að margvíslegum samstarfsverkefnum við sánsk fyrirtæki og nefnist samvinnan á þessu sviði, *B4D* (e. Business for Development). En B4D er ný aðferð og nálgun til þess að efla og byggja upp samvinnu við einkageirann. Til stendur að hækka framlagið til starfseminnar úr 5,5 milljónum evra í 38 milljónir evra á næstu þremur árum þar sem litið er svo á að samvinna við einkageirann sé um þessar mundir mikilvægasta áherslumál þróunarsamvinnu, ekki bara í Svíþjóð heldur um allan heim. Samvinna við einkageirann verður notuð sem tæki til þess að auka mannréttindi, menntun og heilsufarsástand ásamt því að ýta undir vöxt í efnahagslífinu. Í þessu samhengi er litið á samfélagslega ábyrgð fyrirtækja sem mikilvægt tæki til framfara í þróunarmálum og mun

áhersla Sida á næstu árum liggja í að höfða til slíkrar ábyrgðar fyrirtækja. Nokkur verkefni hafa þegar verið unnin á þessum grundvelli allt aftur til ársins 1996 og hafa yfir 70 samstarfsverkefni við fyrirtæki verið samþykkt síðan. Má þar nefna samstarfsverkefni Sida um HIV/AIDS í Suður-Afríku. Að verkefninu kemur töluverður fjöldi sænskra fyrirtækja ásamt Alþjóðaráði sænska iðnaðarins (e. the International Council of Swedish Industry (*NIR*)) og IF-Metall (félag sem tilheyrir samtökum sænskra verkalýðsfélaga eða *the Swedish Trade Union Confederation*). Að auki fjármagnaði Sida verkefni sem kallast *Labour Market Dialogue* sem tekur á þáttum sem snúa að vinnumarkaðsmálum, s.s. uppbyggingu verkalýðs- og hagsmunasamtaka, mannréttinda og efnahagsmála til að draga úr fátækt í heiminum. Verkefnið er stórt samstarfsverkefni sem, ásamt Sida, er unnið af Samtökum atvinnurekenda í Svíþjóð (e. *Confederation of Swedish Enterprises*), Samtökum verkalýðsfélaga í Svíþjóð (e. *Swedish Trade Union Confederation*) og Bandalagi háskólamenntaðra (e. *Swedish Confederation of Professional Employees*). Einnig kemur að verkefninu Alþjóðaráð sænska iðnaðarins (e. International Council of Swedish Industry) sem jafnframt heldur utan um rekstur samstarfsins. Allur sá fjöldi fyrirtækja og samtaka sem snúa að atvinnulífinu sem tekur þátt í verkefnum sem þessu er vitnisburður um að verkefni tengd atvinnulífinu eru að skila sér og fyrirtækin taka þátt þar sem þau sjá sér hag í samstarfinu (Sida.se, 2011). Töluverður stuðningur á sér einnig stað í gegnum Sida við frjáls félagasamtök í þróunarsamvinnu en árið 2009 runnu 1288 milljónir sænskra króna til starfsemi frjálsra félagasamtaka (Sida.se, 2010). Við þetta má bæta að í Svíþjóð eru aðilar að PRI 24 talsins, ýmist einkafjárfestar, lífeyrissjóðir eða ríkisrekin félög (UNPRI, 2011) og aðilar að Global Compact eru eins og áður sagði 110 talsins miðað við stöðuna 1. júní 2011.

Norðmenn eru með mjög skýra stefnu hvað varðar aðkomu einkageirans að þróunarsamvinnu. Í stefnumiðum þeirra er lögð áhersla á að þróunaraðstoð þeirra á sviði PSD taki mið af almennri stefnu norskra stjórvalda í þróunarmálum og settum markmiðum um vöxt PSD í baráttunni gegn fátækt. PSD mun í framtíðinni verða hluti af almennri þróunaraðstoð Noregs. Lögð er áhersla á að PSD þarfist mjög breiðrar nálgunar sem m.a. feli í sér beinan hvata til fjárfestinga í gegnum stofnanir líkt og NORFUND (Norwegian Investment Fund for Developing Countries). Þrátt fyrir skýra stefnu í þessum málum eru þeir, eins og Íslendingar, stutt á veg komnir hvað snertir fjölda fyrirtækja sem eru aðilar að PRI-verkefninu þó svo að þeir séu með töluvert fleiri aðila að UN Global Compact verkefninu (United Nations Global Compact, 2011).

Önnur Evrópuríki eru einnig vel virk hvað varðar samstarf einkageirans við frjáls félagsamtök í þróunarsamvinnu og hafa lönd eins og Holland, Þýskaland og Írland náð langt á þessu sviði. Í því samengi má nefna að þróunarsamvinnustofnun Íra, *Irish Aid*, stofnaði sjálfseignarfélagið *Traidlinks* sem hefur það að markmiði að byggja upp frekari samvinnu við írska einkageirann á sviði þróunarasamvinnu og starfar með hliðsjón að viðmiðum Global Compact. Einnig hafa írska stofnunin *Investment Climate Facility* fyrir Afríku og írski lífeyrissjóðurinn *National Pension Reserve Fund* tekið upp viðmið Sameinuðu þjóðanna um „siðferðilega réttar“ (e. ethical fund) fjárfestingar og hyggjast beita þeim í framtíðarfjárfestingum sjóðsins (*Traidlinks.ie*, e.d.). Þjóðverjar standa einnig mjög framarlega á sviði samvinnu einkageirans og frjálsra félagasamtaka í þróunarsamvinnu. Tölur frá árslokum 2008 sýna að í Þýskalandi hafa verið byggð upp fleiri en 800 samstarfsverkefni á sviði PPP í yfir 60 löndum. Verkefnin ná yfir mjög breitt svið og að þeim kemur fjöldi aðila. Settar hafa verið rúmlega 300 milljónir evra í samstarfsverkefnin, en þar af hefur um 40% fjármagnsins komið frá hinu opinbera, en allt annað frá fyrirtækjum og samtökum. Mikill vöxtur er í þessum málum í Þýskalandi, sérstök stofnun, *Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ)*, hefur umsjón með málaflokknum og gefur meðal annars út árlega skýrslu um framvindu verkefna (*Gtz.de*, e.d.). Á þessu má sjá að víða er mikil gróska í samvinnu einkageirans við frjáls félagasamtök í þróunarsamvinnu og er þetta þróun sem hefur átt sér stað á undanförnum 10-15 árum.

9. Niðurstöður

Miklar breytingar og framfarir hafa átt sér stað á Íslandi frá upphafi þróunaraðstoðar hérلendis. Í upphafi þáði þjóðin aðstoð í gegnum Marshallaðstoðina og voru því þiggjendur aðstoðar. Nú árið 2011 stöndum við frammi fyrir allt öðrum tímamótum í sögu þróunarsamvinnu.

9.1. Frjáls félagasamtök á Íslandi – eðli og umfang

Rannsóknin leiddi það í ljós að ekkert sérstakt utanumhald er um frjáls félagasamtök eða sjóði í þróunarsamvinnu hérلendis, enda reyndist ekki auðvelt að nálgast upplýsingar um tilvist slíkra félaga, samtaka eða sjóða. Félögin eru ekki skráningarskyld með neinum hætti og svo virðist sem hægt sé að hefja hjálparstarf án þess að nokkurrar formlegrar skráningar sé krafist. Einstaklingar geta hafið starf og safnað fé á privat bankareikninga án athugasemda yfirvalda. Ef farið er út í að stofna kennitölu utan um viðkomandi félag eða sjóð fer skráning í Þjóðskrá og Fyrirtækjaskrá, félagsformið og Ísat flokkun er skráð sérstaklega í Fyrirtækjaskrá. Félög og sjóðir eru ekki skattskyld og þar með ekki skyldug til þess að skila inn endurskoðuðum ársreikningi til Ríkisendurskoðunar ár hvert. Undantekning frá þessu eru örfá félög sem skráð eru sem sjálfseignarstofnanir, en þau skila ársreikningi. Af þeim 42 frjálsu félagasamtökum, sjóðum eða öðrum félögum sem starfa í þágu þróunarmála voru einungis sjö skráð sem sjálfseignarstofnanir hjá Fyrirtækjaskrá, þar af eitt sem er skráð sem sjálfseignarstofnun sem stundar atvinnurekstur (Fjölskyldan líknarfélag), það er enn fremur eina félagið sem er skattskylt. Fjögur félög höfðu enga kennitölu en voru tvö þeirra að safna fé í þágu ákveðinna málefna í gegnum bankareikninga skráða á einkaaðila. Þriðja félagið var Jól í skókassa á vegum KFUM og KFUK en verkefnið safnar ekki beinum fjárframlögum heldur jölagjöfum frá einkaaðilum til bágstaddra barna í þróunarlöndum. Hinsvegar hefur félagið skráða styrktaraðila á heimasíðu sinni, aðilar sem komið hafa að verkefninu með einum eða öðrum hætti. Fjórða félagið, Vinir lífsins, samanstendur af hópi fólks sem safnar fé til að vinna að ýmsum málefnum í þróunarríkjum. Hin félögin 31, samtökin eða sjóðirnir voru öll skráð sem félagasamtök í Fyrirtækjaskrá en höfðu ólíka Ísat-flokkun. Ísat-flokkunin er því til

staðar en hún er mjög víð og hjálpar ekki til þegar leitað er eftir skráðum félögum eða sjóðum í tilteknum málaflokki og er þar með ónothæf við flokkun sem þessa. Utanumhald um frjáls félagasamtök og sjóði sem starfa í þróunarsamvinnu er því verulega ábótavant.

Ennfremur kom í ljós að töluverður fjöldi, eða 13 þeirra félaga, samtaka og sjóða sem fundust hefur starfað skemur en í fimm ár (stofnuð 2006 eða síðar) sem er nær þriðjungur af heildarfjöldanum en þar af voru fimm sem stofnuð voru eftir árið 2010.

Öll félögin, samtökin og sjóðirnir voru greind með tilliti til kynslóðaskiptingar Kortens með það að markmiði að umhverfi frjálsra félagasamtaka hérlendis verði skýrara og munur á starfssemi þeirra og forgangsröðun ljósari. Kom þá í ljós að riflegur meirihluti, eða 57 %, falla í flokk fyrstu kynslóðar hjálparsamtaka og 24% í aðra kynslóð. Þetta þýðir ekki endilega að öll frjáls félagasamtök í þróunarsamvinnu séu að ganga í gegnum breytingar eða að þróast í það að starfa með öðru móti en þau gera í dag, hinsvegar gefur þetta glögga mynd af stöðunni hérlendis. Langflest frjáls félagasamtök eða sjóðir sem starfa í þágu þróunarsamvinnu eru fyrst og fremst að veita neyðaraðstoð og kenna sjálfshjálp til lengri tíma fremur en að vera málsvarar fátækra og hafa afskipti af stjórnvöldum í samvinnuríkjunum.

Fjármögnun frjálsra félagasamtaka og sjóða í þróunarsamvinnu var einnig flokkuð í þrjá flokka til þess að kanna hversu mörg þeirra hljóti annarsvegar ríkisstyrki og hinsvegar styrki frá fyrirtækjum. Í ljós kom að níu þeirra höfðu fengið ríkisstyrki á tímabilinu 2009-2010 og 25 höfðu hlotið styrki frá a.m.k. einu fyrirtæki. Að öðru leyti hlutu öll félögin og sjóðirnir styrki í einhverju formi frá einstaklingum (gjafir, fjármagn eða sjálfboðavinna). Ekki er þó víst að upplýsingarnar um fyrirtækjastyrkina gefi rétta mynd af stöðunni hérlendis þar sem upplýsingar um slíka styrki voru ekki alltaf aðgengilegar eða sýnilegar á heimasíðum eða í upplýsingaritum viðkomandi félaga eða sjóða. Líkur eru á að töluvert fleiri hljóti raunverulega styrki frá fyrirtækjum í formi peningagjafa án þess að taka það fram opinberlega. Er sú ályktun dregin af þeirri staðreynd að í könnun framkvæmdastjórnar Evrópuráðsins árið 2002 tóku um 73% lítilla og meðalstórra íslenskra fyrirtækja þátt í einhvers konar góðgerðar- eða líknarstarfssemi (e. external social activities). Engin ástæða er til að ætla að þetta hlutfall hafi farið minnkandi svo um munar þar sem umræða og áhugi á samfélagsábyrgð fyrirtækja hérlendis hefur aukist undanfarin tíu ár.

Miðað við ofangreindar upplýsingar liggur fyrir að starfsemi frjálsra félagasamtaka og sjóða í þróunarsamvinnu hérlendis er í anda hugsjónastefnu og réttlætiskenninga.

Töluverður fjöldi slíkra samtaka og sjóða er starfræktur hérlandis og gefur það til kynna að nokkur fjöldi fólks hefur áhuga og vilja til þess að starfa að þróunarmálum. Meirihluti starfseminnar hérlandis er utan um félög eða sjóði sem sinna neyðaraðstoð og veita hjálp til sjálfshjálpar en slík samtök falla undir fyrstu og aðra kynslóð hjálparsamtaka ef farið er eftir kynslóðaskiptingu Korten. Sú staðreynd að svo mörg samtök og sjóðir starfi að neyðaraðstoð til þróunarlanda eins og raun ber vitni skírskotar til þess að litið sé svo á að okkur beri skylda til þess að hjálpa öðrum. Hugsjón, réttlætiskennd og vilji til að hjálpa öðrum virðist vera drifkrafturinn í eðli og umfangi frjálsra félagasamtaka og sjóða í þróunarsamvinnu hérlandis.

9.2. Framfarir í þróunarsamvinnu – sameiginleg markmið, ólíkar nálganir

Árið 2009 námu opinber framlög íslenska ríkisins til þróunaraðstoðar 0,32% af þjóðarframleiðslu. Þrátt fyrir að vera nokkuð langt frá settum markmiðum Sameinuðu þjóðanna um 0,7% af þjóðarframleiðslu hefur ríkið náð að auka framlag sitt jafnt og þétt (sjá töflu 3). Aukningin á milli áranna 2008 og 2009 er þó ekki vegna aukinna fjárfamlaga Íslands heldur vegna hruns íslensku krónunnar gagnvart öðrum gjaldmiðlum. Ef litið er aftur til ársins 1966 má sjá að þá voru lagðar fram tillögur um að veittar yrðu 15 milljónir íslenskra króna til þróunaraðstoðar. Sama haust fór að kreppa að í efnahagsmálum hérlandis og með því dvínaði áhuginn á málaflokknum, afleiðingin varð sú að lítið sem ekkert var veitt til þróunaraðstoðar næstu tvö árin. Ef atburðir ársins 1966 eru settir í samhengi við efnahagshrunið hérlandis 2008 kemur í ljós nokkuð áhugaverð endurtekning þar sem samdráttur átti sér einnig stað í opinberum fjárfamlögum til þróunaraðstoðar eftir árið 2008, þó svo að ekki hafi dregið alfarið úr þeim líkt og gerðist árið 1966.

Árið 2005 samþykktu aðildarríki Sameinuðu þjóðanna að fylgja stefnu Parísaryfirlýsingarinnar í þróunarmálum. Ein aðaláhersla yfirlýsingarinnar felst í því að veita samvinnulöndum (þiggjendum þróunaraðstoðar) frekara svigrúm og vald til sjálfssákvörðunar til þess að ráðstafa sjálf þeim fjármunum sem veitt eru til þróunaraðstoðar viðkomandi lands. Með þessu er verið að leitast eftir aukinni samvinnu veitenda og þiggjenda þróunaraðstoðar og hafa vonir verið bundnar við að þessi leið skili auknum og varanlegri árangri. Vandinn er hins vegar sá að í mörgum af fátækustu ríkjum heims er enn mikið verk óunnið hvað varðar til að mynda lýðræðisumbætur. Veitendaríki þróunaraðstoðar hafa farið

fram á auknar lýðræðisumbætur í samvinnuríkjum sínum þar sem einræði og stríðsástand hefur verið viðloðandi. Þetta á við í ríkjum eins og Mósambík og Úganda. Nú er svo komið að sænskum stjórnvöldum, sem á árinu 2009 veittu upphæð sem nam 1,12% af þjóðarframleiðslu sinni til þróunaraðstoðar, þykir vafasamt að styðja við ríkisstjórnir sem ekki innleiða æskilegar breytingar á stjórnarháttum sínum og telja þeir sig ekki lengur geta litið fram hjá þeirri staðreynd að stjórnvöld, í samvinnuríkjum þeirra Mósambík og Úganda, hunsi ítrekað kröfu um aukin mannréttindi og lýðræðisleg vinnubrögð. Þeim þykir of háu hlutfalli fjárfamlaga til þessara ríkja hafa verið varið beint til ríkisstjórnna þeirra og telur núverandi ráðherra þróunarmála Svíþjóðar, Gunnilla Carlsson, að tími sé kominn á breyttar áherslur í þróunarsamvinnu Svíþjóðar og kallar eftir frekari samvinnu við félagasamtök og fyrirtæki. Með þessu er sænski ráðherrann að kalla eftir breytingum sem fara þvert á samþykktir Parísaryfirlýsingarinnar sem fela m.a. í sér að fjárfamlög renni í auknum mæli beint til hins opinbera í samvinnulöndunum en ekki til frjálsra félagasamtaka. Verður í ljósi þessa að teljast áhugavert að fylgjast með því hvernig stefna þjóða eins og Svíþjóðar í málaflokknum þróast á næstu árum. Að auki er að vænta niðurstaðna haustið 2011 um hvernig samþykktarríkjum Parísaryfirlýsingarinnar hefur gengið að ná markmiðum hennar. Leiðarljós norrænna sem og annarra vestrænna ríkja í þróunarsamvinnu virðist fyrst og fremst vera réttlæti. Slík réttlætisstefna eins og hún kemur fram í frjálslyndum réttætiskenningum (e. liberal theories of justice) þeirra Rawls og Dworkin samræmist vel þúsaldarmarkmiðum Sameinuðuþjóðanna um upprætingu fátæktar í heiminum þar sem litið er svo á að velferðarríkjum beri skylda til að hjálpa öðrum ríkjum þar sem fólk býr við óhagstæð skilyrði sem koma jafnvel í veg fyrir að það geti leitað réttar síns í landi sínu.

Íslendingar ætla, eins og Svíar, að leggja aukna áherslu á aðkomu frjálsra félagasamtaka í þróunarsamvinnu sinni ef marka má nýsamþykktar verklagsreglur PSSÍ um úthlutun styrkja til frjálsra félagasamtaka sem stunda þróunarsamvinnu og neyðar- og mannúðaraðstoð. Samkvæmt nýju verklagsreglunum er gert ráð fyrir auknum hlut frjálsra félagasamtaka í opinberum framlögum til þróunarsamvinnu og að hlutur þeirra muni vaxta hlutfallslega á næstu árum. Íslendingar eru því eins og Svíar að fara nokkuð á skjön við Parísaryfirlýsingu Sþ þar sem gert er ráð fyrir að fjárfamlög renni í auknum mæli beint til ríkisstjórnna samvinnulanda og verði ráðstafað þannig. Þetta er þó í takt við þá stefnu sem farin hefur verið hérlendis um að notast verði áfram við svo kallaða verkefnanálgun í stað leiða sem önnur ríki hafa í auknum mæli farið, svo sem geiranálgun (e. sector-wide

approach) eða með því að greiða bein fjárframlög til ríkissjóða þeirra landa sem þróunaraðstoð er veitt til (e. budget support). En ÞSSÍ hefur frá upphafi unnið á grundvelli verkefnanálgunar. Aðferðin hefur þótt henta stofnuninni vel og aðstoð verið veitt í einstök afmörkuð verkefni til þeirra geira sem stofnunin hefur starfað í hverju sinni.

Hvort ríki muni áfram fylgja settum markmiðum Parísaryfirlýsingarinnar eða leita í auknum mæli eftir frekari samvinnu við þriðja aðila, það er að segja frjáls félagasamtök og eða fyrirtæki, verður spennandi að sjá. Breytingar virðast að minnsta kosti vera á dagskrá hjá Svíum í þessum efnum á næstunni og Íslendingar hafa markað sér áframhaldandi stefnu um að fylgja verkefnanálgun með aukinni og vaxandi þátttöku frjálsra félagasamtaka í opinberum framlögum til þróunarsamvinnu. Hvort aðrar þjóðir fylgi í kjölfarið og hvort breyttar áherslur í stefnu þróunarsamvinnu á Íslandi muni verða Íslendingum til framdráttar í og færa okkur nær þúsaldarmarkmiðum Sþ verður tíminn að leiða í ljós.

Þrátt fyrir breyttar áherslur sem ætla má að séu íslenskri stefnu í þróunarsamvinnu til framdráttar er það alveg ljóst að stjórnvöld hafa ekki staðið nægilega vel að málaflokknum hingað til. Sést það glögglega á því hversu lágt framlag okkar til þróunaraðstoðar er, séstaklega þegar boríð er saman við nágrannaríki okkar. Íslendingar eru eftirbátar annarra norrænna ríkja sem og vestrænna ríkja almennt.

9.3. Aðkoma íslenskra fyrirtækja í gegnum samfélagsábyrgð

Sú þróun sem rakin er hér að framan er sérstaklega áhugaverð í ljósi þeirrar vitundarvakningar sem átt hefur sér stað á undanförnum misserum hvað varðar samfélagsábyrgð fyrirtækja. Íslensk fyrirtæki hafa vissulega styrkt ýmsa málaflokka svo sem íþróttir og listir um nokkurt skeið en styrkveitingar og samstarf við frjáls félagasamtök í þróunaraðstoð hófust mun seinna. Sú hefð, sem kom í ljós í könnun framkvæmdastjórnar Evrópuráðsins árið 2002, að íslensk fyrirtæki sinni í miklum mæli styrkveitingum til góðgerðarmála virðist enn eiga við. Samfélagsábyrgð íslenskra fyrirtækja virðist þó að mestu leyti takmarkast við slík framlög.

Framfarir í vitund og virkni íslenskra fyrirtækja í samfélagslegri ábyrgð eru þó einhverjar frá því að sú könnun var framkvæmd. Fyrirtækin sem nefnd voru hér fyrr í kafla 7.3. hafa öll það að markmiði að hvetja starfsmenn og eða viðskiptavini til þátttöku í samfélagsverkefnum. Íslensk fyrirtæki eru einnig farin að sjá sér hag í því að vera aðilar að

Global Compact-verkefni SP þó svo að enn sé langt í land í þeim eftirnum. Einungis tvö þeirra fyrirtækja sem fjallað var um hér að ofan eru aðilar að verkefninu. Samtök atvinnulífsins hafa umsjón með Global Compact-verkefninu hérlandis og því er grundvöllur fyrir áframhaldandi vexti í aðildum íslenskra fyrirtækja að verkefninu. Eitt íslenskt fyrirtæki, Landsbankinn, hefur opinberlega auglýst stöðu sérfræðings í samfélagslegrí ábyrgð fyrirtækja og ráðið í starfið. Bankinn hefur í kjölfarið markað mjög skýra stefnu í málaflokknum sem er aðgengileg á heimasíðu bankans og stefnir að því að stefnan verði að fullu innleidd í starfsemi bankans árið 2015.

Velta má því fyrir sér hvort sú hefð sem myndast hefur fyrir því að styrkir séu veittir til ýmissa góðgerðarmála stafi af því að skattalegt hagræði hljótist af slíkum styrkveitingum þar sem lögin er varða þetta atriði hafa haldist óbreytt frá 1994. Hins vegar er svigrúm fyrirtækja á þessum grundvelli þeim til hagsbóta ekki sérstaklega mikið. Skattahagræðið eitt og sér er því ólíklegur hvati til styrkveitinga á meðal fyrirtækja. Hins vegar er líklegra að skattahagræði og ímyndarsköpun séu tveir þættir sem sameiginlega virka sem hvatar fyrirtækja til þess að láta gott af sér leiða. Þessir tveir hvatar eru gagnlegir bæði veitendum og þiggendum styrkja þar sem báðir aðilar njóta góðs af samstarfi. Samstarfið er því augljóslega allra hagur.

9.4. Íslendingar eftirbátar nágrannaríkjja, hvers vegna?

Það er alveg skýrt að Íslendingar eru eftirbátar nágrannaríkjanna þegar kemur að þróunarsamvinnu. Nágrannaríki okkar, sérstaklega Svíar, Danir og Norðmenn veita mun hærra hlutfalli af vergri þjóðarframleiðslu til þróunarsamvinnu heldur en við Íslendingar gerum og veita jafnvel enn hærra hlutfall en Þúsaldarmarkmið SP gerir ráð fyrir. Sömu sögu er að segja þegar kemur að þátttöku fyrirtækja, bæði hvað varðar beinar styrkveitingar og þátttöku þeirra í verkefnum sem snúa að þróunarsamvinnu. Er hér átt við verkefni eins og Nordic Business Outreach, UN Global Compact ásamt Principle for Responsible Investment. En hvers vegna eru Íslendingar eftirbátar nágrannaríkjja okkar þegar kemur að samvinnu fyrirtækja við frjáls félagasamtök í þróunarsamvinnu? Ekki er liðin nema rúmlega hálf öld síðan Ísland hlaut sjálfstæði og aðeins örfáir áratugir síðan Íslendingar voru þiggjurður þróunaraðstoðar. Við höfum aðeins verið óháð aðstoð í um 30 ár. Sá möguleiki er fyrir hendi að þjóðin sé enn upptekin af eigin aðstæðum frekar en annarra og að ómeðvitað sé fullveldi

og sjálfsákvörðunarréttur eitthvað sem er fast í þjóðarvitundinni og hefur þar með áhrif á ákvarðanatöku um samvinnu við alþjóðlegar stofnanir og samtök. Einnig er samfélagsábyrgð fyrirtækja og vitund um málefnið skammt á veg komin miðað við nágrannaríki okkar. Verður þetta enn meira áberandi þegar ummæli bæði fyrrum og núverandi framkvæmdastjóra Sþ um mikilvægi að komu einkageirans að þróunarsamvinnu eru tekin til greina. Samkvæmt kenningaskólum alþjóðasamskipta um fullveldi og mannréttindi er það óhjákvæmilegur hluti þess að taka þátt í þróunarsamstarfi að framselja hluta af sjálfstæði sínu og valdi til alþjóðastofnanna. Þetta þýðir þó ekki að fullveldi ríkja sé á undanhaldi ef marka á sýn Anne Marie Slaughter á fullveldið. Hún bendir á að ný tegund samvinnu ríkja innan ákveðinna málaflokka sé raunin. Ennfremur bendir hún á að aukið vald til frjálsra félagasamtaka þurfi ekki nauðsynlega að hafa í för með sér minnkandi vald ríkis þar sem vald sé ekki einhver ákveðin heild sem getur skipts á milli manna þannig að aukið vald eins þýði minna vald annars. Þvert á móti heldur hún því fram að frjáls félagasamtök leiti oftar en ekki eftir stuðningi ríkisstjórna í málaflokkum sem þau beiti sér fyrir og sinni starfi sínu í skjóli valds ríkisins og nýti sér þannig ríkið sem vettvang til athafna. Miðað við nýja stefnu íslenska ríkisins um aukna þáttöku frjálsra félagasamtaka í þróunarsamvinnu fær sýn Slaughters byr undir báða vængi. Það er því tímabært að opna umræðuna enn frekar. Íslendingar munu ekki missa fullveldi sitt með aukinni þáttöku í þróunarsamvinnu heldur þurfum við að hlusta á auknar kröfur almennings, alþjóðastofnana og nú síðast einkageirans um afskipti í mannúðarmálum.

9.5. Samfélagsábyrgð tekin skrefinu lengra

Hér að framan var þróunaraðstoð skilgreind þannig að hún geti verið fjárhagsleg, hernaðarleg eða jafnvel í formi neyðaraðstoðar í kjölfar náttúruhamfara eða annarra stórslysa. Það er í grundvallaratriðum rétt. En eftir að hafa farið í gegnum greiningu á málefnið er óhjákvæmilegt að bæta því við að pólitík er stór hluti þróunaraðstoðar. Þar sem stærsti hluti fátækra í heiminum býr á stríðshrjáðum svæðum er það borin von að fjármagn eitt og sér nægi til aðstoðar á slíkum svæðum. Uppræta þarf spillingu og kúgun og þann pólitíska vanda sem er undirrot fátæktar.

Ef tekst að ná þúsaldarmarkmiðum SP, ásamt því að uppræta spillingu og koma á friði á stríðshrjáðum svæðum, fá fátækustu ríki heims tækifæri til þess að rísa upp. Þá má segja að þau standi með tromp í hendi þar sem í mörgum þeirra er ýmislegt sem vestræn ríki ásælast eins og t.d regnskógar. Við þurfum á þeim að halda til þess að lifa af. Þess vegna er mikilvægt að regnskógarnir fái að lifa og verði ekki notaðir í eldivið til þess að kynda heimili. Velja þarf aðrar leiðir til uppbyggingar, leiðir þar sem náttúran er vernduð og litið er til heildarhagsmuna allra jarðarbúa svo sem að nota rafmagnsbíla fram yfir bensín og diesel bíla, rafmagn til upphitunar í stað eldiviðar eða kola ásamt öðrum náttúrvænum valkostum. Við uppbygginguna er hægt að læra af þeim mistökum sem þegar hafa verið gerð í hinum vestræna heimi en slíkar leiðir kosta gríðarlega mikla fjármuni, það væru þó fjármunir sem væri vel varið og nýttir til fjárfestinga sem þjóna heildarhagsmunum allra jarðarbúa en ekki aðeins takmörkuðum hópi. Í slíkri uppbyggingu væri samstarf fjálsra félagasamtaka, hins opinbera og einkageirans lykilatriði til þess að ná sem bestum árangri.

Á Íslandi hafa málefni tengd þróun einkageirans og samstarfi við hann á sviðið þróunarmála fengið byr undir báða vængi á undanförnum árum. Nokkur gerjun hefur átt sér stað í þessum málum. PSSÍ, HR og Makerere viðskiptaháskólinn í Kampala unnu sameiginlega að frumkvöðlafræðsluverkefni sem stóð yfir í þrjú ár. Samstarfsverkefni Utanríkisráðuneytisins og UNDP, Nordic Business Outreach ásamt Global Compact og Principle Responsible Investment eru allt verkefni þar sem markmiðið er að auka samvinnu einkageirans á sviði þróunarmála til þess að ná Þúsaldarmarkmiðum Sameinuðu þjóðanna. Nágrannaríki okkar hafa þó náð umtalsvert lengra en Íslendingar á þessu sviði og mættu Íslendingar sannarlega taka þau sér til fyrirmynnar. Því þrátt fyrir viðleitni í átt að auknu samstarfi einkageirans við frjáls félagasamtök í þróunaraðstoð hefur gengið illa að fá íslensk fyrirtæki til samvinnu. Tölurnar tala sínu máli. Aðeins eru sex fyrirtæki aðilar að Global Compact, þrjú fyrirtæki aðilar að PRI og ekki fengust upplýsingar um hvort Nordic Business Outreach verkefnið náði settum markmiðum um fimm samvinnuverkefni íslenskra fyrirtækja á því þriggja ára tímabili sem verkefninu var gefið. Nú þegar er starfandi þróunarsamvinnunefnd og samstarfsráð hjá Utanríkisráðuneytinu í samvinnu við PSSÍ. Í þróunarsamvinnunefndinni sitja fulltrúar Alþingis en í samstarfsráðinu er að finna fulltrúa íslenskra mannúðarsamtaka og háskólastigsins ásamt tveimur fulltrúum atvinnulífsins en þeir koma annars vegar frá ASÍ og hinsvegar frá Samtökum Atvinnulífsins. ASÍ er um þessar mundir eini fulltrúi verkalýðshreyfingarinnar sem vinnur að einhverju marki að

þróunarmálum og Samtök Atvinnulífsins hafa eins og áður sagði umsjón með Global Compact-verkefninu á Íslandi. Það má því binda vonir við að þessir aðilar láti frekar til sín taka og höfði í enn ríkara mæli til íslenskra fyrirtækja og hvetji þau áfram í að sýna samfélagsábyrgð með þátttöku í verkefnum sem snúa að þróunarsamvinnu. Íslendingar þurfa því að marka sér töluvert skýrari stefnu í þróunarmálum, vinna að stefnumótun, samræmingu og skipulögðum framgangi samstarfs einkageirans við frjáls félagasamtök í þróunarsamvinnu ætlum við ekki að dragast enn meira aftur úr nágrannaþjóðum okkar. Betur má ef duga skal.

10. Umræður

Eins og áður sagði er utanumhald um frjáls félagasamtök og sjóði í þróunarsamvinnu hérlandis ábótavant. Þar sem slík félagasamtök eða sjóðir fá fé til umsýslu, fé sem ýmist kemur frá einstaklingum, fyrirtækjum eða ríkinu, má spryja hvort ekki sé eðlilegt að innleiða einhverskonar skýrsluskyldu þar sem félögin gera grein fyrir starfsemi sinni. Hér er ekki átt við að félög þurfi að fara eftir fyrirmælum stjórnumvalda í starfsemi sinni heldur beri þeim einungis skylda til þess að gera grein fyrir eigin starfsemi. Slík skýrsluskylda myndi jafnvel auka á trúverðugleika samtakanna þar sem hægt væri að vísa í slíkar skýrslur við öflun styrkja og þegar leitað er eftir samstarfi við fyrirtæki, einstaklinga og jafnvel ríkið. Veitendur styrkja fá þar með staðfestingu á því hvernig fjármunum er varið og eru jafnvel líklegrir til þess að vilja styrkja málefnið áfram og nýir samstarfsaðilar jafnvel fúsari til samvinnu með slík fyrirliggjandi gögn sem sýna fram á ábyrga og gegnsæja starfshætti viðkomandi félags. Skýrsluskyldan myndi því auka á trúverðugleika félaganna ásamt því að auðvelda þeim að leita eftir samstarfsaðilum og styrkveitendum.

Hvað varðar aðkomu íslenskra fyrirtækja að frjálsum félagasamtökum í þróunarsamvinnu þá hefur aðkoman hingað til nánast einskorðast við peningagjafir fyrirtækja. Þessu þarf að breyta. Ef Íslendingar ætla ekki að heltast enn frekar úr lestinni þurfum við að fylgja þeirri jákvæðu þróun sem hefur átt sér stað í nágrannaríkjum okkar með því að virkja atvinnulífið enn frekar til þátttöku í þróunarsamvinnu. Dæmin sýna að tækifærin eru sannarlega til staðar og fyrirtæki geta raunverulega samræmt arðsemíssjónarmið sín markmiðum um samfélagsábyrgð í gegnum þróunaraðstoð. Um þetta er starf Coca Cola í Afríku vitnisburður og er sú dæmisaga einungis ein af fjölmörgum um allan heim. Ef samstarf fyrirtækja við frjáls félagasamtök í þróunarsamvinnu væri ekki að skila árangri fyrir alla tengda aðila myndi það ekki ganga eins vel og samstarfsverkefnum fjölga eins ört og raun ber vitni í löndum eins og Svíþjóð, Þýskalandi og Hollandi. Fyrsta skrefið er að opna umræðuna og sýna fram á þau fjölmörgu dæmi sem til staðar eru í nágrannaríkjum okkar. Þróunarsamvinnustofnanir Svíþjóðar, Danmerkur og Noregs hafa í heimalöndum sínum verið frumkvöðlar að slíku samstarfi. Mikilvægi á aðkomu einkageirans er í brennidepli í

umræðunni um baráttuna gegn fátækt í heiminum sem sést glögglega á ummælum núverandi framkvæmdastjóri SP, Ban Ki-Moon: „*We need business to give practical meaning and reach to the values and principles that connect cultures and people everywhere*“ (United Nations Global Compact, 2011:4).

Boltinn liggur nú fyrst og fremst hjá íslenska ríkinu. Ríkið er nú þegar að auka framlag sitt til þróunarsamvinnu í litlum skrefum og stefnan um aukið samstarf við frjáls félagasamtök er skref í rétta átt. Nú þarf að virkja atvinnulífið til frekari þáttöku. Jákvætt skref í þá átt væri að virkja enn frekar þá hvata sem nú þegar eru til staðar. Aukið skattalegt hagræði til fyrirtækja af framlögum þeirra til þróunarsamvinnu myndi vera stökk framávið, bæði fyrir fyrirtæki sem veitendur og frjáls félagasamtök og sjóði sem þiggjendur í slíku samstarfi. Með aukinni skattaívilnun myndu stjórnvöld um leið opna á umræðuna um mikilvægi þáttöku einkageirans í þróunarsamvinnu og þar með samfélagsábyrgð þeirra. Með þessu eykst einnig meðvitund almennings í landinu um þau skref sem Ísland er að taka í átt að settum Þúsaldarmarkmiðum SP. Takist þetta munu frjálslyndar réttætiskenningar eiga jafnt við um stefnu íslenskra fyrirtækja eins og þau eiga nú við stefnu ríkisins og frjálsra félagasamtaka í þróunarsamvinnu. Þar með verður samfélagsábyrgð orðin raunverulegur hluti af stefnu íslenskra fyrirtækja og hægt verður að leggja kapp á aukna þáttöku þeirra í starfi frjálsra félagasamtaka í gegnum margvísleg verkefni eins og gert er í nágrannaríkjum okkar. Með þessu yrði tekið skref framávið í samstarfi íslenskra fyrirtækja og frjálsra félagasamtaka og sjóða í þróunarsamvinnu þar sem framlag atvinnulífsins myndi ekki lengur einskorðast við peningagjafir eins og verið hefur til þessa. Fyrirtæki og frjáls félagasamtök í þróunaraðstoð á Íslandi geta þar af leiðandi haft hag af samstarfi í þágu baráttunnar gegn fátækt og unnið sameiginlega að Þúsaldarmarkmiðum Sameinuðu þjóðanna rétt eins og gert er í nágrannaríkjum okkar. Ríkið þarf hinsvegar að styðja við samstarfið með því að taka fyrstu skrefin eins og bent var á hér að ofan. Því eins og Kofi Annan, fyrrum framkvæmdastjóri SP, sagði þá er mikilvægi aðkomu einkageirans óumdeilanlegt, án hans verður ekki hægt að ná Þúsaldarmarkmiðunum. „*We cannot reach these goals (the Millennium Development Goals) without support from the private sector.. Most of all, we can not reach them without a strong private sector in the developing countries themselves, to create jobs and build prosperity*“ (UNDP, 2003:1). Samvinna er lykillinn, en betur má ef duga skal.

Heimildaskrá

- Alcoa.is.* (2011). Sjálfboðavinna starfsmanna. Sótt þann 18. júní 2011 af http://www.alcoa.com/iceland/ic/info_page/volunteer_work.asp.
- Alkire, S. og Santos, M. E. (2010). *Acute Multidimensional Poverty: A New Index for Developing Countries*. Oxford Poverty and Human Development Initiative Working Paper No.38. Oxford: Queen Elizabeth House, University of Oxford. Sótt þann 19. mars 2011 af <http://www.ophi.org.uk/wp-content/uploads/ophi-wp38.pdf>.
- Auðurcapital.is.* (2011). Samfélagsábyrgð. Sótt þann 18. júní 2011 af <http://www.audurcapital.is/um-audi/samfelags-abyrgd/>.
- Bennett, L. A. og Oliver, J. K. (2002). *International Organizations: Principles and Issues*. New Jersey: Prentice Hall, Pearson Education, Inc.
- Cohen, R. og Kennedy, K. (2000). *Global sociology*. London: Macmillan Press.
- Commission of the European Communities. (2006). Brussel 22.03.2006. *Communication from the Commission to the European Parliament, the Council and the European Economic and Social Committee*. Sótt þann 11. nóvember 2010 af <http://eur-lex.europa.eu/COMByRange.do?year=2011&min=1&max=25>.
- Commission on International Development. (1969). *Partners in development : report*. New York: Praeger.
- Daraint.org. (e.d.). *The Humanitarian Response Index 2010*. Sótt þann 15. júní 2011 af <http://daraint.org/humanitarian-response-index/humanitarian-response-index-2010/>.
- Degnbol-Martinussen, J. og Engberg-Pedersen, P. (2003). *Aid: understanding international development cooperation*. London: Zed Books; Copenhagen: Danish Association for International Cooperation; New York: Palgrave.
- Devex. (e.d.). *Denmark's New Aid Strategy: Fewer Countries, Fewer Sectors*. Sótt þann 23. september 2010 af <http://www.devex.com/blogs/the-development-newswire/danish-aid-to-focus-on-fewer-countries-sectorseuropa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2006:0136:FIN:en:PDF>.

Donnelly, J. (2004). *State Sovereignty and Human Rights*. Sótt þann 30. ágúst 2011 af
<http://mysite.du.edu/~jdonnell/papers/hrsov%20v4a.htm>.

Ethikos.is. (e.d.). *Um Ebíkos: Hvað er samfélagsábyrgð fyrirtækja?* Sótt þann 18. júlí 2011 af
http://www.ethikos.is/hvad_er_samfelagsabyrgd.html.

European Commission. (2002). *European SMEs and social and environmental responsibility, Observatory of European SMEs*, no. 4. Sótt 15. júní 2011 af
http://ec.europa.eu/enterprise/policies/sme/files/analysis/doc/smes_observatory_2002_report4_en.pdf.

European Commission. (2010). *Sustainable and responsible business. Corporate Social Responsibility*. Sótt þann 11. nóvember 2010 af
http://ec.europa.eu/enterprise/policies/sustainable-business/corporate-social-responsibility/index_en.htm.

European Parliament Council Commission. (2006, 24. febrúar). The European Consensus on Development. *Official Journal of the European Union*, C46/1. Sótt 5. apríl 2011 af
http://ec.europa.eu/development/icenter/repository/european_consensus_2005_en.pdf

Foreign aid. (2010). Í *Encyclopædia Britannica*. Sótt þann 2. september, 2010, úr Encyclopædia Britannica Online af
<http://www.britannica.com/EBchecked/topic/213344/foreign-aid>.

Friedman, T. L. (1999). *The Lexus and the Olive Tree*. New York: First Anchor Books Edition.

Goldsmith, J. og Krasner, S.D. (2003). The limits of Idealism. *Deadalus*, Winter 2003, 132:1, bls. 47-63. Sótt þann 10. október 2010 úr Proquest gagnagrunninum af netslóðinni
<http://search.proquest.com/docview/210570982?accountid=27513>.

Gtz.de. (e.d.). *Projecte*. Sótt þann 16. júní 2011 af
<http://www.gtz.de/de/leistungsangebote/2606.htm>.

Guðrún Rögnvaldardóttir. (2011, mars). Staðlamál. *Staðlaráð Íslands*. Sótt 5. júní 2011 af
<http://www.stadlar.is/stadlamal---frettir/nr/496/>.

Hagstofa Íslands. (2010). *Hagtölur. Fyrirtæki og velta. Fyrirtæki*. Sótt þann 3. september 2010 af <http://hagstofa.is/Hagtetur/Fyrirtaeki-og-velta/Fyrirtaeki>.

Hollis, M., og Smith, S. (1990). *Explaining and Understanding International Relations*. New York: Oxford University Press.

Islandsbanki.is. (e.d.). *Samfélagsleg ábyrgð*. Sótt þann 18. júní 2011 af <http://www.islandsbanki.is/um-islandsbanka/samfelagid/>.

Kaldor, M. (2003). *Global Civil Society: An Answer to War*. Cambridge: Polity Press.

Keck, M. E. og Sikkink, K. (1998). *Activists Beyond Borders: Advocacy Networks in International Politics*. New York: Cornell University Press.

Keohane R. O. (1986). Realism, Neorealism and the Study of World Politics. Í R. O. Keohane (ritstjóri), *Neorealism and its Critics* (bls. 1-27). New York: Columbia University Press.

Korten, D. C. (1990). *Getting to the 21st Century: Voluntary Action and the Global Agenda*. West Hartford: CT: Kumarian Press.

Krasner, S. D. (2004, 2.útg.). Sovereignty. Í K.A. Mingst og J.L. Snyder (ritstjórar), *Essential Readings in World Politics* (bls. 143-149). New York: W.W. Norton & Company.

Lamy, S. L. (2001). Contemporary mainstream approaches: neo-realism and neo-liberalism. Í S. Baylis og S. Smith, önnur útgáfa, *The Globalization of World Politics*. New York: Oxford University Press.

Landsbanki.is. (2011). Samfélagsleg ábyrgð. Sótt þann 18. júní 2011 af <http://www.landsbanki.is/umlandsbankann/samfelagsmal/>.

Lowery-Derryck, V. (2003). *Sustainable Development. Making Public-Private Partnership Work*. Paris: OECD Forum.

Lög um alþjóðlega þróunarsamvinnu Íslands nr. 121/2008.

Lög um tekjuskatt nr. 90/2003.

Marorka.com. (2011). Cases. Sótt þann 18. júní 2011 af <http://www.marorka.com/cases/>.

McNeil, D. G. (2001, 21. júní). Coca-Cola Joins AIDS Fight in Africa. *New York Times* (Late Edition (East Coast)). Sótt 22. júní 2011 úr ProQuest gagnagrunnum af <http://proquest.umi.com/pqdweb?index=7&did=74293171&SrchMode=2&sid=7&Fmt=3&VInst=PROD&VType=PQD&RQT=309&VName=PQD&TS=1308747321&clientId=171910>.

Melamed, C. (2011). *Does development give poor people what they want?* London: Overseas Development Institute. Sótt þann 19. mars 2011 af <http://www.odi.org.uk/resources/download/5360.pdf>.

Mingst, K. (1999). *Essentials of International Relations*. New York: Norton & Company.

- Ministry for Foreign Affairs of Finland. (e.d.). *Development policy – Humanitarian aid*. Sótt þann 16. mars 2011 af
<http://formin.finland.fi/Public/default.aspx?nodeid=15344&contentlan=2&culture=en-US>
- Ministry of Foreign Affairs of Denmark. (2009). *News: New strategy for the Danish government's approach to international human rights work and public hearing on a draft strategy for democracy and human rights in development cooperation*. Sótt 5. febrúar 2011 af <http://www.um.dk/nr/exeres/3eb5c7fa-fc9a-44b2-8058-4b6d6126b7cb.htm>.
- Morgunblaðið. (2010, 15. október). Leita að sérfræðingi í samfélagslegrí ábyrgð. Sótt þann 6. apríl 2011 af
http://www.mbl.is/vidskipti/frettir/2010/10/15/leita_ad_serfraedingi_i_samfelagslegrí_a_byrgd/.
- Nordic Development Fund. (2010). About us. Sótt þann 22. september 2010 af
<http://www.ndf.fi/about-us.shtml>
- Norton, A. et al. (2001). *A Rough Guide to PPAs: An introduction to theory and practice*. London: Overseas Development Institute. Sótt þann 19. mars 2010 af
<http://info.worldbank.org/etools/docs/library/238411/ppa.pdf>.
- Norwegian Ministry of Foreign Affairs. (2010). *Corporate social responsibility in a global economy*. White paper. Report No.10 (2008-2009) to the Storting. Sótt 28. júní 2011 af
<http://www.regjeringen.no/en/dep/ud/Documents/Propositions-and-reports/Reports-to-the-Storting/2008-2009/report-no-10-2008-2009-tothe-storting.html?id=565907>.
- Numberof.net. (2011a). Number of NGOs in India. Sótt 3. apríl 2011 af
<http://www.numberof.net/number%C2%A0of%C2%A0ngos%C2%A0in%C2%A0india/>.
- Numberof.net. (2011b). Number of NGOs in China. Sótt 3. apríl 2011 af
<http://www.numberof.net/number%C2%A0of%C2%A0ngos%C2%A0in%C2%A0china/>.
- OECD. (2010a). *Development Co-operation report 2010*. Sótt þann 25. ágúst 2010 af
<http://www.oecd-ilibrary.org/content/chapter/dcr-2010-40-en>.
- OECD. (2010b). *2011 Survey on Monitoring the Paris Declaration*. Sótt þann 14. mars 2011 af
http://www.oecd.org/site/0,3407,en_21571361_39494699_1_1_1_1_1,00.html.
- O'Hanlon, J. (2010). *Business Review Europe*, 28. febrúar 2010. Corporate Social Responsibility: The European approach. Sótt þann 11. nóvember 2010 af

<http://www.businessrevieweurope.eu/business-features/leadership/corporate-social-responsibility-european-approach>.

Orrenius, A. (2011). *Riksdag & Departement*. Moçambique och Uganda riskerar mista bistånd. 14. mars 2011. Sótt þann 16. mars 2011 af <http://www.rod.se/demokrati/mo%C3%A7ambique-och-uganda-riskerar-mista-bist%C3%A5nd>.

Ólafur Rastrick og Sumarliði R. Ísleifsson. (2004). Saga ríkisstjórna og helstu framkvæmdir til 1983. Í Sumarliði R. Ísleifsson (ritstjóri), *Stjórnarráð Íslands 1954-2004, annað bindi*. Reykjavík: Sögufélag.

Quilligan, J. B. (2002). *The Brandt Equation: 21st Century Blueprint for the New Global Economy*. Philadelphia: Brandt21Forum.info. Sótt þann 20. janúar 2011 <http://www.brandt21forum.info/BrandtEquation-19Sept04.pdf>.

Ravallion, M. (2010). *Mashup Indices of Development*. World Bank Policy Research Working Paper No. 5432. Washington, DC: World Bank. Sótt þann 19. mars 2011 af http://www-wds.worldbank.org/servlet/WDSContentServer/WDSP/IB/2011/02/25/000158349_20110225103756/Rendered/PDF/WPS5432.pdf.

Riddell, R. C. (2007). *Does Foreign Aid Really Work?* Oxford: Oxford University Press.

Ríkisendurskoðun. (2010). *Yfirlit um sjálfseignarstofnanir og sjóði sem starfa samkvæmt staðfestri skipulagsskrá fyrir rekstrarárið 2008*. Sótt þann 1. október 2010 af http://www.rikisendurskodun.is/fileadmin/media/skyrslur/stadfsjodir_08.pdf.

Sigríður Þorgrímsdóttir og Jakob F. Ásgeirsson. (2004). Saga ríkisstjórna og helstu framkvæmdir 1983-2004 í Sumarliði R. Ísleifsson (ritstjóri), *Stjórnarráð Íslands 1954-2004, þriðja bindi*. Reykjavík: Sögufélag.

Sida.se. (2009). *Actionplan on Effectiveness 2009-2011*. Sótt þann 28. september 2010 af http://www.sida.se/Global/About%20Sida/S%C3%A5arbetar%20vi/Action%20Plan%20on%20Aid%20Effectiveness%202009-2011_eng.pdf.

Sida.se. (2010). *Sweden's development cooperation in figures*. Sótt þann 28. júní 2011 af <http://213.204.176.205/optimaker//interface/frmoptimaker3.asp?order=createdate%20DESC&departmentid=298&topheight=55&headerheight=23&fotheight=0&leftframewidth>

[=300&width=820&stylesheet=sida.css&frameout=0&language=11&login=True&username=sida&password=sida&docid=3074&doctype=3](http://www.sida.se/Global/12691_Business_for_Development_memorandum_C4.pdf).

Sida.se. (2011). *Business for Development: Programme for Sida's cooperation with the business sector 2010-2012*. Sótt þann 26. ágúst 2011 af
http://www.sida.se/Global/12691_Business_for_Development_memorandum_C4.pdf.

Singer, P. (2004). Outsiders: Our Obligations to Those Beyond our Borders'. Í D. K. Chaterjee, *The Ethics of Assistance: Morality and the Distant Needy*. United Kingdom: Cambridge University Press.

Slaughter, A. M. (2004). The Real New World Order. Í K. A. Mingst og J. L. Snyder (ritstj.), *Essential Readings in World Politics* (bls. 149-156). New York: W.W. Norton & Company.

Solheim, E. (2011). Beating global poverty means much more than development aid.

Europes's world. Sótt 30. maí 2011 af
http://www.europesworld.org/NewEnglish/Home_old/Article/tabid/191/ArticleType/ArticleView/ArticleID/21803/language/en-US/Beatingglobalpovertymeansmuchmorethandevelopmentaid.aspx.

Stiglitz, J. (2002). *Globalization and its Discontents*. London: Penguin Books.

Thomas, C. (2008). Poverty, development and hunger. Í J. Baylis, S. Smith og P. Owens, *The Globalization of World Politics*, fjórða útgáfa. New York: Oxford University Press.

Traidlinks.ie. (e.d.). *About us: FAQs*. Sótt þann 16. júní 2011 af
<http://www.traidlinks.ie/about-us/faqs#5>.

UN News Centre. (2011). *Half of world's poorest countries can escape poverty by 2020*. Sótt 30. mars 2011 af
<http://www.un.org/apps/news/story.asp?NewsID=37926&Cr=least&Cr1=developed>.

UNDP. (2004). *Unleashing Entrepreneurship: Making Business Work for the Poor*. Comission on the Private Sector & Development, Report to the Secretary-General of the United Nations, 1. March 2004. Sótt 26. júní 2011 af
<http://www.undp.org/cpsd/background/index.html>.

UNDP. (2003, 25. júlí). *Press release*. Secretary-General Kofi Annan Launches Commission on Private Sector and Development. Sótt 1. september 2011 af
<http://www.undp.org/cpsd/documents/press/un/pressrelease.pdf>.

Union of International Organizations. (2010). Yearbook of International Organizations. Sótt 15. október 2010 af <http://www.uia.be/yearbook>.

United Nations. (2001). Report of the High-Level Panel on Financing for Development. *Executive Summary of the Report*. Sótt þann 24. mars 2011 af <http://www.un.org/reports/financing/summary.htm>.

United Nations. (2005). The 2005 World Summit. *2005 World Summit outcome*. Sótt þann 5. apríl 2011 af <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N05/510/94/PDF/N0551094.pdf?OpenElement>.

United Nations. (2008). Press release: *End Poverty 2015, Millennium Goals*. Sótt þann 22. september 2010 af <http://www.un.org/millenniumgoals/2008highlevel/pdf/HLEOutcome.pdf>.

United Nations. (2010a). *We can end Poverty 2015. Millennium Development Goals*. Sótt þann 9. febrúar 2011 af <http://www.un.org/millenniumgoals/>.

United Nations. (2010b). *UN Summit*. Sótt þann 9 febrúar 2011 af <http://www.un.org/en-mdg/summit2010/>.

United Nations Global Compact. (2011). *Participants*. Sótt þann 1. júní 2011 af http://www.unglobalcompact.org/participants/search_.

United Nations Global Compact. (2011, febrúar). *Corporate Sustainability in the World Economy*. New York: UN Global Compact Office. Sótt þann 1. september 2011 af http://www.unglobalcompact.org/docs/news_events/8.1/GC_brochure_FINAL.pdf.

UN Millennium project. (2011). *Fast Facts: The faces of Poverty*. Sótt þann 22. mars 2011 af <http://www.unmillenniumproject.org/documents/3-MP-PovertyFacts-E.pdf>.

UNPRI. (2011). Signatories to the Principles for Responsible Investment. Sótt þann 10. febrúar 2011 af <http://www.unpri.org/signatories/index.php?country=Country>.

USAID. (2004, janúar). *U.S. Foreign Aid: Meeting the Challenges of the Twenty-first Century*. White paper. Washington: US Agency for International Development. Sótt þann 11. nóvember 2011 af <http://www.usaid.gov/policy/pdabz3221.pdf>.

Utanríkisráðuneytið. (2007, apríl). *Samstarfsverkefni við Próunaráætlun Sameinuðu þjóðanna (UNDP)*. Sótt þann 1. september 2010 af <http://www.utanrikisraduneyti.is/frettaefni/RaedurVS/nr/3598>

Utanríkisráðuneytið. (2008, maí). *Samfélagsleg ábyrgð – Tækifæri í hnattvæddum heimi*. Sótt þann 20. júní 2011 af <http://www.utanrikisraduneyti.is/stiklur-vefrit/nr/4258>.

Utanríkisráðuneytið. (2010a). *Samvinna um sameiginlega hagsmuni*. Sótt þann 20. september 2010 af <http://www.utanrikisraduneyti.is/verkefni/althjoda-og-oryggissvid/nordurlandasamstarf/>.

Utanríkisráðuneytið. (2010b). *Samstarfsráðherra Norðurlandanna*. Sótt þann 20. september 2010 af <http://www.utanrikisraduneyti.is/verkefni/althjoda-og-oryggissvid/nordurlandasamstarf/samstarfsradherra/>.

Utanríkisráðuneytið og PSSÍ. (2011). *Alþjóðleg þróunarsamvinna Íslands*. Sótt þann 7. september 2011 af http://www.utanrikisraduneyti.is/media/throunarsamvinna/Althjodleg_trounarsamvinna_Islands_2011.pdf.

Utanríkisráðuneytið. (e.d.). *Lög og reglugerð um þróunarsamvinnu*. Sótt þann 22. september 2010 af <http://www.utanrikisraduneyti.is/verkefni/throunarsvid/log-throunarsamvinnu/>.

Versi, A. (2007). Alex Cummings Obligations of success. *African Business*, (331), (bls. 42-44). Sótt þann 23. júní 2011 úr Proquest gagnagrunninum af http://proquest.umi.com/pqdweb?index=8&sid=2&srchmode=1&vinst=PROD&fmt=6&st_artpage=-1&clientid=171910&vname=PQD&RQT=309&did=1275471881&scaling=FULL&ts=130891906&vtype=PQD&rqt=309&TS=1308911930&clientId=171910.

Viðskiptaráð Íslands. (2010). *Fyrirtækjagáttin: Samfélagsábyrgð og siðareglur*. Sótt þann 14. mars 2011 af <http://www.vi.is/fyrirtaekjagattin/samfelagsabyrgd/>.

Worldbank.org. (2008). *Accra Agenda for Action*. Sótt þann 23. september 2010 af <http://siteresources.worldbank.org/ACCRAEXT/Resources/4700790-1217425866038/AAA-4-SEPTEMBER-FINAL-16h00.pdf>.

Þingskjal 788. 48.mál. (2010-2011). Tillaga til þingsályktunar um áætlun um alþjóðlega þróunarsamvinnu Íslands 2011-2014. *Vefútgáfa Alþingistíðinda*. Sótt þann 5. júlí 2011 af <http://www.althingi.is/altext/139/s/0788.html>.

PSSÍ. (2005). *Stefna og verklag PSSÍ*. Reykjavík: Þróunarsamvinnustofnun Íslands.

ÞSSÍ. (2007). Upplýsingarit ÞSSÍ. *þróun einkageirans og samstarf opinberra og einkaðaila á sviði þróunarmála*. Reykjavík: Þróunarsamvinnustofnun Íslands.

ÞSSÍ (2010). *Framlög ÞSSÍ*. Sótt 10. mars 2011 af <http://www.iceida.is/framlog/>.

ÞSSÍ. (2011). Frétt 12. 1. 2011: Gert ráð fyrir auknum hlut frjálsra félagasamtaka í framlögum til þróunarsamvinnu. Sótt 15. mars 2011 af <http://www.iceida.is/frettir/nr/1273>.

Viðtöl

Pórdís Sigurðardóttir (2010). Viðtal tekið á skrifstofu ÞSSÍ þann 20. ágúst 2010.

Páll Ásgeir Davíðsson (2010). Viðtal tekið á Kaffitár, Þjóðmenningarhúsinu þann 29. september 2010 .

Paul Ramses Oudor (2011). Símaviðtal þann 7. september 2011.

Viðaukar

Viðauki 1

Hér er að finna stutta umfjöllun um þau félög, sjóði og samtök sem starfa að einhverju eða öllu leyti í þágu þróunarsamvinnu á Íslandi og eru listuð upp í töflu 6. Upplýsingarnar eru almenns eðlis og aðeins til að gefa örmynd af starfsemi viðkomandi félags, sjóðs eða samtaka. Allar upplýsingar sem fram koma í Viðauka 1 eru fengnar frá heimasíðum viðkomandi félaga, sjóða eða samtaka. Í þeim tilfellum sem engin heimasíða fannst fengust upplýsingar í gegnum leitarvélina Google.is á Veraldarvefnum. Bent er á heimasíður félaganna, sjóðanna eða samtakanna til enn frekari upplýsinga en slóðir eru aðgengilegar hér að neðan og voru síðast skoðaðar 7. september 2011.

ABC barnahjálp er sjálfseignarstofnun með staðfesta skipulagsskrá og skilar því inn endurskoðuðum ársreikningi til Ríkisendurskoðunar ár hvert. Fyrirtækið var stofnað árið 1988 sem íslenskt, kristið hjálparstarf. Stofnandi er Guðrún Margrét Pálsdóttir starfandi framkvæmdastjóri. ABC barnahjálp á Íslandi starfar undir regnhlíf ABC barnahjálpar International sem er með höfuðstöðvar á Íslandi, og starfar skv. skipulagsskrá ABC International. Markmið ABC barnahjálpar snýst um að bæta hag bágstaddra barna og veita yfirgefnum og umkomulausum börnum varanlega hjálp í formi menntunar og heimila þar sem þess er þörf ásamt því að vera farvegur fyrir framlög gjafmildra Íslendinga sem skila sér óskert til umkomulausra barna í fátækari löndum. Helstu samstarfslönd ABC barnahjálpar eru Burkina Faso, Filippseyjar, Indland, Kenýa, Líbería, Pakistan, Senegal og Úganda.

Heimasíða: <http://www.abc.is>

Adra á Íslandi (Adventist Development and Relief Agency) – eru sjálfstæð hjálparsamtök aðventista sem veita neyðar- og þróunaraðstoð víða um heim. Hjálparstarfið miðar að því að eyða félagslegu óréttlæti og skorti í vanþróuðum löndum svo lífskjör fólks batni. ADRA fjárfestir í þróunarverkefnum með þá meginreglu að leiðarljósi að veita hjálp til sjálfshjálpar. ADRA á rætur sínar að rekja allt til ársins 1918 þegar Aðventistar hófu sitt hjálparstarf í fyrri heimsstyrjöldinni. Félagið starfar undir formerkjum félagasamtaka og er því ekki skuldbundið til þess að skila af sér ársreikningi til Ríkisendurskoðunar ár hvert.

Heimasíða: <http://www.adra.is>

Alheims Auður er góðgerðarsjóður fyrirtækisins Auðar Capital sem stofnaður var þann 23. mars 2009. Þá voru lagðar tíu milljónir króna sem stofnfé í sjóðinn sem ætlaður er til að hvetja konur til athafna og frumkvæðis, einkum í þróunarlöndum. Auður Capital leggur ár hvert 1% af hagnaði sínum í sjóðinn og geta viðskiptavinir Auðar gert slíkt hið sama óski þeir þess. Alheims Auður er sjálfseignarstofnun og skilar ársreikningi til Ríkisendurskoðunar ár hvert.

Heimasíða: <http://www.audurcapital.is/um-audi/alheimsaudur/>

Alnæmisbörn er félag sem var stofnað árið 2004 til að styðja starf sem nefnist Candle Light Foundation (CLF) í Kampala í Úganda eða Kertastúlkurnar í Úganda. Markmið félagsins er að hjálpa ungum stúlkum sem eiga um sárt að binda vegna alnæmisfaraldursins að hefja nýtt líf, hjálpin felst í að veita þeim störf við kertagerð.

Heimasíða: <http://www.hiv-born.is/>

Alþjóðahjálparsjóður Lionshreyfingarinnar á Íslandi er hluti af alþjóðlegri hreyfingu Lionsklúbba sem telur 1,4 milljónir félaga í 206 þjóðlöndum. Hreyfingin styður alls konar verkefni hér á landi og erlendis svo sem neyðarhjálp vegna náttúruhamfara, umhverfismál og aðstoð við blinda. Allt söfnunarfé rennur óskipt til líknarmála þannig að hver króna sem safnast rennur beint til verkefna Lions á Íslandi. Samtökin starfa undir formerkjum félagasamtaka og voru stofnuð 1951 á Íslandi.

Heimasíða: <http://lions.is/>

Amnesty International - Íslandsdeild, Íslandsdeild Amnesty International var stofnuð í Norræna húsinu 15. september árið 1974 og starfar undir formerkjum félagasamtaka. Samtökin eru því ekki skuldbundin til þess að skila af sér ársreikningi til Ríkisendurskoðunar ár hvert. Markmið samtakanna er að hvetja fólk til þátttöku í aðgerðum til að ná fram jákvæðum breytingum til handa fórnarlömbum mannréttindabrota. Starfsemin byggir á frjálsum framlögum og félagsgjöldum. Til að tryggja sjálfstæði og óhlutdrægni hafnar deildin opinberu fé. Deildin er hluti af alþjóðlegum samtökum og eru samstarflönd því ekki skráð sérstaklega.

Heimasíða: <http://www.amnesty.is>

AMSISS Eru alþjóðleg menntasamtök sem stofnuð voru 2006. Markmið samtakanna er að stuðla að aukinni menntun kvenna í þróunarlöndum með því að efla sjálfsvitund og sjálfstraust ungra varnarlausra kvenna. Amsis fékk styrk frá PSSÍ árið 2011 til þess að sinna verkefnum sínum í Dakar, Senegal. Amsis starfar í samvinnu við Junior Chamber International (JCI) á Íslandi og Unies Vers'Elles í Dakar, Senegal. Samkvæmt Fyrirtækjaskrá starfar félagið undir formerkjum félagasamtaka og er þar af leiðandi ekki skyldug til þess að skila af sér ársreikningi ár hvert til Ríkisendurskoðunar.

Heimasíða: <http://amsisis.wordpress.com>

Ananda Marga, er alþjóðlegt jógafélag sem stofnað var 1955 á Indandi. Félagið kennir ákveðna tegund af jógafræði. Jógamiðstöð félagsins er að Efstasundi 26, 104 Reykjavík en einnig rekur félagið leikskólann Sælukot að Þorragötu 1 í Reykjavík. Jógafélagið er með starfssemi um allan heim og sinnir hjálparstarfi í þróunarlöndum í gegnum AMURT (Ananda Marga Universal Relief Team). Hér á landi hefur félagið staðið fyrir ýmsum söfnunum svo sem fyrir Haíti. Félagið starfar undir formerkjum félagasamtaka og eru því ekki skuldbundin til þess að skila af sér ársreikningi til Ríkisendurskoðunar ár hvert

Heimasíða: <http://anandamarga.123.is/>

ASÍ: Á ársfundi ASÍ 2002 var undirritaður rammasamningur á milli Alþýðusambandsins og Þróunarsamvinnustofnunar Íslands, PSSÍ, um samstarf þessara aðila að málefnum og stuðningi við þróunarríki. Samningurinn felur í sér að Alþýðusambandið mun koma að ýmsum verkefnum sem leidd eru af PSSÍ með fjárfamlögum og/eða vinnuframlagi. Lögð er áhersla á að sú þekking og reynsla sem byggst hefur upp hjá ASÍ og stofnunum þess nýtist sem best í þessu starfi. Þetta á m.a. við um stuðning við uppbyggingu á símenntun í þróunarríkjum. Gildistími samstarfssamningsins er til ársloka 2005 og endurnýjast hann sjálfkrafa til næstu þriggja ára sé honum ekki sagt upp.

Heimasíða: http://www.asi.is/desktopdefault.aspx/tabcid-92/147_read-179/)

Aurora velgerðarsjóður er sjálfseignarstofnun sem sett var á laggirnar að frumkvæði hjónanna Ingibjargar Kristjánsdóttur og Ólafs Ólafssonar. Sjóðurinn var stofnaður 23. janúar 2007 og vinnur að því að stuðla að og styrkja menningar- og góðgerðarstarfsemi á Íslandi og erlendis. Þar sem sjóðurinn er sjálfseignarstofnun skilar hann inn ársreikningi til Ríkisendurskoðunar ár hvert.

Heimasíða: <http://www.aurorafund.is>

Barnaheill - Save the Children á Íslandi eru hluti af alþjóðasamtökunum Save the Children Alliance. Alþjóðasamtökin vinna að réttindum og velferð barna í 120 löndum og hafa Barnasáttmála Sameinuðu þjóðanna að leiðarljósi. Hér lendis leggja samtökin áherslu á að standa vörð um réttindi barna, á þátttöku barna og á vernd barna gegn ofbeldi. Erlendis styðja Barnaheill menntun barna og mannúðarstarf vegna hamfara. Samkvæmt Fyrirtækjaskrá starfar félagið undir formerkjum félagasamtaka og er þar af leiðandi ekki skyldug til þess að skila af sér ársreikningi ár hvert til Ríkisendurskoðunar.

Heimasíða: <http://www.barnaheill.is>

Caritas Ísland er hjálparstofnun Kaþólsku kirkjunnar á Íslandi sem stofnuð var 1989 í þeim tilgangi að hjálpa bágstöddum á Íslandi. Caritas Ísland varð hluti af Caritas International árið 1991. Félagið byggist alfarið á sjálfboðaliðastarfi. Söfnun fjármuna fer fram í gegnum tónleikastarf og rennur féð sem safnast til hjálparstarfs í Afríku, Asíu og Suður Ameríku í samvinnu við Caritas í Danmörku. Samkvæmt Fyrirtækjaskrá starfar félagið undir formerkjum félagasamtaka og er þar af leiðandi ekki skyldug til þess að skila af sér ársreikningi ár hvert til Ríkisendurskoðunar.

Heimsíða: <http://www.caritas.org/worldmap/europe/iceland.html>

Enza eru íslensk hjálparsamtök staðsett í Suður-Afríku og voru stofnuð árið 2008. Starfið miðar að því að hjálpa konum og ungum stúlkum sem verða ófrískar en þurfa að gefa börnin til ættleiðingar vegna sárrar fátæktar og-/eða útskúfunar. Stúlkurnar sækja til að mynda tölву- og lífsleikninámskeið og hafa sumar fengið vinnu eða starfssamninga í kjölfarið. Samkvæmt Fyrirtækjaskrá starfar félagið undir formerkjum félagasamtaka og er þar af

leiðandi ekki skyldug til þess að skila af sér ársreikningi ár hvert til Ríkisendurskoðunar. Helstu samstarfsaðilar eru ProCare og NorSa.

Heimasíða: <http://www.enza.is>

Félag Sameinuðu þjóðanna á Íslandi var stofnað árið 1946. Markmið þess er að stuðla að samvinnu allra þjóða heims, að vinna að því að treysta alþjóðafrið og öryggi, að vinna almenning í landinu til fylgis og stuðnings við samtök Sameinuðu þjóðanna, að vinna að því í samvinnu við bl, að samræma starf þeirra félagssamtaka sem leggja vilja lið sitt til að framkvæma hugsjónir Sameinuðu þjóðanna. Samkvæmt Fyrirtækjaskrá starfar félagið undir formerkjum félagasamtaka og er þar af leiðandi ekki skyldug til þess að skila af sér ársreikningi ár hvert til Ríkisendurskoðunar.

Heimasíða: <http://www.un.is/>

Félagið Ísland-Palestína var stofnað árið 1987. Markmið þess hefur frá upphafi verið að stuðla að jákvæðum viðhorfum til ísraelsku og palestínsku þjóðanna og vinna gegn hvers kyns aðskilnaðarstefnu. Félagsgjöld eru aðal tekjulind félagsins. Samkvæmt Fyrirtækjaskrá starfar félagið undir formerkjum félagasamtaka og er þar af leiðandi ekki skyldug til þess að skila af sér ársreikningi ár hvert til Ríkisendurskoðunar.

Heimasíða: <http://www.palestina.is>

Fjölskyldan-Líknarfélag er kristileg starfssemi stofnuð í kringum árið 2000. Líknarfélagið er hluti af alþjóðlegri hreyfingu, The Family International. Markmið Fjölskyldunnar er kristilegur boðskapur sem liðsmenn sýna í verki með því að bjóða fram andlega hjálp, hagnýta aðstoð og efnislega liðveislut. Fjársöfnun virðist fara fram í gengum verslun og þjónustu sem Fjölskyldan auglýsir á heimasíðu sinni. Þjónustan inniheldur persónulega ráðgjöf, hvatningarnámskeið, styrktartónleika, dreifingu fyrir mannúðarhjálp, aðstoð við stórslys og hamfarir og fleira. Félagið er sjálfsseignarstofnun sem stundar atvinnurekstur og því eina félagið sem er skattskylt og þar með einnig skuldbundið til þess að skila ársreikningi til Ríkisendurskoðunar ár hvert.

Heimasíða: <http://www.fjolskyldan.org/Ice/icOurWork.php>

Foreldrafélag Gidole er líknarfélag sem rekið er án hagnaðar og stofnað árið 2010. Markmið og tilgangur félagsins er að gefa munaðarlausum börnum á forskólaaldri í borginni Gidole í Eþíópíu tækifæri sem þau hefðu annars ekki fengið með því að sjá þeim fyrir fæði, klæði og menntun. Samkvæmt Fyrirtækjaskrá starfar félagið undir formerkjum félagasamtaka og er þar af leiðandi ekki skyldugt til þess að skila af sér ársreikningi ár hvert til Ríkisendurskoðunar.

Heimasíða: <http://www.parentsgidole.com>

Fundadores var stofnað 2011 af íslensku pari, þeim Kjartani Þórssyni og Jónínu Sif Eyþórsdóttur en þau starfa í sjálboðaliðakennslu í hættulegu fátækrahverfi í borginni Santa Marta í Kólumbíu. Stofnað utan um sjóð til styrktar uppbyggingu skóla á staðnum. Ekki skráð með kennitölu í Fyrirtækjaskrá, söfnun fer fram í gegnum bankareikning einkaaðila.

Heimasíða: <http://www.facebook.com/Losfundadores>

Haitískipið er verkefni sem gengur út frá því að mannlífið sé dýrmætt og öllum beri skylda til að aðstoða þá sem orðið hafa fyrir áföllum. Verkefnið fór af stað eftir náttúruhamfarirnar á eyjunni Haíti 2010 og var markmiðið að safna saman ýmsum hjálparögnum, koma þeim um borð í flutningaskip sem umbreyta átti í færarlegt sjúkraskip. Hugmyndin um skipið gekk ekki eftir en mikið safnaðist af hjálparögnum sem ákveðið var að gefa til SOS barnabørpsins í Port-au-Prince á Haíti. Haítískipið safnar aðeins hjálparögnum en bendir þeim sem vilja gefa fjárframlög á að gefa þau til hjálparstofnanna á borð við Rauða kross Íslands, Hjálparstarf Kirkjunnar og SOS barnaborp sem standa fyrir slíkri söfnun í mannúðarskyni. Félagið er ekki skráð með kennitölu og þar með ekki skyldugt til þess að skila inn ársreikningi um starfsemina.

Heimasíða: <http://www.haitiskipid.is>

Hjálparstarf Kirkjunnar er sjálfseignarstofnun stofnuð 1970 og skráð í þjóðskrá og fyrirtækjaskrá hjá Ríkisskattstjóra með rekstrarform félagasamtaka. Hjálparstarf kirkjunnar styður framfaraverkefni á Indlandi, Eþíópíu, Úganda og Malaví. Verkefnin snúa að mannréttindum, bættri stöðu barna og kvenna, betra aðgengi að hreinu vatni og baráttu

gegn HIV/alnæmi og öðrum skæðum sjúkdómum. Hjálparstarf kirkjunnar er aðili að einum stærstu mannúðarsamtökum heims ACT Alliance og sinnir í samstarfi við þau neyðarhálp um allan heim.

Heimasíða: www.help.is

Hvítasunnusöfnuðurinn hóf starfsemi sína árið 1921 og hefur söfnuðurinn lagt sig fram um að hjálpa þeim sem fara halloka í lífinu og þeim sem hafa ánetjast fíkn eiturlýfja og áfengis. Söfnuðurinn styður við þróunaraðstoð með því að styðja íslensk hjálparsamtök í þróunarsamvinnu svo sem Hjálparstarf Kirkjunnar og Rauða kross Íslands.

Heimasíða: <http://filadelfia.is/index.php>

Indlandsbörn var stofnað hérlandis árið 2010 og hefur það að markmiði að styrkja fátæk börn á Indlandi til náms. Félagið er í nánu samstarfi við Solstraaler (www.solstraaler.no) í Noregi sem rekur barnaheimili og skóla í þorpinu Puttaparthi á Indlandi. Markmið félagsins er að styrkja börn til grunnnáms og framhaldsnáms eftir áhuga og hæfni þannig að þau fái vinnu og geti bjargað sér sjálf. Starfið er í anda barnasáttmála Sameinuðu þjóðanna og tengist ekki trúarbrögðum. Allt gjafafé rennur óskert til hjálparstarfsins, ekkert fer í rekstur. Samkvæmt Fyrirtækjaskrá starfar félagið undir formerkjum félagasamtaka og er þar af leiðandi ekki skyldugt til þess að skila af sér ársreikningi ár hvert til Ríkisendurskoðunar

Heimasíða: Engin heimasíða fannst en bent er á www.solstraaler.no

JCI Ísland (Junior Chamber Iceland) er þjónustuklúbbur ungra kaupsýslumanna á Íslandi sem stofnaður var árið 1960. Klúbburinn hefur tekið þátt í samstarfsverkefninu *Nothing but nets* í samvinnu við SP um að dreifa moskítónetum um Afríku til þess að forða börnum frá Malaríusmiti. Enn fremur hóf JCI á Íslandi samstarf við AMSIS á árinu 2011. Samkvæmt Fyrirtækjaskrá starfar klúbburinn undir formerkjum félagasamtaka og er þar af leiðandi ekki skyldug til þess að skila af sér ársreikningi ár hvert til Ríkisendurskoðunar

Heimasíða: <http://www.jci.is/>

Jól í skókassa er verkefni á vegum KFUM og KFUK sem hófst árið 2004 og hefur verið haldið við árlega síðan. Þar sem um verkefni er að ræða er engin sérstök kennitala utan um starfsemina enda um undirverkefni KFUM og KFUF að ræða. Verkefnið er alþjóðlegt og felst í því að börn og fullorðnir á Íslandi gleðji börn erlendis sem lifa við fátækt, erfiðleika og sjúkdóma með því að gefa þeim jólagjafir. Frá upphafi hafa jólagjafirnar verið sendar til barna í Úkraínu í samvinnu við þarlendan prest sem starfar í þágu bágstaddra barna.

Heimasíða: <http://skokassar.net/>

Kirkja Jesú Krists á Íslandi var stofnuð árið 1976. Hjálparstarf kirkjunnar byggist á að veita neyðaraðstoð og hjálp til sjálfshjálpar og hefur hjálparstarf verið unnið í allt að 147 löndum í samvinnu við hjálparstofnanir svo sem Rauða krossinn, *HLT Aktion Norhilfe* í Þýskalandi og alheimsstofnunina *LDS Charities*. Samkvæmt Fyrirtækjaskrá heyrir starfsemin undir félagasamtök og er þar af leiðandi ekki skyldug til þess að skila af sér ársreikningi ár hvert til Ríkisendurskoðunar.

Heimasíða: <http://www.kirkjajesukrists.is>

Kiwanis er alheimssamtök sjálfboðaliða sem hafa að markmiði að bæta heiminn með þjónustu í þágu barna. Kiwanis er alþjóðleg þjónustuhreyfing karla og kvenna, sem hafa áhuga á að taka virkan þátt í að bæta samfélagið og láta gott af sér leiða. Kíwanis á Íslandi var stofnað 1964 og starfar undir formerkjum félagasamtaka samkvæmt Fyrirtækjaskrá og er þar af leiðandi ekki skyldugt til þess að skila af sér ársreikningi ár hvert til Ríkisendurskoðunar.

Heimasíða: <http://kiwanis.is/>

Kríurnar eru þróunarsamtök í þágu kvenna í Afríku stofnuð árið 2009. Markmið samtakanna er að styðja við konur í Afríku með ýmsum úrræðum þ.m.t. fjarhagslegum stuðningi. Félagið mun einkum beita sér fyrir að styrkja verkefni sem lúta að bættri menntun og heilsu kvenna en sinnir einnig upplýsingavinnu um aðstæður kvenna í Afríku. Helstu samstarfsaðilar eru namibísku samtökin Mother to Mother Support Group og Tonata PLWHA Network. Samtökin eru félagasamtök og þar af leiðandi ekki skyldug til þess aðskila af sér ársreikningi ár hvert til Ríkisendurskoðunar.

Heimasíða: www.kriurnar.is

Krossinn hefur undanfarin ár stundað hjálparstarf og er í nánu samstarfi við bandarísku samtökin Good News Today (GNT). Aðalstarfið hefur verið að byggja upp spítala í fjallaþorpi í Honduras. Að auki hefur starf einnig verið unnið t.d í Úganda og Rúanda. Starfið er unnið á grundvelli trúboðs. Krossinn var stofnaður árið 1979 og starfar undir formerkjum félagasamtaka.

Heimasíða: <http://www.krossinn.is/Safnadarstarf/Hjalparstarf/>

Rauði kross Íslands er hluti af alþjóðlegumannúðahreyfingu Rauða krossins sem er elsta, virtasta og útbreiddasta mannúðarhreyfing í heimi, með starfsemi í 186 löndum. Rauði kross Íslands var stofnaður árið 1924. Innan Rauða kross Íslands starfa 50 deildir sem sinna margvíslegu mannúðarstarfi í þágu þeirra sem standa höllum fæti í íslensku samfélagi. Rauði kross Íslands bregst við neyð jafnt innan lands sem utan og veitir aðstoð gerir fólk færara til að takast á við erfiðleika og bregðast við áföllum.

Heimasíða: www.redcross.is

Rótarysjóðurinn er á vegum Rótaryhreyfingarinnar á Íslandi sem stofnuð var árið 1934 í Reykjavík. Rótaryhreyfingin er alþjóðafélagsskapur leiðandi manna sem sameinast um þá ósk að þjóna öðrum án tillits til trúarbragða, stjórnmála, kynþátta eða þjóðernis. Árlega veitir sjóðurinn fjárhagsstuðning til mannúðarverkefna víða um heim. Verkefnin eru stór sem smá, sum til stuðnings ákveðnum framkvæmdum en önnur eru langtíma verkefni. Helsta baráttumál Rótaryhreyfingarinnar undanfarin ár er að útrýma lömunarveiki í heiminum.

Heimasíða: <http://www.rotary.is/>

Samband íslenskra kristniboðsfélaga (SÍK), oft nefnt Kristniboðssambandið, er landssamtök kristniboðshópa, félaga og einstaklinga sem vinna að kristniboði og hjálparstarfi meðal annarra þjóða. Kristniboðssambandið var stofnað árið 1929. Í upphafi studdi það kristniboða sem sendir voru til Kína. Í dag er starfssvæði SÍK aðallega í Afríkulöndunum Eþíópíu og Kenýu, einnig Japan, en þar starfa íslenskir kristniboðar.

Heimasíða: www.sik.is

Soroptimistar (Viðlagasjóður) starfar með sömu markmið og Sameinuðu þjóðirnar; friður, skilningur meðal þjóða heimsins og stuðningur við mannréttindi. Soroptimistar hvetja til aðgerða og skapa tækifæri til að breyta lífi kvenna og stúlkna með fjölbjóðlegu samstarfi og alþjóðlegu félaganeti. Alþjóðasamband Soroptimista starfar með ýmsum stofnunum Sameinuðu þjóðanna og öðrum frjálsum félagasamtökum. Starfsemi á Íslandi hófst 1973.

Heimasíða: <http://www.soroptimist.is>

SOS Barnaborpin eru alþjóðleg barnahjálparsamtök sem taka að sér munaðarlaus og yfirgefin börn í yfir hundrað löndum og búa þeim góð og ástrík heimili í barnaborpum. Framfærslukostnaður barnanna er greiddur af styrktarforeldrum og öðrum styrktaraðilum, m.a. frá Íslandi. Fyrirtæki geta styrkt með því að gerast svo kallaðir Skjólvínir. Samtökin hér á Íslandi voru stofnuð árið 1989 og starfa undir formerkjum félagasamtaka og því ekki skuldbundið til þess að skila af sér ársreikningi til Ríkisendurskoðunar ár hvert

Heimasíða: www.sos.is

Sóley og félagar er styrktarfélag þar sem allir aðstandendur vinna án endurgjalds. Félagið starfar undir formerkjum félagasamtaka og því ekki skuldbundið til þess að skila af sér ársreikningi til Ríkisendurskoðunar ár hvert. Markmið félagsins er að styðja við starfsemi systur Victo sem hefur opnað faðm sinn fyrir heimilislausum börnum í Tógó í Afríku þar sem rekið er barnaheimili. Systurfélag Sóleyjar og félaga í Tógó heitir Fleur de Soleil. Verkefni þess félags er að vera tengiliður milli Sóleyjar og félaga og starfsemi Victo.

Heimsíða: <http://soleyogfelagar.is/>

SPES Tilgangur SPES er að byggja og reka heimili fyrir foreldralaus börn í Afríkuríkinu Tógó. Félagið er hugsjónafélag sem hefur að kjörorði „Sá sem bjargar einu barni bjargar mannkyninu“. Félagið var stofnað árið 2000 og starfar undir formerkjum félagasamtaka og því ekki skuldbundið til þess að skila af sér ársreikningi til Ríkisendurskoðunar ár hvert.

Starfið byggist á sjálfboðavinnu en er að öðru leyti fjármagnað með einstaklingsframlögum og einstaka styrk frá fyrirtækjum.

Heimasíða: www.spes.is

Tears children and youth aid er kristilegt góðgerðarfélag skráð á Íslandi og starfar undir formerkjum félagasamtaka og því ekki skuldbundið til þess að skila af sér ársreikningi til Ríkisendurskoðunar ár hvert. Félagið var stofnað árið 2006 af hjónunum Paul Ramses Odour og Rosemary A. Odhiambo og er með aðsetur í Kenýu. Markmið Tears children and youth aid er að veita munaðarleysingjum, ósjálfbjarga börnum, ungmennum og konum í jaðri samfélagsins menntun í Kenýu. Félagið er rekið með fjárframlögum frá einstaklingum en stefnir að samvinnu við íslensk fyrirtæki á ýmsum sviðum. Starfsemin var ekki kynnt á Íslandi að neinu marki fyrr en í byrjun árs 2011 en samstarf er þegar hafið við Hafnarfjarðarkaupstað um yfirfærslu á námsstefnu bæjarins á skóla sem verið er að byggja í Kenýu á vegum samtakanna (Paul Ramses munnleg heimild 7. september 2011).

Heimasíða: www.tearschildren.org

UNICEF Barnahjálp Sameinuðu þjóðanna er málsvari barna í heiminum. Leiðarljós UNICEF er sú bjargfasta trú að öll heimsins börn eigi rétt á heilsu, menntun, jafnrétti og vernd. Markmið UNICEF er því að standa vörð um líf barna frá fæðingu til fullorðinsára og sinna bæði langtímaþróunaraðstoð og neyðaraðstoð. UNICEF á Íslandi var stofnað árið 2004 og er sjálfseignarstofnun með staðfesta skipulagsskrá og skilar því endurskoðuðum ársreikningi til Ríkisendurskoðunar ár hvert. Félagið er rekið í gegnum styrki og eru styrktaraðilar einstaklingar jafnt sem fyrirtæki. Helstu samstarfsaðilar eru Aurora velgerðarsjóður og Oddi, að auki hafa fjölmörg íslensk fyrirtæki veitt UNICEF fjárhagslegan stuðning svo sem Borgun, 365 miðlar, Deloitte ofl.

Heimasíða: www.unicef.is

UN WOMEN UN Women á Íslandi er þróunarsjóður Sameinuðu þjóðanna í þágu kvenna. Samtökin voru stofnuð árið 2011 sem UN Women en starfaði áður undir formerkjum UNIFEM. Félagið er sjálfseignarstofnun með staðfesta skipulagsskrá og skilar því

endurskoðuðum ársreikningi til Ríkisendurskoðunar ár hvert. Markmið félagsins er að vinna að upprætingu ofbeldis gegn konum, bættum mannréttindum, friði og öryggi, leiðtogaþjálfun og þátttöku kvenna í atvinnulífinu, efnahagslegri valdeflingu og þúsaldarmarkmiðum Sþ. Íslensk landsnefnd UN Women styður við starf UN Women á alþjóðavísu með fjáröflun, vitundarvakningu og réttindagæslu. Þeir fjármunir sem UN Women á Íslandi safnar, renna eingöngu í Styrktarsjóð UN Women til upprætingar ofbeldis gegn konum sem er eini sjóðurinn í heiminum sem vinnur eingöngu að því að uppræta ofbeldi gegn konum og stúlkum.

Heimasíða: www.unwomen.is

Vinir Indlands er íslenskt félag sem rekið er undir formerkjum félagasamtaka og er því ekki skuldbundið til þess að skila af sér ársreikningi til Ríkisendurskoðunar ár hvert. Félagið var stofnað haustið 2000 og er markmið þess og helsta verkefni að styðja munaðarlaus börn úr fátækum fjölskyldum til náms. Auk þess styður það við rekstur kennslumiðstöðva, veitir reglulegan stuðning við stúlknaheimili í Salem ásamt rekstri lítils heimilis fyrir munaðarlausa drengi. Helstu samstarfsaðilar er sjálfboðaliðahreyfingin *Action India Charitable Trust* í Tamil Nadu á Suður-Indlandi. Félagið er fjármagnað af einstaklingum, fyrirtækjum og styrktarsjóðum.

Heimasíða: <http://www.multikulti.is/?c=webpage&id=46&lid=44&option=links>

Vinir Kenía var formlega stofnað í Janúar 2006 í kringum starfsemi sem hafði frá árinu 2002 verið rekin undir merkjum Vina Afríku. Starf Vina Kenía felst í verkefnum sem eru unnin í samvinnu við hópa sjálfboðaliða í vesturhluta Kenía, aðallega í Kisumu, Migori, Nakuru og höfuðborginni, Naímóbí.

Heimasíða: <http://www.multikulti.is/?c=webpage&id=10&lid=8&option=linkstop>

Vinir Lífsins/ Humanistar á Haíti (áður Samhyggð) hafa verið með ýmis konar uppbyggingarverkefni frá því að jarðskjálftinn mikli reið yfir yfir Haíti í janúar 2010 m.a. að sjá um börn sem misstu forelda sína í jarðskjálftanum. Um er að ræða hóp fólks sem starfar að góðgerðarverkefnum. Vinir lífsins eru ekki skráðir með kennitölu og eru þar með ekki með

skráð félagsform hjá Fyrirtækjaskrá. Þar af leiðandi skila þeir ekki inn ársreikningi árlega til Ríkisendurskoðunar.

Heimasíða: <http://vinirlfsins.blogg.is>

Zonta er alþjóðleg samtök kvenna sem starfa við stjórn fyrirtækja og stofnana eða eru með sérmenntun. Samtökin eiga uppruna sinn að rekja til USA og voru stofnuð árið 1919 í kjölfar vaxandi atvinnubáttöku kvenna til stjórnunarstarfa og fyrirtækjareksturs. Nú eru starfandi Zontaklúbbar víðsvegar um heiminn og fer starfsemin ört vaxandi. Zontasamband Íslands og Zontaklúbburinn í Reykjavík voru stofnuð árið 1941 og rekin undir formerkjum félagasamtaka. Síðar voru fleiri klúbbar stofnaðir í íslenskum bæjarfélögum. Samtökin eru því ekki skuldbundin til þess að skila af sér ársreikningi til Ríkisendurskoðunar ár hvert. Markmið samtakanna er að styrkja stöðu kvenna í heiminum með því að mynda tengslanet sín á milli og styðja verkefni sem snúa að framfaramálum og velferð kvenna almennt um allan heim. Aðalsamstarfsaðilar í þróunarsamvinnu er UN WOMEN, UNICEF en einnig hafa samtökin styrkt innlend hjálparsamtök, svo sem SOS barnaþorpin, ABC og Barnaheill með því að styrkja einstaka börn á þeirra vegum. Samtökin eru fjármögnuð í gegnum ýmis fjármögnunarverkefni og eru styrktaraðilar einstaklingar jafnt sem fyrirtæki.

Heimasíða: <http://zonta.is/>

Viðauki 2

Heimildir er notaðar voru við gerð töflu 6

Abc.is. (2011). *Heimasíða ABC Barnahjálpar*. Síðast sótt 7. september 2011 af

<http://www.abc.is>

Adra.is. (2011). *Heimasíða Adra á Íslandi*: Síðast sótt 7. september 2011 af

a) <http://www.adra.is>

b) http://www.adra.is/images/stories/Hj08-blad_IS_pre4.pdf

Amnesty.is. (2011). *Heimasíða Amnesty á Íslandi*. Síðast sótt 7. september 2011 af

<http://www.amnesty.is>

Amsis.wordpress.org. (2011). *Heimasíða AMSIS*: Síðast sótt 7. september 2011 af

<http://amsisis.wordpress.com/>

Anandamarga.123.is. (2011). *Heimasíða Ananda Marga*: Síðast sótt 7. september 2011 af

<http://anandamarga.123.is/>

Audurcapital.is. (2011). *Heimasíða Auðar Capital* Síðast sótt 7. september 2011 af

<http://www.audurcapital.is/um-audi/alheimsaudur/>

Aurorafund.is. (2011). *Heimasíða Aurora velgerðarsjóðs*.Síðast sótt 7. september 2011 af :

<http://www.aurorafund.is>

Asi.is. (2011). *Heimasíða ASÍ*. Síðast sótt 7. september 2011 af :

a) http://asi.is/desktopdefault.aspx/tqid-96/151_read-183/

b) http://asi.is/desktopdefault.aspx/tqid-91/146_read-178/

Barnaheill.is. (2011). *Heimasíða Barnaheilla*. Síðast sótt 7. september 2011 af :

a) <https://www.barnaheill.is/barnaheill/umsamtokin/markmie-og-stefna.html>

b) <https://www.barnaheill.is/barnaheill/umsamtokin/ai%C3%BEj%C3%B3astarfi%C3%B00.html>

c) <https://www.barnaheill.is/barnaheill/styrktara%C3%B0ilar.html>

Caritas.org. (2011). *Heimasíða Caritas á Íslandi*. Síðast sótt 7. september 2011 af :

<http://www.caritas.org/worldmap/europe/iceland.html>

Enza.is. (2011). *Heimasíða Enza*. Síðast sótt 7. september 2011 af :

- a) <http://enza.is/>
- b) <http://enza.is/?pageid=30>
- c) <http://enza.is/?pageid=23>

Un.is. (2011). *Heimasíða Félags Sameinuðu þjóðana á Íslandi*. Síðast sótt 7. september 2011 af :

- a) <http://un.is/?c=webpage&id=60&lid=59&option=links>
- b) <http://un.is/?c=webpage&id=57&lid=56&option=links>

Palestina.is. (2011). *Heimasíða Félagsins Ísland-Palestína*. Síðast sótt 7. september 2011 af :

- a) <http://www.palestina.is/upplysingar/um/>

Fjolskyldan.org. (2011). *Heimasíða Fjölskyldunnar líknarfélags*. Síðast sótt 7. september 2011 af: <http://www.fjolskyldan.org/Ice/icOurWork.php>

Fundadores. (2011). *Heimasíða Fundadores*. Síðast sótt 7. september 2011 af:

<http://www.facebook.com/Losfundadores>

Parentsgidole.com. (2011). *Heimasíða Foreldrafélagsins Gidole*. Síðast sótt 7. september 2011 af :

- a) <http://www.parentsgidole.com>
- b) <http://www.parentsgidole.com/is/sidur/forsida-meginmal>

Haitiskipid.is. (2011). *Heimasíða Haítískipins*. Síðast sótt 7. september 2011 af:

- a) <http://www.haitiskipid.is>
- b) <http://is-.facebook.com/pages/Ha%C3%ADt%C3%ADskipi%C3%B0/257337919730>

Hiv-born.is. (2011). *Heimasíða Alnæmisbarna*. Síðast sótt 7. september 2011 af :

- a) <http://www.hiv-born.is/um-aln%C3%A6misborn/>
- b) <http://www.hiv-born.is/gerast-styrktara%C3%B0ili/>

Help.is. (2011). *Heimasíða Hjálparstarfs kirkjunnar*. Síðast sótt 7. september 2011 af :

- a) <http://www.help.is>
- b) <http://help.is/id/3>
- c) <http://help.is/page/neyaradstod>

Filadelfia.is. (2011). *Heimasíða Hvítasunnusafnaðarins*. Síðast sótt 7. september 2011 af:

- a) <http://filadelfia.is/index.php>
- b) http://www.filadelfia.is/index.php?option=com_content&task=view&id=207&Itemid=100
- c) http://www.filadelfia.is/index.php?option=com_content&task=view&id=48&Itemid=70

Hlaupastyrkur.is. (2011). *Góðgerðarfélög, Indlandsbörn*. Síðast sótt 7. september 2011 af:

<http://www.hlaupastyrkur.is/godgerdafelog/felag/651110-0330>

Jci.is. (2011). *Heimasíða JCI á Íslandi*. Síðast sótt 7. september 2011 af: <http://www.jci.is/>

Kirkjajesukrists.is. (2011). *Heimasíða Kirkju jesú krists*. Sótt 7. september 2011 af:

<http://www.kirkjajesukrists.is/um-kirkjuna/hjalparstarf.html>

Kiwanis.is. (2011). *Heimasíða Kíwanishreyfingarinnar á Íslandi*. Síðast sótt 7. september

2011 af:

- a) <http://kiwanis.is>
- b) <http://kiwanis.is/sidur/saga-kiwanis>

Kriurnar.is. (2011). *Heimasíða Kríanna*. Síðast sótt 7. september 2011 af:

- a) <http://kriurnar.is/umkriurnar/markmie.html>
- b) <http://kriurnar.is/studningsverkefni/tonata-plwha-network.html>
- c) <http://kriurnar.is/studningsverkefni/mothertomother.html>
- d) <http://kriurnar.is/umkriurnar/saga.html>

Krossinn.is. (2011). *Heimasíða Krossins*. Síðast sótt 7. september 2011 af:

- a) http://krossinn.is/Um_Krossinn/
- b) <http://www.krossinn.is/Safnadarstarf/Hjalparstarf/>

Lions.is. (2011). *Heimasíða Lionshreyfingarinnar á Íslandi*. Síðast sótt 7. september 2011 af :

- a) <http://lions.is/index.php/um-lions/lions-a-islandi>
- b) <http://lions.is/index.php/verkefni>
- c) <http://lions.is/index.php/lions-international/lcif>

Multikulti.is. (2011a). *Heimasíða Vina Indlands*. Síðast sótt 7. september 2011 af:

<http://www.multikulti.is/?c=webpage&id=46&lid=44&option=links>

Multikulti.is. (2011b). *Heimasíða Vina Kenýa*. Síðast sótt 7. september 2011 af:

<http://www.multikulti.is/?c=webpage&id=10&lid=8&option=linkstop>

Redcross.is. (2011). *Heimasíða Rauða krossins á Íslandi*. Síðast sótt 7. september 2011 af:

- a) <http://redcross.is/Apps/WebObjects/RedCross.woa/wa/dp?id=1000006>
- b) <http://redcross.is/id/1000060>
- c) <http://redcross.is/id/1000033>
- d) <http://redcross.is/Apps/WebObjects/RedCross.woa/wa/dp?id=1000004>

Rotary.is. (2011). *Heimasíða Rótary á Íslandi*. Síðast sótt 7. september 2011 af:

- a) <http://www.rotary.is/umrotary/felagar/>
- b) <http://www.rotary.is/umrotary/verkefni/sjodurinn/>
- c) <http://www.rotary.is/umrotary/verkefni/sjodurinn/mannudar/>

Rsk.is. (2011). *Fyrirtækjaskrá*: Síðast sótt 7. september 2011 af : <http://rsk.is/fyrrtaekjaskra>

Sik.is. (2011). *Heimasíða SÍK*. Síðast sótt 7. september 2011 af: <http://www.sik.is/um-sik>

Soleyogfelagar.is. (2011). Heimasíðar Sóleyjar og félaga. Síðst sótt 7. september 2011 af:

- a) http://soleyogfelagar.is/?page_id=810
- b) http://soleyogfelagar.is/?page_id=118

Skokassar.net. (2011). *Heimasíða Jól í skókassa*. Síðast sótt 7. september 2011 af:

- a) <http://skokassar.net/>
- b) <http://skokassar.net/spurningar/>

Soroptimist.is. (2011). *Heimasíða Soroptimistasambands Íslands*. Síðast sótt 7. september 2011 af :

- a) http://www.soroptimist.is/is/forsida/um_soroptimista/saga/
- b) http://www.soroptimist.is/is/forsida/um_soroptimista/

Sos.is. (2011). *Heimasíða SOS Barnaborpa á Íslandi*. Síðast sótt 7. september 2011 af :

- a) <http://www.sos.is/sos-a-islandi/skjolvinir-fyrrtaeki/>
- b) <http://www.sos.is/sos-a-islandi/>
- c) <http://www.sos.is/sos-a-islandi/styrktaradilar/>

Spes.is. (2011). *Heimasíða SPES á Íslandi*. Síðast sótt 7. september 2011 af:

- a) <http://spes.is/sagaspes.cfm>
- b) <http://spes.is/>
- c) <http://spes.is/umspes.cfm>

Tearschildren.org. (2011). *Heimasíða Tears Children and Youth aid*. Síðast sótt 7. september 2011 af:

- a) <http://www.tearschildren.org/en/sidur/about-us>
- b) <http://www.tearschildren.org/en/sidur/the-proposed-building>

Unwomen.is. (2011). *Heimasíða Un Women á Íslandi*. Síðast sótt 7. september 2011 af:

- a) <http://unwomen.is/index.php/starfssemi/verkefni-un-women>
- b) <http://unwomen.is/index.php/um-un-women/hvae-er-un-women>
- c) <http://unwomen.is/index.php/fraeesla/tusaldarmarkmie-um-troun>

Unicef.is. (2011). *Heimasíða Unicef á Íslandi*. Síðast sótt 7. september 2011 af:

- a) http://unicef.is/unicef_samtokin
- b) <http://unicef.is/starfsemi>
- c) <http://unicef.is/fyrirtaeki>

Vinirlifsins.blogg.is. (2011). *Heimasíða Vina lífsins*. Síðast sótt 7. september 2011 af:

<http://vinirlifsins.blogg.is/>

Zonta.is. (2011). *Heimasíða Zontasamabands Íslands*. Síðast sótt 7. september 2011 af:

- a) <http://zonta.is/reykjavik/>
- b) <http://zonta.is/is/page/zonta>
- c) <http://zonta.is/is/page/thjonustuverkefni>